

MÓRICZ ZSIGMOND

SÁRARANY

1910

ELSŐ KÖNYV

1

Égető meleg nyár van. A sok eső után, amiben nem érhetett a búza, egyszerre borzasztó forróság lett, amely megaszalja a szemet. A kemény, meggondolt parasztok csak megingatják a fejüket, „az isten is kitanult már a mesterségiből”, de nem zúgolódnak, nem ijedeznek, nem sápítoznak. Az idő ellen? Azt el kell fogadni, ahogy jön.

Turi Dani a falu felől jött haza. Szép menyecskék utána bámulnak, észre sem veszi már. Gondban fő a feje, s néha rá-rábólint a gondolatára. Nagy terveket főz, a hamar meggazdagodó emberek módjára egyre nagyobb vállalatokba fog.

Amint a kiskapun belép a tisztán tartott udvarra, fölemel egy eldobott kukoricakórót, míg beér a pitvarba, apróra töri, s bent a szabad tűzhely elé veti a többi tüzelőhöz.

A felesége a konyha előtt pirosodik. Ingvállából kiemelkedik gőzölgő fehér sovány válla, nyaka s a baboskék pendelyszoknya alól fekete, megkopott papucsban mezítlába.

Ahogy az ura belép, visszafordítja az arcát feléje. Irigység és méreg futja el. Persze, ezt az embert nem nyúzta le az öt esztendei házasság meg a két gyerek. Neki mindenképp csak a java jut. A barnapiros férfi szebb, mint legénykorában volt, mert ő kihizlalta. Bezzeg ő odavan, róla leszopták a húst a puájuk meg a sok dolog meg a sok méreg.

Dani hajnalban ment el hazulról, most délre jár, érzi, hogy köszönni kén az asszonynak, vagy legalább szót vetni neki. Köszönni derogál; az asszony kötelessége, hogy köszönjön az embernek, aki aztán egy komoly fejbólintással elfogadja. Hanem Erzsi elmulasztotta a percet, s Dani ahogy bámuló nagy fekete szemébe néz, úgy érzi, mintha adósa volna. Kipislant hát félszemmel az ajtón az égbe, aztán odasandít félszemmel, s azt mondja:

- Hát ha esni akar, csak hagy essék!

Elpödri szép bajuszát, amiről „nyalkabajszú Turinak” is hívják; az asszony, akarata ellen is biccent a szempillájával, evvel rendben van a dolog.

Dani befelé mozdul, az első házba. Újra szólni készíti valami. Mintha nem volna minden rendben közte meg a felesége között.

- Hun az én veres noteszem - mondja.

- Hun. 'Sz ott van a mándliba. A sifonyba.

Dani bemegy. Ő is tudja, hogy ott van.

A hűvös szoba levegője megcsapja; tele van az a fölmázolt föld szagával, a kissé dohos ágynemű meg a tiszta szobában tartott ételneműek, az avasodó vaj, savanyodó tej szagával. A sifon uras, annak az ajtaját kinyitja, s kiveszi a kabátzsebből a veres noteszt. Leül az asztalhoz, s a homályosra bezsaluzott, párologtatóan hűvös szobában hozzáfog számolni. Megnyalogatja a plajbász hegyét, s gyerekes, iskolás, nagy betűkkel szókat, számokat ír egy tiszta oldalra.

- Kitapodom a beledet, te kutya! - hallja egyszer a felesége hangját. - Hogy az isten vegyen el, te, - hát nem felfordította a tejescsuprot!

Sipp, supp! hallatszik kívülről, ahogy az asszony csattogó tenyérrel rápaskolt a gyerek vastag húsára. A kislány csak egy jó perc múlva kezdett el rikoltani, de akkor aztán úgy, mint a malac, akit nyúznak.

Dani egy kis ideig odaügyelt, aztán tovább folytatta a dolgát. A gyerek az asszonyé, ahhoz neki semmi köze; ha még a két gyerekével se volna szabad az asszony, akkor itt hagyná a házat.

Kis idő múlva nyílik az ajtó, dühösen berohan az asszony, s a fal mellett álló tejesköcsögök-höz áll, és szemlét tart felettük.

- Mi az istennyilát csináljak már - zsémbel hangosan, de nem mintha valakitől tanácsot kérne, hanem mert nem bírja magába fojtani a szót -, még vót egy meszely abba a csuporba, éppen elég lett volna. Most már kezdhetek egy egész köcsögöt. Bajlódhatok, míg leszedem a tetejét...

- Nem árt a vaj a bélesbe - szólt oda Dani, gondterhes arccal, amelyen meglátszott, hogy föl sem veszi az asszony mérgét.

Erzsi összeszorította a fogát, s felkapott egy jókora tejescsuprot. De a nagy cserépedény már régen repedt volt, mindig várta vele Erzsi a drótost, s hogy az nem jött, nagy félve mégis használta, hiszen olyan szűkébe volt a kedvére való jó tejescsuproknak. Most izgatottságában elfeledkezett a csupor hibájáról, felkapta, s ahogy kifordult vele a szoba felé, az abban a pillanatban kirepült a ház közepére, s ezer darabra tört.

- Apróra! - szólt újra Dani hidegvérrel; vagyis: ha van, legyen, ha törik, törjön! úgyse baj, nem kár...

Erzsi fogta a csupor fülét, ami a kezében maradt, s úgy odaszánta az ura fületövéhez, hogy ha az utolsó percben egy gondolattal vissza nem tartja, baj lett volna belőle. De hát az asszony nem tud ütni, csak magát emésztetni, ahelyett, hogy másokon töltené bosszúját.

Sarkon fordult, kiment, a cserepet a szemébe lökte, elővette a seprűt, lapátot meg egy nagy mázolórongyot, s bement feltakarítani a ház földjét.

A szeméből könnyek szivárogtak, olvadt, égő cseppek, s bent feszült a vulkán az indulatoktól.

Dani kedélyesen nézte; motoszkált ugyan valami benne, hogy kár most bizgatni az asszonyt, nem jó lesz, de úgy benne volt az uszításban, hogy nem állotta. Szórakozottan tartotta vastag ujjai közt a vékony plajbászt, s úgy nézett csendesesen, mosolyogva a feleségére. Roppant mulatságos volt neki, hogy Erzsi minden dühe mellett is milyen szépen, szaporán, ügyesen dörzsölgeti a sáros földet.

- Látod - mondta neki jámboran -, most lesz szép. Mindig így kék, tejjel súrolni fel, de sajnálod...

Az asszony megszédült, a nyelve megbénult a váratlan sértéstől.

Ebben a percben robajló sustorgás hallatszott a konyhából, a tűzhelyről.

- Az a tej is kifutott! - kiáltott az asszony, és kirohant.

Dani felkacagott. A nyitva maradt ajtón csakugyan égett tejbűz áradt be.

A következő pillanatban a túlsó szobából éles babasírás hangzott fel. A csecsesbaba felébredt, és sírni kezdett.

- Dögölj meg! - kiáltott be rá az anyja. - Ebkölyke. Most halj meg, ne legyen belőled olyan kutya, mint az apád.

Dani nevetett magának.

Az asszony kisvártatva folytatta:

- Hun az a kis bitang! Te! - kiabált ki az udvarra, ahol a nagyobb fia még mindig bömbölészett, az eresz alatt a gerendán ülve. - Gyere be! Egy pissz ne legyen, mert a nyakadra hágnok. Eregy, ringasd azt a másik kis nyavalyát... De ki ne fordítsd!

Dani újra nevetett: azért mégis van gondja rá. Ki ne fordítsd! Asszony!

A fiatal asszony a tűzhelyen rendbe hozott mindent, s újra bement a házba, hogy kiséperje a cserepeket.

- Szakadhatok én százfelé; szakadhatok én - mohogta.

- Nem árt az ugrálás! legalább frissülsz egy kicsit! - vetette oda Dani.

- Hallgass! - rikácsolta az asszony, képéből kikelve. - Hallgass, mert mingyán itt döglök meg! Vagy itt ölöm ezt az egész frekvenciát.

Lihegett, fűjt.

- Bitangok! Megégetni eccer! Mer az vón jó csak. Mind belőlem él. Ha százan vannak, mind nekem kell körüljárni. Mindnek én vagyok a cselédje.

- Minek vagy! - mondta kicsinylő bosszúsággal Dani - hány segítséget állítsak?

- A kell nekem! - szólt undorral Erzszi - a te segítőid, nyald ki mindnek a... Az csak neked való. Az én konyhámba nem teszi be a lábát egy dajnádnak se. Az én tiszta edényembe nem nyúl egy asszonyszemély se a faluba.

Dani föl kacagott, megkapóan tiszta csengésű, egészséges, jóízű kacagással.

- Na, na! Van tán a faluba olyan is, akit nem pellengérezte még ki velem.

- Van. A nagyanyám, aki húsz esztendeje a földbe rothad. De más nincs.

Dani újra felkacagott. Szép, egészséges, harapós fogai kicsillogtak. Erős bikanyakát hátra szegte, s merész tekintetű piros arca férfiasan ragyogott. Barna haját, amely izzadt, fehér homlokára csapzott, félrehárította, hogy széles hullámot vetett a fűrt, s szeme bizalmasan, gondtalanul sugárzott.

Az asszony gyűlölettel nézte ezt az embert, akiért valaha a kútba ugrott. Első gazdalány volt, s nem akarták a zsellérfiúhoz adni. Nem is adták, míg a nyalka legény, aki már akkor is híres kapós volt az asszonynépnél, nemcsak a lányt, de az anyját is meg nem ölelgette. Későn tudta meg Erzszi, mikor már nem volt mit tenni, mikor már a fél falu szeretője volt az urának, s emiatt az anyja féltékenységében szinte megháborodott, és maga világosította fel asszonylányát. Erzszi fölundorodott, s azóta rá sem tud nézni az anyjára. Hiszen, csak legalább ha egy szeretője lett volna az urának, akkor összetörtek vón valahogy. De így, mikor egyszerre tízhúsz lánnyal-menyecskével, de még vénasszonnyal is bizonyos köze volt, s jól tudja, hogy az édesanyja is ott van máig köztük, - így nem lehetett hova lenni. Jobban undorodott a fiatalasszony attól, akit az urával meggyanúsított, mint a hullától. S nem mehetett sehova, inkább itt maradt ezzel az emberrel, akiről még most is úgy érzi néha, hogy nem tudna nála nélkül megélni.

A férfi csak nézte, nézte a szikrázó fekete szemű asszonyt, aki egészen belecsúnyult a haragjába. Olyan furcsán, olyan kétes érzéssel nézte az erős ívű fekete szemöldök alól, a szép alakú, hófehér homlok alól, a keményen kiszögellő arccsontok, éles vékony orr, epés metszésű száj keretéből kinéző nagy sötét szemek poklát, amely mégsem tudott igazi hatást tenni rá...

Most már értette, miért volt ő hűvös ehhez az asszonyhoz már elég régi idő óta, pedig maga is bámulta, milyen gerjedelmes mostanában a vére. Csúf ez az asszony, csúf. Imádkozásra, térdelésre és gyűlölködésre termett, nem szerelemre. Pápista. Szívós és szenvedélyes, amit ő nem bír megérteni. Az ő jó, kövér, hamar felgyúló, lecsendesedő, keveset haragvó, sokat káromkodó kálomista természete sok puhaságra s örökös jókedvre vágyakozik... És mégis izgatja, leköti ez az asszony, sokkal jobban, mint a világ minden asszonya. Nem is cserélné el senkivel... de senkivel a világon. Tele van vele, örül a nagy tisztaságnak, a testi-lelki-életbeli szeplőtleniségének. Nagyra van vele, mint olyan asszonnyal, akihez nincsen több hasonlatos. És mikor szabadon csatangol a kurta örömök virágos kertjében, mindig örvendve gondol az asszonyára, aki otthon van, neki őrzí meg tiszta virágkelyhét, s térden imádkozik a maga szigorú isteneihez, akik neki olyan idegenek s olyan gyűlöletesek.

A húsos, rózsás képű ember szeme lobbot vetett, bal kézzel elkapta az asszony megfeszült kezecskéjét, s odarántotta őt magához. Az asszony másik kezében ott volt a teli személtlapát, arról mind lerepült a cserép szanaszét a szobában. Dani jókedvvel kacagott rajta, mintegy megkönnyebbülve. Átölelte az asszonyát, lezorítva két karját, s az izmos, szívós asszony érezte, hogy ereje a férjé mellett semmi, mint az ő kezében a gyereké. Úgy bánt vele, ahogy akart. Odaszorította az ölébe, lefektette a vállára, s megpaskolta a hátát.

- Te bogár, te! - mondta neki, s aztán fogta, eltartotta két kézzel magától messzire, hogy jól az arcába nézhessen.

Az asszony kezéből kihullott a vaslapát, s csörömpölve állt meg a földön egypár cserépben. S a nő eleresztette magát; összerokkanva hagyta, bármit tesz vele az ura.

- Ó, te hónapos rózsá! mi bajod? - mondta Dani, s a győző kedvtelt érzésével nézett az asszonyra. - Hát van híjjod? Megkárosítalak? Hiszen nem bírod el, ha megcsókollak, te! Mindig kifog utána a - betegség. Te üvegvirág. Hiszen sok vagyok neked, te harmat. Belehalasz, ha addig csókollak, míg *nekem* elég.

Kiterítette a két karján az asszonyt, mint egy vékony gyereklányt. Erzsébet érezte, hogy fölrepül a levegőbe. Elveszett a lába alól s a lelkéből a biztos föld kisugárzó ereje; szédült és ájult, és érezte, hogy az ura tenyerén van, de olyan biztos helyen, mintha az isten markában volna. Megvillant szűk kis agyában a gondolat, hogy ilyen erős ember nincs több a föld kerekén, mint az ő ura, aztán elalélt, s hagyta, hogy azt tegye vele, amit akar. Főhetett már, futhatott már odakint a tej, a rántás, pecsenye korommá.

Dani odaborította a meleg asszonyi testet magára, mellére, vállára, s gyengén átölelte. Alig volt ruha a forró testen, amelynek színe, a bőre érintése kezdett meghidegülni - saját magára lecsapódó gőzében - a fagyos szobában, és mégis olyan hőséget sugárzott ki a test, mint az olvadt vas.

- Látod, látod - mondta csendesen a férj -, olyan vagy, mint a sár. Mit kezdjek veled. Ha egy ujjal hozzád nyúlok, véged. Affenébe, száz asszony is kicsi vón nekem...

Átölelte s magán tartotta a pihegő asszonyt; aztán ráncbaszedte homlokát s elcsöndesedett. Eszébe jutott az üzlet, ami most az egész lelkét lefoglalta, s az asszonnyal az ölében, pár pillanat múlva olyan tisztán és nyugodtan gondolt az imént félbeszakított tervére, mintha csak a plajbász volna az ujjá közt, s nem egy szerelembe fulladt asszony, a tulajdon felesége.

Az asszonyi test lassan odasimult hozzá. A két meztelen kar megölelte a férfinyakat, vállat; a szorgalmas, ügyes, tapintó ujjak megbizseregtek, amint a férfi puha, simuló gyolcsingén átéreztek az üvegsima és ruganyos kemény húst, s elkezdtek játszani, tovább tapogatni s egyszerre lázasan görcsösen markoltak bele a húsba; marokra fogva; gyúrva, gyötörve,

csókolva a váll alatt meggyűrődő, egész tenyért betöltő húsdomborulatot. Az asszony esze alázatos segítőtje lett hirtelen fölviharzott testi gerjedelmének, s amíg két megbarnult erős karjával átfonta a férjét, cserepesre szikkadt szomjas ajkával beletapadt a nyakára ott, ahol az ingből kifelhérlik, s ekkor teljesen elfeledett minden bajt, keserűséget, szívfájást. Csak kívánta, áhította, odaadta magát a hímjének.

A férfi elmosolyodva ébredt fel komoly, szikár tépelődéséből. Megérezte, hogy az asszonnyal van valami, megtapogatta puha, lágyhúsú, kidagadó csontú tagjait, s nyugodt hangon, gondolatait folytatva így szólt:

- No, ha ez a vállalat beüt, akkor se bú, se kár.

Az asszony összerándult, s görcsösen ölelte át az urát, mintha agyon akarta volna benne fojtani az idegen gondolatokat, s a testétől könyörögne segítséget a lelke idegensége ellen.

A férfi el akarta tolni, de nem bírt vele; az asszony szívósan s mégis kéjesen ölelte: arra elmosolyodott, ő már szinte el is felejtette, hogy került az ölébe az asszony.

- Ha ezt a bérletet megkapom, úgy, ahogy szeretném, akkor osztán nem cserélek a vicispánnal se.

Az asszony karjai lelankadtak. Mintha a délignyitót nap éri. Dani egész könnyen bírt vele; mint szokta, eltartotta magától két tenyérrel, s úgy nézett a felesége arcába.

- Bizony még úriasszony lesz belőled! - szólt ragyogó örömmel.

Az Erzsi arca olyan szomorú, olyan halálosan szomorú és ijedt volt, a szeme úgy könnyörgött és remegett, könnyek rezegtek a sarkában, és az arcvonalai elbágyadtak. Sovány arca sóvár volt, ajkai izzóak, orrlikai tágultak, s felső szemhéja leereszkedett a szembogarakig.

De a férfi nem látott semmit nagy izgatottságától, úgy tele volt a terveivel. Úgy látszik, már mindennel tisztában van, amin eddig töprengett.

- A szatmári botosok nem győznek annyi selymet lemérni, amennyi viganóralalót vehetsz!

Az asszony szemei lecsukódtak, feje lebágyadt.

- Kiveszem az egész Nagyszeget. Hallod!... Már beszéltem az ispánnal. Az úr a zsidóra megharagudott, osztán az egész az asszonytól függ úgyis. Felmegyek hozzá magam, nem esz meg. Egy asszonytól nem ijedek meg, láttam én már mást is. Ha még olyan kegyelmes asszony is, csak asszony!

Erzsi, mintha vipera csípte volna meg, felugrott. Minden porcikája remegett. Most értette meg, mit beszél az ura.

- Mmit! - szólt bukdácsoló nyelvvel - mit mondasz? A kegyelmes grófné. - Hát oda akarsz? Hát...

- Nonono. Mondom, hogy csak nem esz meg! Mit féltesz?

- Mmán azt is! - ordított fel rekedten az asszony, s leugrott az ura térdéről. Összecsapta a két kezét, aztán így összekulcsolva felemelte a feje fölé, meg újra levágta; úgy rohant, száguldott összevissza a szobában, mintha kedves valakijének rögtön bekövetkező, kikerülhetetlen halálától félne - már azt is, azt is! - ismételte.

A férfi egy darabig nézte, értetlenül.

- Hát beléd mi ütött?

- Úristenisten! Keresztrefeszítettszentisten! Mikor lesz vége ennek az én kínkeserűgyász életemnek. Ó, mennybéli szűzanyám!...

- Ne bőgj! - rivallt rá az ura. - Ez kell nekem. Ez kell éppen! Tyúkeszű.

Bosszúsan dobta odább a ceruzát az asztalon.

- Ahelyett, hogy örülne, táncolna, - bolond! Igazán, hogy egy asszony alábbvaló a... Nem érted? ha sikerül - mer még semmisse biztos - olyan kontraktust csinállok az úrral, hogy belebebed. Ki fogom venni az egész Nagyszeget, az egész pusztát, a Tiszasarkon olyan káposztásföld van, hogyha kiadom, nyócvan pengőt, százat adnak egy vékásért.

- Ezret.

A férfi elhallgatott. Ez már okos szó. Ez legalább az üzletre vonatkozik. Az asszony mindig mindenben a legrosszabbra számít, nem úgy, mint ő, akinek roppant rikító minden cél, alig bírja magát megállítani, úgy rohan a reménysege. S elégszer bebizonyosodott már, hogy az asszonyának igaza volt. Ezért nem vágja ketté az asszonybeszédet, hanem meghököl rá, s újra meggondolja.

Hozzáfogott hát, és mint szokta, apróra elmondott a feleségének mindent. Ez csak állott a szoba közepén, lesütött szemmel, szórakozott pillantással, majd meggondolta magát, kiment a konyhába, eligazított a tűzhelyen minden edényt, a kutyát kikergette, a félrácsajtót betette, s újra bement. Az ura felnézett a noteszéből, s tovább folytatta a beszédet.

- Ha tizenhat pulyád lesz, mindre maradhat elég. Hát nekem ne vágj ilyen fancsali képeket; nem tudnám, miért.

- Nekem nem kell a macáid zsírja.

- Eh - hehentett Dani bosszúsan -, már megint eszi a...

- Inkább a nyakamba veszem a kölykeidet, és megyek koldulni, de nekem nem kell piszok-pénz.

- Milyen piszok?

- Bhhh, amiért osztozni kell - rajtad!

Dani kedvetlenül rándította meg az arcát.

Az asszony folytatta.

- Most már megy a méltóságos asszonyok után. Nem elég ami vót. Eredj, csak eredj, hogy kivetnek a disznók közé. Óh, csak az én istenem adná, hogy egyszer már ráakadna a bajára! Mer nagyon elhitte mán magát!...

Dani kitágult szemekkel nézett az asszonyra; megértette a gyanúsító gondolatát, és az szeget ütött a fejébe. Tán még igaza is van az asszonynak. Hisz az úriasszony is csak asszony!...

Összevonta a homlokát, s az ablak felé fordult.

Az Erzsi lába alatt megroppant egy cserép. Lehajlott érte, s összeszedte a darabokat, aztán kitört:

- Azt mondom neked, elég legyen a cudarságból, mert ha egyszer elfog a keserűség, az isten legyen irgalmas-kegyelmes mindnyájunknak.

Dani felállott. Villogó szemmel nézett az asszonyára.

- Én meg azt mondom neked - adta ki kemény hangon a parancsot -, hogy eredj a dolgodra, egyébre ne legyen gondod. Ott a konyhád, ott az udvarod, ott a gyerekeid. Az én bajomba ne piszkálj bele... Ha nem tudsz segíteni, ne állj keresztbe... Semmi bajod. Tudod, hogy szeretlek; érted élek; meg értetek, a gyerekekért. Az egész világot ide akarom hordani a kötődbe; még a mai napig egy bokor kendőt se adtam más asszonyszemélynek rajtad kívül. Mit sajnálsz? Lekopott a csókolóm? Nézze meg az ember. Mi közöd hozzá, hogy csinálom a magam seftyét, csak sikerüljön.

Az asszony visszazívta az orrába a könnyét, érezte, hogy most még csak csöndesen foly a szó, de hamar rossz vége is lehet. Elhallgatott a kemény hangra, mint a megszidott gyerek.

Az ura is meghiggadt. Visszaereszkedett a helyére, s komor arccal hozzáfogott újra rendezni a gondolatait.

- Tudod te jól, Dani, hogy nekem nem kell semmi - szólalt meg szomorúan, csöndesen az asszony. - Eléltem vóna én veled az anyád kis házában is, kapásnap számos sorban is. De ha van annyink, amennyink, minek ide több? Minek a sok gyerek, meg a sok birtok, a sok gond? Nem jó nekünk úgy, ahogy apámék voltak? Csendesen, rendesen. Nem kell felfalni a világot, de elpotyázni se, ami van. Minek töröd te magadat, ha nem muszáj? Meglásd, meg... rossz vége lesz egyszer!

- Az isten áldjon meg - szólt a férje mutatott bosszúsággal -, hallgass mán, ha mondom, hogy hallgass... Ne hasonlíts engem az apádhoz, nem vagyok én *Tövigszáraz*, mint ő.

A fiatalasszony elvörösödött az apja gúnynevének hallatára; szíve egész szenvedélyével szerette és tisztelte az apját, s gyűlölködve nézett az urára.

- Csak hagyj békét az apámnak! Jól vigyázz, mert te is megkapod a magad csúfnevét, a víz se viszi le rólad!

Dani meghorkanva, vizsga szemmel nézett a feleségére, nem tud-e máris valamit? Az utóbbi napokban többször észrevette, hogy utánanevetnek, s valami szót suttognak, ha meglátják. Még nem jutott a fülébe, hogy mit, megkérdezni meg nem merte, félt, hogy még megmondják.

- Az isten irgalmazzon annak! - morogta fenevad módjára, lapos pillantással - aki rám ragaszt valamit!

A beszéd egészen posványná lett. Úgy indult egy félórával ezelőtt, mintha vihar készült volna belőle, s úgy végződött, mint az őszi köd. Nyomott hangulat és nagy kedvetlenség maradt utána, amelynek a mélyén feszültséget éreztek mind a ketten.

Erzsi látta, hogy az ura nem szól többet, kifordult a konyhába. Dani meg mogorván belekönyökölt a tervezgetésébe.

2

A falu csinos kis alföldi magyar falu. Alig száz házból áll. Rendesen kiszabott hosszú telkek; a kert mindenütt gyümölcsös, és a falu közepén a pompásan megépült fatorony valóságos kis erdő kellő közepéről nyúlik ég felé, mint egy dárda. A hegyében kakas berzenkedik, s ez messze hirdeti, hogy itt református, tehát színmagyar nép lakik.

A gróf Karay-család névadó birtoka ez a falu.

A reformáció idején a Karayak áttértek, s magukkal vitték számos birtokuk magyar népét is az új hitre, az erdélyi fejedelmek hitére, nem lelki szükségből, nem is politikából, csakhogy bosszantsák a bécsi udvart. Mikor aztán Pázmány idejében megint divatba jött a katolizálás, a Karayak is visszatértek, de hiába akartak a császárnak kedveskedni vele, a nép nem váltott velük hitet. A magyarság nagyon hamar beleszokott abba a szabad, önálló egyházi életbe, amelyet új hite biztosított neki. S az üldöztetések idején a tömegelemek megkeményedett, s hősi kielégítést talált a hithez való ragaszkodásban.

Még ebből az időből való a falu és a földesúr ellenséges viszonya. A falu határa nyolcezer hold, ebből mintegy hatszáz hold a kisbirtokos gazdáké, a többi nyolcadfélezer a grófé.

Ez a föld ősi idők óta történelmileg elévült törzsvagyona a Karayaknak. De éppen olyan ősi eredetű a parasztság tulajdonjogi hite is. Ugyanaz a nép lakik itt rengeteg idők óta. Különös szerencse védte, hogy sem tatárdúlás, sem törökvész nem pusztította el a népet; évszázadról évszázadra bátorságban lakott itt, s családi jobbágysága volt a Karayaknak. Közülök vált ki a földesurak személyi cselédsége, s az urak meg az úrnők szerelmi fölöslege századokon keresztül itt ömlött szét a hajdani kevésbé válogatós korokban. Volt is már valami fajbéli közösségérzet az urak meg a parasztok között, s Öreg-Karán gróf Karay Pált a nagy honarulás után azzal a jussal utálták meg a karai parasztok, amivel az atyafit az atyafi. Ez a legádázabb gyűlölet, ez engesztelhetetlen.

Gróf Karay Pál hiába eszelte ki az árulás jogi formáját simára és kerekre, a veséjébe látott minden parasztja. S mit ért, hogy a forradalom leigázása természetesnek és bölcsnek látszott nagy szerződés szerint, ha a kibujdosott utolsó fejedelemtől végig az egész országon az utolsó karai béresig, mindenki lapos, gyűlölködő pillantással mérte őt végig. S mit ért, hogy a kibujdosottak birtokát nem ajándékba kapta, hanem szerződésben vette meg: mikor mindenki tudta, hogy a százharmincezer hold földet százezer aranyért vette, s abból a százezer aranyból a császári pénztár fizetett ki helyette ötvenezret, a másik ötvenezret pedig elengedte a legkegyelmesebb királyné. És mindenki tudta, hogy csak akkor tette le a szegény magyar nép a fegyvert azon a híres síkon, mikor már ez a szerződés készen volt a tábornok tarsolyában...

Gróf Karay, amikor konok kurucfejével belevágott ebbe a vállalatba, előre leszámolt minden nemzeti gyűlölettel, s lerázta magáról a megvetést, mint a kutya a vizet. Mit, ő már úgyszólván vén ember, majd elfelejtik az unokáinak.

De mikor visszavonult, haza, az öreg házba, villogó szemmel nézett rá minden paraszt. Az öreg gróf felhorkant, összecsikoritotta a fogát, s megpróbálta megtörni a parasztjait. Nem ment. A magyar paraszt már ekkor egy színen volt a kurtanemesekkel, csak éppen a politikai jogok hiányoztak a számára. A kötelességek azok mind rajta súlyosodtak el.

Felőle dül-fülhatott az úr. Neki többet nem volt uruk a „gróf”. Makacs, kemény kálomista nyakak szegültek ellene a gróf méltóságának. S eddig se sok köszönet volt a robotjukban, de ezentúl erős és rendíthetetlen ellenszegüléssel rontottak mindenütt, ahol s amit lehetett.

- Megálljatok - rikoltott fel - dühében gróf Karay Pál, s ment Bécsbe, a királyné színe elé.

Egypár hónap múlva már kiverte egész vármegyét tevő uradalmairól, az áldott, kövér kalászos rögökről az ősi, ott termelt magyarságot, s a „kutya kálomista jobbágyság helyébe az mű szent religiónkban való szelíd katolikus sváb nemzetséget plántált”. Olyan szép tellett neki, aki ne fájdalmasan zokogó, kesergő dalokban búslakodjék a portája tövében, hanem szent zsolozsmát énekeljen égre forgatott szemmel, s ne laposat köpjön a Karay név kimondása után: „honnak árulója”, hanem keresztet vessen: „svábság patrónusa!”

Nem is hallatszott soká magyar szó az ősmagyar földeken. Tizenhat falut és három mezővárost ürítettek ki a vén gróf gazdatisztjei. A nép elbujdosott messze földre, más megyékbe, csak itt-ott fizettek ki egy-egy falut, így Karát is valami kis, megszábott úrbéres területtel. Az akasztófapusztát rendelte a gróf, Kara lakosainak: odavalók, egyig! S a nép a szomorú őszön átköltözött az édes otthonból a semmibe; új falut telepített, nevezve Kiskarának...

Egy télen át üresen állottak az elhagyott falvak házai. Hó behullotta, víz telefolyta, fagy szétrongálta. Ordas ütött tanyát a templomokban, s ha mennykő csapott egy-egy toronyba, arról tövig égett az egész faluhely. Néhol a kivertek gyújtották fel édes ősi lakukat, hogy ne jusson döghollók karmába a hajdan békés fészek.

Mikor aztán megjöttek új tavaszon az új földfoglalók, tele lett idegen nyelvű vájákolással a levegő, hogy itt nincs minden olyan kész paradicsom, ahogy ígérték. A kiehült, otthon éhnyavalyába dült svábok kicsinylették, amit kaptak: a jó földet, az áldottat, a tehenet, lovat, szekeret, ötévi adó- és robot-elengedést meg a házi macskát, amivel mind ellátta őket a kegyelmes gróf...

A vén vak Karay, aki egy árva szót sem értett új népe nyelvén - vele esett meg, hogy huszoneezer főnyi táborával együtt sem tudott elolvasni egy elfogott német levelet -, újra dühbe gurult. Kergette volna már az újonnan jötteket a pokolba, de nem lehetett. Nebántsvirág lett a svábság a Tiszalapon. A királyné csak erre a tettére békült meg az öreg kuruccal, akinek olyan volt a formája, hogyha megjelent a Burgban, az udvari frájlák összesúgtak, hogy veszedelmes játék a királynétól, ha a medvét szabadon hagyja.

A vén Karay azzal a dühödéssel jött meg újra Bécsből, amivel a paraszt verte a szőlejét, mikor a jég esett: lássuk uramisten, ki csinálja jobban.

Innen ered, hogy a kiskarai paraszt lelkében máig is ott van az istenfélelem tőszomszédságában az uraság elleni gyűlölet. Tehetetlen, századokra elraktározott, ma már nem is öntudatos érzés. Ki tudja már megmondani a gyerekének, mit vétett a gróf ellenük! De azt mindenki meg tudja tenni, hogyha a gróf nevét kimondja, köpjön egyet. S ha módja vón rá, könnyen felingerüljön odáig, hogy leüssön belőlük egyet.

3

Kiskarán csaknem két század óta élt a magyarság egyforma életet. Ősszel, tavasszal szántottak, vetettek, régen faekével, nem is olyan régóta egyszerű vascsoroszlyákkal. Sohasem hitte volna el senki, hogy ez a derék fekete föld egyebet is teremjen, mint búzát, búzát, búzát. Mert a kukoricából elég, ami a disznónak elég. Krumpli, az is sok ami van. Mit teremjen még az istenadta föld? Egypár szál cirkot seprűnek, néhány sor napraforgót egy kis olajnak, répát a tehennek, sütőtököt a gyereknek, egy vető kendert az asszonynak. A többibe aztán búzát, búzát.

Olyan egyszerű, megszokott, változatosság nélküli ez az élet. Ahogy a hold újul és fogy, szinte lesugárzik mindenfelé, mit kell tenni. Nyaratszaka folyik a kemény tülekedő munka a földdel, amely már nem is a termőföld megművelésének látszik, hanem a nagy közönyös, kiélt föld hátán egy árva, maroknyi, elkeseredett népség harcának a mindennapi kenyérért. És ez a harc igen keserves, a kiskarai ember nem ér öregkort; időnekelőtte megszakítja magát a munkával.

De ezt a harcot is a századok alatt kifejlődött szokás diktálja. Az egyes embernek nem kell gondolkoznia; el sem is tudja képzelni senki, miről lehetne gondolkozni. A gazdaságról?...

És ott él valamennyiük lelkében öntudatlan hit gyanánt az ősi pogányság világnézete, a természetimádásnak valami különösen zsongó vallási áhítata, amely olyan örökre ottmaradt, ahogy arról a tudósoknak sejtelmük sincs; ezer esztendő csak éppen felöltöztette új ruhába, a kereszténység keresztekkel ékes csillogó öltözetébe; de a szívek legvalója pogány maradt. S a babonának nevezett vallásos tudásokban, a keresztény isten templomát is eszköznek tekintik, a saját, néven nem szólított, de örökkön úr istenük tiszteletére. S vén mesemondók, akik formában is a kirgiz puszták kemény típusát őrzik, jól ismerik a király tizenkét lányát, a szent hold minden fordulásának összes jelentését, s ha a kútból vizet húznak, visszaloccsantják a fölit, ki tudja már miért: a földben lakó örökisten tiszteletére.

A jeges északra szakadt atyafiakra vall itt minden szó, tett; a nyugatra került faj őrzi itt a napkelet lelkivilágát. E földön, ahol csak évmilliók előtt suhogott és dörgött a tenger, még ma is ismerik a nagy cethalat, melynek hátán áll a világ... Hol vették, hány ezer éve őrzik a tengerhalász ős fantasztikus ötletét, talán a finn-vogul atyafiak meg tudnák mondani.

És állhatnak a kormány élén bárkicsodák, jöhet abszolutizmus és alkotmányos korszak - ide úgy szűrődik át valaminek a híre, mint valami távoli zsvajgásé. Ki törődik vele? Ha nyílnak a szép kikeleti napok, bele kell akasztani az ekét a földbe. És ahogy kirepül a kis méh tavasszal virágra, úgy megy a földműves a rögre. Jöhet háború és világfelfordulás, a paraszt elveti a kenyérnek magvát, hogy a halál idején is gondoskodjon az életről.

És ebben a megrögzött világban, ahol az emberi koponyákban az agyvelő némelyeknél keményre száradt, másoknál megpenészedett, egyszerre csak különös forradalom ütött ki.

Született, felnőtt, kiszolgálta hároméves katonaságát s megházasodott egy ember. Mint a többi. Ott volt, aki volt, a keresztelőjén, a lakodalmán. Ki gondolta volna, hogy mi lesz belőle.

Az lett, hogy mindjárt az első esztendőn, az apjokától kapott tisztaöntéses földbe repcét vetett.

Már mikor hozta a magot a városból, csóválták az emberek a fejüket. Ki hallott olyat: új veteményt találni ki! Nem szabad a földből komédiát csinálni!

- Bolond ez a Turi Dani!... Nem bolond a, hanem tékozló. Elvesztegeti a földet!... Persze belecseppent a nagy módba, azt se tudja, mit csináljon, elvesztette a fejét.

Szidták, szemtől szembe megmondták neki. Ő csak nevetett. Mikor aztán szinte ember-nagyságra nőtt a kövér, húsoslevelű repce, mikor nagy, üde sárga szín virágba borult a szép tábla, s kivált mikor jött az aratás, a bőséges, áldott aratás, amely egy holdnyi földről nyolcszáz forintot eresztett a Dani zsebeibe, akkor szörnyű elképedés lepte meg az embereket.

Soha a világ teremtése óta nem volt esemény, amely ennyire felizgatta volna Kiskarát. Egész télen át a Dani repcéről beszéltek. Másik évben megint sikerült a repce. Harmadik évben már az egész Tiszapart sárgállott a repceföldektől.

A lassú parasztok megcsóválták a fejüket, s gyanakodva tapostak szét egy-egy rögöt a repceföld sarkában: sose nézték volna ki, hogy ez a föld egyebet is tud teremni, nemcsak amit szokott... Szerették volna kitölteni rajta a haragjukat, hogy eddig mind magának tartotta azt a sok jó pénzt...

Következő évben még nagyobb és még váratlanabb győzelmet aratott a földön Turi Dani, ez a jókedvű, szép bajszú, asszonyszerető fiatal gazda, aki olyan könnyedén és vidáman él, hogy a parasztok, akik hozzá vannak szokva, hogy a meglett ember, a földtúró gazda savanyú kedvű,

mély, barnabarázdás arcú, közömbös, tempós mozgású, nem tudnak mit mondani rá, csak azt, hogy:

- Egye meg a fene azt a Danit, ennek minden beüt...

Káposztát ültetett Dani a Tisza-parton. Éppen abba a földbe, ahol első esztendőben olyan szép volt a repce. Kellett is, hogy olyan jó volt az asszonynéppel. Senki más azt a rengeteg földet meg nem bírta volna munkáltatni rajta kívül. De ő még a faluvégi cigányasszonyokat is sorra csókolta, csak menjen neki napszámba káposzta-kapálni.

Ha földrengés ütött volna be, nem okoz olyan rémületet, mint az, hogy háromezer forintnál többet kapott Dani egy olyan darab föld terméséért, ahol százötven, kétszáz forint ára búzánál több nem terem meg. Remek volt a káposzta, torzsátlan, tömött sima levelű, mint a hártya. Ahova vitte, kapkodták a kiskarai káposztát.

És most már, ezen a télen az egész falu asszonya odaadta neki magát, csak egy darab káposztaföldet adjon neki a Tiszaöntésen. Bezzeg akkor nevettek, mikor az öreg Tövigszáraz az eddig használatlan lapos partot adta a vejének merő fősvénységből, és nem a híres megmunkált búzaföldeket.

Dani szétmezszyélte az egész nagy partot, s kiadta bérbe, olyan árért, hogy egy kapavágás nélkül több haszna volt belőle, mintha megszakítja magát.

Új terven törte a fejét. A kiélt öreg föld megjavításán, boltban vett, zsákból szitált trágyázáson, földforgatáson, szőlőtelepítésen... Nem minden sikerült, de rá sem fizetett semmire. Egy falu asszonynépe volt a vazallusa, a munkáscselédje.

Alig négyesztendős házas volt, mikor egyszerre csak szűk lett neki a kiskarai határ. Ott terült el mellettük a rengeteg uradalom. Mért ne lehetne onnan földet hódítani?

Mikor fölvette a szót a télen, a többi nagygazdák, szokás szerint komoran, szárazan legyintettek. Az a grófé. Ott a zsidó az úr. Mert bérbe volt adva az egész uradalom.

Dani nem nyugodott. Egyre járta az uradalmat; mindenféle ürügyön bemerészkedett. Az egész cselédséggel megismerkedett, s boszorkányos szerencséje az asszonyok körül, otthonossá tették a nagy mezőkön. Egy év múlva jobban ismerte a földet, mint a kasznár, s a bérlet minden csínját-bínját, mint az ügyvéd. Két kisebb részlete volt az uradalomnak, amely független volt a főbérleti testtől. A Nagyszeg, amely a bérletkötéskor még víz alatt volt, a Tisza egy hatalmas szögellétében és a Pallag, egy szép darab kétszázholdas legelő. Dani azt is megtudta, hogy erre a két darab földre nem akar a gróf új bérletet kötni, hanem eladja. Csakhogy a mostani úr, „Miska gróf”, szóba sem állott a paraszttal; félt a sok huzavonától, és nem bízott benne, hogy ezektől pénzt kap. A Pallagra már készen is volt az alku Lichtsteinnal, a bérlőjével, hogy olcsón, örökáron eladja neki. Dani már nem is gondolt rá, hogy ebben versenyre keljen „Liscsánnyal”, ahogy parasztnyelven hívták a fiatal bérlőt.

Az elmúlt napokban azonban nevezetes dolog történt. Volt a gróf Karayaknak egy csinos vadászkastélyuk Kiskara végén, ahol ötven esztendő óta nem volt senki a grófi családból. Most Miska grófnak a felesége asszonyszeszélyből lejött ide. Senki sem tudta, hosszabb időre-e vagy csak pár napra; a kastélyt Pestről küldött mesteremberek gyorsan kipucolták, s Dani egyszer csak hallotta, hogy már itt is a kegyelmes grófné.

- Beszélek vele! - hajtogatta magában, és már látta is, hogy akasztja az ekét a nagyszegi bérletbe. Háromszáz hold az! Mint a fele határuk. Kétszer olyan darab egy tagban, mint az övé meg az apósáé együttvéve.

Egy percnyi nyugodalma nem volt. Láz gyötörte a testét; szíve körül zszibongást érzett, s áramlatok rohantak végig minden tagján, amelyek elvették az erejét és az okosságát. Ez a belső gyötrődés igen régi volt benne. Még abból az időből való, mikor megtanult nagy terveket csinálni, és megérezte, hogy semmi külső, közönséges emberi lehetősége nincs, hogy azok valaha sikerüljenek is. Ma már haragudott magára, a szívére, ezért a hiábavaló kínlódásért, s gyakran káromkodva bizonyítgatta magának, hogy semmi oka a félsre, hát mitől reszket?

De most egyszerre olyan, szinte határtalanul nagy tervek rohanták meg, hogy csaknem elvesztette a fejét a kapzsiság izgatottságában. S az ő természetével lehetetlen volt nem látni, hogy ezekhez a tervekhez ő olyan kicsi, de olyan nagyon kicsi ember - még kisebb, mint mikor az alvégi kapás Turi Mihály fia a Takács lányra vetette a szemét.

Az erősítette meg öntudatát, hogy eleddig minden sikerült!

Amint ott ült mereven, gondolkodva az asztal mellett a félhomályos szobában, olyan volt, mint valami indus bálvány; tízezer esztendeig el bírt volna ülni így.

A pillantása az asztalon fekvő kezére, öklére esett, amely a félsötétben egész feketebarnának látszott.

Most először látta meg életében a kezeit.

Hogy lehet megölelni ezekkel a kezekkel egy úriasszonyt?

Kirugódtak az ujjai, e vaskos, bárdolatlan, csorba körmű ujjak, amelyek olyan erősek, s úgy hozzászótkak a kemény fogásokhoz, hogy nem is bírnak puhán érinteni valamit. Az úri fehér hab asszonytest, ha nem vigyáz, úgy szétmállik ezek közt, mint a vajkép...

Eh, számár beszéd. Olyan nincs, hogy őt megszeresse valami nagyságos, méltóságos asszony.

Aztán egy kemény mozdulattal kivágta a karját, s vasöklével nagyot ütött az asztal közepére, karját acélmereven tartván egy percig abban a helyzetben, s villogó szép szemeivel belenézve az élet nagy forgatagos sorába, így szólt magában:

Meglesz! Mindegy. Akárhogy, de meglesz! Ha az eddig megvolt, ez is meglesz!

És már nem az az ember volt, aki az elébb, hanem más, a mozgékony, cselekvő, nem sokat gondolkodó, hanem odaütő férfi.

Az ajtó kinyílt, s a kistfia lépett be.

- Édesapám! - mondta a gyerek szepegeve - gyűjjék mán enni.

- Megyek, fiam, megyek!

S felállott az apa, odalépett a fiához, lehajolt hozzá, felkapta, s két vasmarka közt fölemelte az égis.

- Hej, fattyam! még gróf lesz belőled!...

S ettől a gondolattól, amely ebben a percben villámlott föl neki, olyan hirtelen fényesség csapott rá, mint a tölgyre, ha beleüt a mennykő.

De ő nem hasadt százfelé a villámcsapástól, inkább összekeményedett. Nem gyúlt magát elemészto lángra, csak átizzott, megtüzesedett.

5

Az ebéd csendesen folyt. Az ember meg a gyerek egymással szemben ültek a fehér kis konyhaasztal két szélesebb oldalán. Az asszonynak a keskeny végén volt odatéve egy tányér, de nem ült le hozzá, hanem mikor tálalt a népének, maga felvette cseréptányérját és állva evett, gyorsan bekapkodva az ételt a tűzhely mellett. Aztán leguggolt egy kis székre, s ölbé véve esztendő kis fiacskáját, annak is adott, megrágva neki, minden falatból, halkán gügyögve hozzá.

Dani gondolkodva nézte szembeülő kisfiát, akinek finom arcocskáján ott volt apjából, anyjából, ami szép. Nagy látó sötét szemeit az anyjától kapta, szép, eszes, magas homlokát, fehér húsát az apjától.

- Ne szörböjj úgy! - szólt rá Dani a gyerekre, aki szórakozottan szürcsölte a levest a kanálból.

A gyerek ránézett, s megérezte, hogy enyhült a hangulat, és az reá is átragadt.

Dani nem ügyelt rá tovább, új gondolat foglalta el.

- Édesapám is szörcsöl! - szólt egy idő múlva komolyan a kis Béla.

Dani összekapta a szemét.

- Nekem lehet! - mondta súlyosan - én csak paraszt vagyok!...

És odanézett a kisfia gyenge, vékony ujjú kis fehér kezére.

Egy perc múlva hozzátette:

- Mér nem mostad meg a kezed ebéd előtt... Az ilyen kisdíákok kezének mindig tiszta fejérnek kell lenni...

A gyerek nem értette el, s nem mozdult. Az apja rászólt:

- Na!... Eregy rögtön, mosd meg.

És a gyerek leszállt a magas székről, s nagy csudálkozással odament a korsóhoz, annak a csécsin vizet szítt a szájába, azzal megmosta kezét, utána az arca közepét, ahogy reggel szokott mosdani. Még ugyan sose mosdott kétszer egy nap, de ha az apja parancsolja! Az ajtó sarkán lógott a törülköző; a jó vastag vászonnal pirosra dörzsölte az arcát, és vidáman, fényes arcocskájával, vizes hajjal ment vissza az asztalhoz.

Az apja csendesen mosolygott. Úri gyerek sincs szebb ennél.

Erzsi pedig elnézte, mi történik itt, s felbiggyesztette a száját. Kitalálta az ura eszejárását. De most az egyszer nem haragudott érte.

Karjára vette a gyereket, s odament a fiúhoz; félretörölte homlokából a csapzott rövid fürtöket; a férfi ilyen kicsiséget nem lát meg. Szépre fésülte, oldalt választva el a haját, urasan.

6

Hogy megették az ételt, Dani felállott, megtörölte a száját, és ment dolgára.

Úgy uzsonnaidőig szénát forgatott, akkor bejött, megborotválkozott s felöltözött szépen vasárnapló ruhájába.

Az asszony csak nézte, mit csinál, nem szóltak egymáshoz egy szót sem. Béla, a kisfiúk ott játszott a földön Sanyival, az öccsével, és a szemével kísérté az apját.

Mikor Dani készen volt s még a botot is kézbe vette, indult. A pitvar közepén megállt, és kereste a szókat, mit mondjon köszönésül.

- Hát... ha... - mondta, minden szó után egyet gondolva - ha begyün Pesta, mondd meg neki, hogy hónap itt legyenek mind a hatan. Megkezdjük a gyütést. Még renden ázik az a széna.

Ezzel billentett a fejével, és elment.

Az udvaron megcsóválta a fejét.

- Ej, beh állhatatos! Nem kérdezte meg, hová megyek. Hejjaj, nagy baj e, ha az asszony nem igazi segítőtársa az urának... Mán énnekem mindent az asszony ellenire kell megcsinálnom. Nem csak, hogy nem segít, de még ű nem hisz benne, még ű nem akarja...

Kedvetlenül haladt ki az utcára. Nem gondolt új gondolatot, csak az érzése volt nyomott.

Az utca üres volt, csak itt-ott ácsorgott egy-egy gyerek. Mezőn van most minden épkézláb ember.

A falu derekán ingvállban, repülő piros, virágos szoknyában egy elég takaros lány jött szembe rá, szaladva, a zsidó bérlő cselédje. Dani abban a percben az asszonnal játszó emberré lett, s ahogy elnevetett arccal el akart mellette szaladni a lány, annak a kötője közepéhez dőfött egy hüvelykujjal.

A lány visszakapta magát és hátralepett egy lépést.

- Ooó... - mondta.

Dani elébe állott.

- Hová, hé?

A lányt kergette a sietés, és jobbra-balra pillantott, merre szaladhatna el a férfitől, de ez kissé kitérte a karját, hogy akármerre elcsíphesse. Hát aztán megállt a leány.

- Ó, mán ne tartson fel, mikor úgy sietek...

- Akkor állj meg, ha sietsz.

- Eresszen.

- Hová mégy? Mi baj?

- Ó, nagy baj van.

- No.

- De aszonták, meg ne mondjam senkinek.

- Hát *senkinek* ne mondd meg; azt nem mondták, hogy *valakinek* meg ne mondd!

A lány egy kicsit fölnevetett.

- Kampec mán a fiatal úrnak.

- Mi?... Liscsánnak?

- A mezőrül gyütt hazafelé a Csillagon, osztán a lú megijedt a kaputól, oszt kiugrott, oszt az úr leesett, oszt abba a szentséges minutumban kitérte a nyakát.

Daninak olyat villant az arca, mint téli villámláskor az ég.

- Meghalt? - kérdezte szilaj arccal.
- Meg - mondta ijedten a lány, s kerekre nyílt szemmel nézett rá.
- Bizonyistenedre?!
- Meg hát! iszen mondom hogy meghalt - és ijedten esküdözött a lány.
- Jó, eregy dolgodra.

És eleresztette a lányt, akit úgy nem látott tovább, mint azt a tőkét, amely a szomszéd kapu tövébe volt letéve.

Egy percig ott állt kővémeredten, akkor fölkapta a fejét, körülnézett s egyenesen bement a baloldalt eső nagy portára, hol a sógora, Takács Gyuri négy lovat itatott a vályúnál.

- Gyuri, add ide a Ráródat. Az én lovaim mind kinn vannak a ménesbe máma...
- Hová mégy?
- Hónap megtudod.
- Nagyon kihajtod?
- Sose búsujj, ha beledöglük se, megéri.
- Hát... vidd inkább a Keselyt.
- A Rárót mondtam! - szólt keményen Dani.

Gyuri fürkészve nézte a sógorát, nem felelt, ismerte, tudta milyen ember.

- Hé - kiáltotta a kiskocsisra -, hozd ki azt a lúpokrócot... Vagy a nyeret?
- Eh, elég a pokróc is.

Ráterítették a ló hátára. Dani a vályúra lépett, s fölvetette magát a lóra, a kurtakantárt kézbe vette, s biccentett nekik.

Aztán nyugodt, egyenletes lépésben megindította a lovat.

Pár perc múlva kint volt a faluból, s csendes ügetéssel, nagy gondolatokkal haladt előre, puha porfelhőt hagyva maga után.

7

Alkonyattájon Takács Gyuri lerázta magáról a port, szénatörmelékét, s átment Erzsikehez, az unokatestvéréhez.

A Turi porta a faluvégen volt, s szembenézett az utcára. Magas új deszkapalánk vette körül, s tekintélyes épület volt a különben apró vert falú házak között. Pénzen vette Dani, mikor házasodott, és szokott szerencséjével nagyon olcsón jutott hozzá; ma legalább négyszer, ötször annyit ér, mint amennyit ő adott érte.

- Jóestét! - köszönt be Gyuri.

A fiatalasszony kórót tördelt, tüzet akart rakni, hogy vacsorát melegítsen.

- Jóestét Gyuri - mondta szívesen.

Az ember megállt az ajtóban, egészen sötét lett odabent tőle.

Erzsi derülten vetette fel a szemét.

- Hová ment az urad? - kérdezte Gyuri.

Az asszony gondolkozva nézett rá.

- Elment?

- Elkérte tőlem a Rárót - felelte Gyuri, s könnyedén megmozdult, beljebb lépett, azután odatámasztotta a vállát a szobaajtófélfához. - Elment vele. Még aszonta, hogy „asse baj, ha beledöglik a lú”. Hát hogy hova ment?

Erzsi habozva megingatta a fejét.

- Nem tudom. Nem kértem.

Hallgattak.

- Hát te mindig sütsz-főzsz?

Erzsi ledobta a kórót.

- Eh, olyan kényes ez az ember... Úgy megkívánja, mintha valami pap vóna.

- Nagyon elkényeztették otthon! - mondta maró parasztgúnnyal Gyuri.

Erzsi elszégyellte magát az uráért. Restellte, hogy Gyuri így „magunk közt” még mindig annyira lenézi a kapásnapszámós fiát. Élesen vágott vissza.

- Hát bizony pedig útet nem szoptatta az anyja negyvenesztendős koráig.

A Gyuri arca elsötétedett. Most ő hallgatott el. Róla tréfálnak a falusiak nyersen, hogy még most is szoptatja az anyja, azér nem házasodik meg.

A férfi vastag bajsza megreszketett, szólni akart, meg lenyelte, s csak nézte az asszonyt, aki biggyedt arccal fordította el sértődötten róla a szemét... Az urát ne bántsák előtte!

- Ha én hozzászokok egy asszonyhoz - szólt aztán -, hótommal hagyom el... Máshoz is tudtam vón én hűséges lenni. De persze nem akárkihez. Nem teszek az anyám mellé akárkit...

Az Erzsi arca lángba borult.

Ezelőtt hat esztendővel megkérte őt Gyuri; de ő csak a szemébe nevetett; hogy szerethesse, ha rokona? És nem sokkal azután kútba ugrott Daniért.

Soha Gyuri azóta egyetlenegyszer sem hozta fel; ő is már azt hitte, elfelejtette. Mintha el lehetne felejteni az ilyet.

Nagyot hallgattak. Erzsi elrakta a tálásra a tiszta edényt. A férfi apró barna szemével olyan nyugodtan követte a mozgását, mint a fekvő komondor szokta.

- Bizony! Szép ján vótál Erzsus...

Az asszony válla, teste megvonaglott, ahogy a gyerekjánykori neve a fülébe suhant.

A gyerekeket átvitték a nagyanyjukhoz, magukban voltak; dolga sem volt tovább az asszonynak a tiszta rendes konyhában, mégis úgy kereste, mihez nyúljon, mit csináljon, csakhogy meg ne kelljen állnia. Gyuri jól látta ezt.

- Ha még egyszer oda visszamehetnénk! - mondta a férfi.

Erzsi hallgatott.

- Mi? Erzsus?

- Hagyj nekem békét... Ne kísértsd az Istent.

- Hát bizony annak is több dóga van, minthogy velünk törődjön... Legfeljebb ha megharagszik, akkor...

Erzsi igen kedvetlen lett.

- Te is csak olyan pogány vagy, mint a többi.

- Nem is vagyok angyal... Akkor szívelnél.

- Nem szívellek?...

A vastag, erős férfiarcon apró rángások futottak át. A szeme égni kezdett. Sóhajtani szeretett volna, de nem tette, hadd feszítse belőlről a léh.

Végre szót eresztett.

- Hej, be nehéz is egybeforrasztani, ami elszakadt.

- Kivált, ha sose is volt egybe... - mondta az asszony.

- Persze, persze! - hagyta rá a férfi.

Olyan szomorú volt a hangja rezgése, hogy az asszony odapillantott unokabátyjára, s e pillantás alatt megérezte, megértette annak sivár, szomorú, reménytelen életét.

- Másnak is van baja, Gyuri... Gyurika... - mondta halkán, gyöngéden, szomorúan.

A férfi felvetette a fejét, hogy a búbját az ajtófa elibe vágta.

- Annyi nincs, mint nekem, senkinek.

Az asszony sokára felelt, könnyes halkán:

- Jó lélek!... Mi bajod?... Mit tudsz te másról?

- Sokat! - hördült fel hirtelen, váratlan a férfi, s előbb lépett egyet - Mindent! Hallod! Takácsfaj vagyok!... Látom az életed! Te boldogtalan asszony! Minden jajt veled nyögök!... Hej, csak ez ne vóna! - hörögte magából kikelve - csak ez ne vóna! egy bajom se vóna!

Erzsi megdermedve állott. Fájdalmasan és mégis boldogan hatott rá, hogy van e földön lélek, ki osztozik szörnyű lelki gyötrelmeiben.

- Utálad, ugye! - mondta szemébe a férfi.

Az asszony olyan érzéstelen arccal bámult rá, mint a fal.

- Gyűlölöd! Nem szereted! Hála legyen az istennek! Ne félj, leszámolok veled! Teéretted!...

- Mit akarsz! - rémült el Erzsi.

- Vérit veszem - lihegte kidülledt szemmel a férfi.

- Takarodj innen! - rivallt rá az asszony. - Pusztulj a szememből. Szűz Mária Anyám! Eszed ment?!

- Vérit veszem - újrázta konokul a férfi.

- Isten a tanúm, hogy én is neked, csak egy ujjal merj az uram ellen tenni. Az *uram* ellen!...

A férfi vissza lefojtotta magába az indulatát, de nem eresztette el.

Lassan megindult; az ajtóban megállt.

- Erzsi! - mondta rekedten - amék napon kimondod, hogy mán nem szereted: olyan vége lesz Turi Daninak - mint ennek a póknak.

És dühvel lapított szét egy pókot az ajtón, hogy csak egy kis nedves folt maradt a helyén.

Az asszony kevélyen, lenézően, szinte boldogan visszavágott:

- Ott lesz az én uram akkor!

S önérzettel nézett utána a köszönés nélkül elmenő komor férfinak a sűrű alkonyatban.

És amint utánanézett és látta az unokabátyját, amint lehorgasztott fejvel, nehézkesen ment előre, valami sejtelem ereszkedett rá a lelkére, mint a köd:

- Egy Takács, az tud szenvedni, de nem tud ölni. Tud dolgozni, takarékoskodni, túrni, halni... Hiszen, ha tenni is erős volna, akkor ő most Takács Gyuriné lenne!...

8

Erősen sötétedett, mikor Dani beért a városba. Fülledt, poros volt a levegő, vastag, harapni lehetett. Dani megtörölte a homlokát, s megvetően mordult:

- Egye meg a fene ezt a svábszagú port.

Nagyon paraszt volt itt; idegen a városban, bár sokat járt be oda. Mégiscsak a maga kis falujában volt ő egész ember. Itt más falubeli volt, aki nem élni, hanem nyerni vagy veszteni jön; ezért amint beért a város légkörébe, már összehúzta a szemét, s valami olyan érzés zsongult meg benne, hogy harcra készen kell állania. Ezek a házak is, a széles utca két oldalán úgy megbújnak a palánk mögött a sűrű homályban, mint leselkedők. És jól ismerte a bennük lakókat, a svábokat is; azokkal másképpen kell alkudni, mint a maga fajtájabeliekkal. Ha annak el akar adni valamit, eszénél legyen az ember, és még mikor tulajdon szemével látja hogy jó vásárt csinált, akkor is biztos lehet, hogy a sváb nyert, és ő veszített valahol.

Réges-régen megszokta a szomszédságot. Beleszületett s nem haragudott rájuk, természetes, valóságos, meglevő helyzetnek, tehát az egyetlen lehetségesnek ismerte, hogy minden úgy legyen, ahogy van. De nem érezte jól magát köztük. Parolázott velük, s nem húzta hozzájuk a belső érzés, inkább taszította, elválasztotta tőlük.

Pedig ez az utca még egész falusias, mintha otthon járna, úgy is hívják, hogy Karai út. Innen befordult a másakra, ahol már nem volt palánk az utca során, hanem a házak véggel, homlokkal álltak ki az utcára, s malteroszlopokkal, vörös téglakockázással volt cifrázva a ház eleje; az ablakok fölé háromszögek voltak rakva, amiknek a mirevalóságát sose találta ki a magyar ész, de a pallér azt mondta: így uras! Amint a Piac utcára ért, szembefordult a nagy útra; a bágyadt égre felrajzolva állt előtte az óriás torony, amely mint szörnyű nagy intőjel áll templom nélkül, s az ősidők népének rengeteg arányú lelkeségére figyelmeztet. A mai sovány lelkű kispolgár város restaurálni sem bírta az ősök monumentális alkotásának maradványát. Az ország jött nagyvégül segítségre, s most fák között áll a helyreállított torony; csipkés új teteje szépen szegi be a csúcsát.

- Ménkü torony! - mondta magában Dani. - Hány szekér kü van ebbe! Elég vón a fél megyének, fuvarnak egy télre... Oszt ez is *miénk* vót...

Elrántotta a száját, s tovább poroszkált, befelé a piacra. Fél pillantást vetett föl jobb kézről, a zárdára, baloldalt a háromtornyú plébániatemplomra, amelyben ma is minden második

vasárnap németül prédikálnak. És még jobban, ellenségesen vont össze szemöldökét, s a keze ökölbe szorult. Ma is él még nagyapai öreg bátyja, aki mindent tud a régi időkből, és sokat mesél a városról is, milyen volt *azelőtt*, mikor a „nagy torony” még a „magyaroké” volt. De elvették, pedig „az isten se javasolta”. Mihelyt feltették a keresztet a hegyibe, másik nap beleütött az égi tűz, s leégett a torony is, a templom is. A templom beszakadt, sose építették újra. A kálomisták kérték a kövét, hogy új templomot építhessenek belőle maguknak, ott, ahol kijelölték nekik, túl a hídon, kívül a fővároson, az ispotály-zugban. De nem kapták meg; később a plébános istállóját építették meg a faragott kövekből.

Úgy hallgatják ezt már, legyint hozzá az is, aki mondja, az is, aki hallja.

- Régen vót, tán igaz se vót... Nem érdemes mindig azt az egy nótát fújni... Mit ér a, ha urak vótunk is valaha, de ha most nincsen falatunk se.

Dani azonban más szívvel hallotta. Ő, ha olyan szegény is az apja, a régi nagy karai családokból való. A grófi család belső jobbágyai közül. Sokszor eszébe jutott néhai öregapjának egy megjegyzése: „iszen benned is van annyi Karay vér, mint némelyik grófba...” De sose magyarázta ki, hogy gondolta. Azt tudja, hogy valaha jómódba voltak a Turiak. Csak elszegényedtek. De a gögöt s a felkapaszzkodás vágyát örökül kapták. S egyúttal a forrongó haragot is, amelyet e kelletlen szegénység kelt.

Most eszmél rá, hogy ami tervet kifőzött az úton, annak a mélyén is ott ez az érzés. Összecsikorítja a fogát, és merően elszántan néz előre. Úgy érzi, mintha nagy csata előtt állana, s mintha háta mögött egész sereg várna. Földet akar szerezni, hódítani; földet nemcsak magának, hanem földetlen, éhes soknépű falujának.

És egyszerre úgy megfeszül a mellén a sok gombbal begombolt lajbi, majd szétpattan.

- Megálljatok, kutyák! - mondja magában, s nem a szegény, kis kidarabolt földeken kínlódó, nyomorúságban testvér sváb és oláh felebarátaira gondol, hanem a gond és dolog nélkül élő urakra, a nagyurakra s éppen a grófra, akinek magas tornyú várkastélya szemébe tűnik a piac túlsó oldalán, ahol gögösen, téresen terpeszkedik hatalmas parkjával, díszfáival, súlyos láncos, vasgolyós vaskerítésével. - Megálljatok, a véretek is kiszíjjuk, mint ti a mienket!

9

Egy nagy kapu előtt állította meg a lovát, s leugrott róla.

Hogy belső izgatottságát legyőzze, nagyot nyújtózott s nagyot ásított. Aztán kissé elmosolyodott, megcsóválta a fejét.

- Majd meglássuk - mondta -, hány zsákkal telik. Még semmi sincs az iszákba!

Bevezette a lovát maga után a kis kapun, s odabent a szép virágos udvaron, ahol üveggömbök csillantak meg a gyorsan leszállt esti sötétben, megkötötte a kiskerítéshez. Azzal maga fölment a lépcsőn az üveges, virágos, vadszőlő befutta tornácra.

Sötét volt ott, s nem mert lépni, ismerte a lakást, tudta, hogy teles-teli van csecse bútorral. Nem szeretett volna valamit fellökni.

- Jó estét! - kiáltott be hangosan, s levette a köszönéshez a kalapját.

Egy perc múlva lámpa világított ki a belső szobából a pitvarba, onnan a tornácra. És Dani meglátta, hogy egy szőnyeges hintaszék előtt áll. Örült, hogy még egyet nem lépett, mert biztosan felrúgja ezt, s véle a kis asztalt...

Szolgálóleány hozta a lámpát, utána a szép fiatal asszony jött ki.

Dani rögtön kihúzta magát, és elfelejtett minden gondolatot, amin eddig évődött, csak gyönyörűséggel nézett a szép zsidóasszonyra.

- Jó estét kívánok! - ismételte meg a köszönést, derült nyugodtsággal. - Itthon van a tekintetes úr?

- A kaszinóban van! - felelt a fiatal nő, s nagy kíváncsi szemeket vetett a szép parasztra. - Miért keresi?

- Dógom vóna vele - billentette oldalra a fejét elmosolyodva Dani.

- Nem kiskarai maga? - kérdezte a nő.

- A vónék én.

- Turi Dani, ugye?

- Nem tagadom.

- Akkor jóestét! Üljön le. Jön az uram mindjárt... Most fektettem le a médikét.

Leültek a tornácon. Az asszony a hintaszékbe süppedt, Dani egy karszékre ült a szemközti nagy ebédlőasztal mellett.

A nagy lámpa éles, sárgásfehér világa előnyösen színezte az asszonyka bőrét. Dani meglepetve nézte. Voltaképpen ma először vetette szemét igaz figyelemmel úriasszonyra. Az eddig olyan idegen és messzelevő volt neki, hogy fölöslegesnek tartotta a kíváncsiságot is. De most, hogy megütötte az orrát az erős parfüm, a heliotróp ismeretlen illata, valami szokatlan testi izgalom gerjedt föl benne. Biztosan ilyenféle asszony a grófné is, de persze hogy „ezerszer szebb”!...

A csinos kis ügyvédné megérezte a parasztember megilletődését, s nem vette rossz néven.

- Mi újság maguknál, Dániel gazda? - kérdezte tőle; kissé zavarban volt, nem tudta, miről fog beszélni ezzel az emberrel. Ismerte Danit, tudta, hogy gazdagabb és értelmesebb a többinél, de azért fogalma sem volt róla, micsoda témát vethetne föl neki.

Dani nem sietett válaszolni, gyöngén vállat és szemöldököt vont, s újra elmosolyodott. Jól állott a mosolyos kifejezés erősvonású, telt férfias szép arcán. Bizalmas nézésű kifejezésteljes kék szeme csillogva legelészett az asszonyon, s néha szinte beleöklelt, átfúrta a dús, csipkés pongyolát. Az asszony már szinte zavarba jött. Nagy, sötét szemeit, amelyekben az ifjúság gyermekded önkéntelensége s intelligencia megértő okossága vegyült, fölvetette a plafondra, s ezzel egészen kiszolgáltatta magát, duzzadó fiatal, csókos szájú, májpuha s finom bársony-arcú, omló vonalú szépségét a nézőjének. Dani az első percben szinte megütközéssel leste; valahogy nem tetszett neki, természetellenes volt előtte ez a finomság: de a fehér bőrű, fekete hajú ügyvédné oly tiszta volt, oly kevésbé mesterkéltnak, hogy asszonyértő szeme rögtön beletanult, hogy kell nézni az idegen kincset: az úrinőt.

S gyorsan kigyúló vére egy perc múlva már szinte rohanvást zuhogóhoz ért. Ím itt előtte, egy karhosszra az a nő, akire ma gondolt, s mégis olyan távol, hogy lehetetlen elérnie. Megsejtette azt az undorodást, amely elfogná ezt az asszonyt, ha ő kézzel megérintené...

El kellett fordítani a szemét, körülnézett a pazar tárgyakon, amelyekkel nem is volt tisztában.

A zsidóasszony megtalálta a témát.

- Hallja! - kiáltott fel - haragszom ám magára.

- Rám? - mosolyodott Dani.

- Magára bizony, szépeket hallottam róla.

- Rólam?

- Mondtam is mindjárt, hogy csak kerüljön elibém a Dani gazda, majd adok én.

- Itt vagyok! - szólt Dani, s derűsen várt; az asszonyka fölényesen, magasról leereszkedően beszélt, ahogy a komoly idegen gyereket, a parasztot szokás leckéztetni.

Dani nem volt többé izgatott. Megkezdődött az asszonnyal való összetűzés. És ez neki gyönyörűség volt, mint mikor a komondor játszik a cicával.

- Szép! Hát maga gyűlöli a zsidót?

- Én? - mondta Dani megütődve. Eszé ágában sem volt effélével törődni valaha. Aztán eszébe jutott, hogy biztosan Farkas Danival téveszti össze. Nem tiltakozott, nem lett vón férfias, fölvette a heccet.

- Azt mondták magáról, haragszik a zsidókra!

- Nem jól mondták azt - mosolygott Dani, azzal a közvetlen felsőbbbséggel, amire a férfierő emeli az okos embert a nővel szemben, s amely játékká teszi előtte a vitát.

- Hát nem? Nem haragszik rájuk?

Daninak hamiskodó ráncok gyűrődtek a szeme sarkában.

- Nem mindre!... Csak minden másodikra.

- No ja - szólt az asszonyka okosan -, nem mindre, ugye? A jókra nem, csak a svindlerekre?

Dani vidám szemmel ingatta meg a fejét.

- Nem úgy válogatom én azt.

- Hát hogy?

- Hát... - s eltörülte szép gesztenyeszín nyalka bajuszát - aszerint, hogy amék csipkés nadrágba jár, arra nem haragszok.

A nő először nem értette. Álmodni se mert volna tiszteletlen célzást.

- Csipkés... milyen csipkés? - mondta.

Dani sunyin mosolygott.

- Ahhoz már nem értek, mék a szebb, a horgolt vagy a kröplizett.

Az asszony arca lángvörös lett.

Elértette a szemtelen tréfát, s egy pillanatig álmétkodott a paraszt előtt. De a másik percben ellenállhatatlan kacagás fogta el, úgyhogy alig bírt magával. Két szép gömbölyű fehér karját kitérte, hogy a csipkeujj visszahullott róla, hanyatt dőlt és kacagott. Dani az éhfarkas mohóságával nézte, faldosta a rengő, játszó idomok habzását.

A szép kis zsidóasszony kétszer-háromszor újra kezdte a kacagást. Szép, fehér fogai csillogtak, kékesfekete haja kissé meglazult, fehér homlokába hullott, nagy pilláin egy-egy könnycsepp rezgett, mikor végre szembenézett a férfival.

- Hát, Dani uram, maga szereti a zsidónőket?

- A szépeket.

- Engem is?

- Magát?... Magáért elcsüngenék kötelen egy hétig.

Az asszonyból újra kitört a csiklandós, harsonás kacaj.

- De azért nem lenne a kedvemér zsidó?

- Lennék én még Krisztus is!

- Mi? Az olyan nagy áldozat volna magának?

- Hát iszen a zsidók feszítették meg a Krisztust, nem a Krisztus a zsidókat.

Erre újra kitört a kacagás az asszonyból.

- Jaj, Dani gazda, Dani gazda - mondta végre -, hogy találja ki maga az ilyeneket. No hallja, maga jobban udvarol, mint az urak.

Ebben a percben megjelent a férje a tornácon.

- Mi az, mi az! - kiáltotta - mi van itt?

- Nahát, ilyen ember nem létezik több - ugrott fel az asszony, s hozzászaladt -, mint ez a Dani bácsi.

- Ah, Turi uram?... Prima ember!

Dani felállott, s odábbtaszította parasztosan a széket. Azután elnézte az asszonyt, meg az urát, amint puhán, könnyedén átölelték egymást. Olyan könnyű mozdulattal pihent az asszony fehér keze az ura vállán, mintha egy fehér rózsa esett volna oda. S olyan lágyan lehelt rá a vörös bajszú, húsos arcú férfi egy kis csókot arra a kézre, mintha nem is érintette volna. És mikor éppilyen könnyedén, lepkeszárny módra csókolták meg egymást, Dani tisztán megérezte, mi az az elérhetetlen valami, ami hiányzik az ő asszonyaiból, az ő szeretkezéseiből: ez a ruganyos puhaság, ez a lágy érintkezés. A tűz legyezése, a test testetlensége.

Nem is hallott semmit a beszédből.

10

- Hát mivel szolgálhatok, Turi uram? - kérdezte az ügyvéd, hamarosan bevezetve a parasztot az irodába. Nem szerette, ha ezek a bizalmaskodó emberek magukhoz húzzák le az urat. Egyáltalában nem szerette a parasztot, csak baj van velük, az értelmetlenségük, kicsinyességük, ravaszságuk miatt. De persze kénytelen volt velük tárgyalni, abból élt.

- Tessék rágyújtani.

Dani kivett egy szivart, megropogtatta és zsebretette.

- Majd otthon gyútok rá. Most beszélni akarok.

- Tessék.

- Meghalt Lichtstein úr. A fiatal.

- Mit beszél? - pattant fel az ügyvéd.

- Ma délután hazafelé jött a mezőről, a lova megugrott, levetette. A kapufához vágta, rögtön meghalt.

Az ügyvéd felugrott, s nagy léptekkel kezdett járkálni a szobában. Le s fel. Az arca elszmorodott, úgy jött-ment, sokáig ügyet sem vetett Danira.

Ez nem bánta. Nyugodtan várt.

Aztán csak meggondolta magát. Odanyúlt az asztalhoz a szivardobozhoz, s kivett egy szivart. Megropogtatta, a végét leharapta, a csutkát kiköpte, s a foga közé vette a szivart. Elővette a gyufatartót s aprólékos gonddal rágyújtott. Két-három füstgomolyt fújt ki, s egyetlen gondja a szivarja volt. Mikor rendbe jött vele, a szájába szorította, s hátrább ült. Jól tudta, hogy nem illik neki a szokatlan szerszám, de egy jó haszna mégis volt belőle. Az, hogy most már uras önérzettel, rátartibban nézte az ügyvédet, aki nagy izgalommal járkált.

- Hát mit akar, Turi uram? - fordult hozzá végre az ügyvéd, mikor valamennyire lecsillapult az izgatottsága, s nagyjából átgondolta a helyzetet.

- Én? - szólt Dani s hallgatott.

- Na. Csak ki vele. Na.

- Hát... csak meg akartam ezt mondani!... - és újra bevette a szivart a szájába.

Az ügyvéd bosszúsan sarkon fordult, és tovább sétált. Ez dühíti agyon a paraszttal. Ez a kutya modor. Ez a piszkos alattomoság. Magától elmondta volna, de most, hogy ő kérdi, hallgat. Egy káromkodást morzsolt el gondolatban a foga között. Nem mondta hangosan, mert tudta, hogy Dani jómódú, élelmes, szerencsés ember s a falujában ő a kolompos. Szóval, lehet valamit kezdeni vele. Tán sokat is!...

- Hát, ügyvéd úr! - szólalt meg végre Dani, s két ujja közé vette a szivart.

- Tessék - szólt akaratlan üzleti szolgálatkészséggel az ügyvéd.

- Hogy áll ez a... izé.

- Mizé?

- Ez a... - eregette a szót meggondolva Dani - ez a szerződés?

- Melyik?

- Hát a Pallagrul való.

Az ügyvéd szeme fölcsillant. Már értette, mit akar a paraszt. A legelőt, amelynek készen van az alkuja, s a napokban kellett volna aláírni a szerződést.

- Az rendben van - felelt rá.

- Akkor jó... Nem nagy istória, amit akarok. Annyi az egész, hogy ha a fiatal úr meghótt, én beállanék helyette...

Fölvetette a fejét, nagyot nézett az ügyvédre, elárulva, hogy valami merészet mondott.

- Ha elfogadja a gróf - szólt az ügyvéd gondolkodva.

- A legkisebb! - mondta Dani. - Holnap bemegyek a grófnéhoz, nálunk van most is. Majd megmondom neki.

Az ügyvéd mereven nézett az emberre.

Aztán újra járkálni kezdett.

Jó idő múlva megállott az újra nyugodtan szivarozó ember előtt.

- Nézze, Turi Dániel uram. Mondok én magának valamit...

Dani hallgatott, ki se vette a szivart a szájából. Amögül, mint valami fegyver mögül lesett ki óvakodva az ügyvédre.

- Hát nézze, azt mondom én magának, vegye át az egész bérletet...

Daninak a szeme sem hunyorított, egy arcizma sem mozdult meg a nagy szóra. Mintha semmiség volna, amit most hallott.

- Látja barátom - kezdte az ügyvéd hevesen -, ilyen kedvező alkalom nem volt erre soha, ezer szerencséje, hogy *éppen* ma jött be hozzám... Tudja, nekem régi elvem a parcellázás... Maga a falujával vállalkozik a bérletre, aztán majd megcsináljuk a dolgot. Mit szól hozzá?

Dani jó ideig hallgatott, végre ezt mondta:

- Be rossz szivart tart ügyvéd úr... Az embernek csak köphetnékje van tüle...

Az ügyvéd megcsóválta a fejét. Paraszt a paraszt.

- Van nekem jobb szivarom is.

Kinyitotta a könyvszekrény üvegajtáját, s kivett egy dobozt.

Elébetartotta a vastag szivarokat Daninak.

Ez pedig mosolygós szemmel nézte a szivart meg az ügyvéd puha, nőies, hófehér kezét, s amint hajlíthatatlan vasujjaival gyámoltalanul belenyúlt a skatulyába, ezt gondolta magában:

- Iszen csak volna nekem egy órára egyszer olyan kezem, mint neked!...

11

Erzsi csak akkor eszmélt rá, mit mondott tulajdonképp az unokabátyja, mikor az már eltűnt a kapun túl, el az utca során. Előbb csak azt értette, hogy fenyegeti az urát, és a szinte állati megszokás, a feleség gépies veleérzése tört ki belőle, amely mindenkivel szemben egy testül, egy lélekül mutatja, hazudja a házaspárokat. De aztán lassan kivilágosodott benne a Gyuri gondolata. És megint szégyenkezni kellett az uráért ez előtt a férfi előtt. Mert ennek nagy állhatatossága közös volt, az ő lelkével. Nem hitte, hogy legyen idő, mikor Gyuri áll bosszút óérette, mikor már nincs más hátra, de jóézés, hogy van akkorra mentség.

Ha ő egyszer kimondja, hogy utálja az urát!...

Úristen, mi mindennek kell még elkövetkezni, ha még most sem tudja kimondani. Hiszen már végigjárta az egész kálváriát. Van még hátra stáció? Vagy most jön a legsúlyosabb?

Megremegett; eszébe jutott a grófné. Ha még azt is megpróbálja, hogy még ahhoz is hozzáférközzék!...

Mije neki hát ez az ember? Mi az övé belőle? Hiszen ha a lábát kihúzza, már másé, minden asszonyé, akit a szemével lát; ha meg itthon van, szólani se lehet hozzá, tele van a feje gonddal.

Keserves sírásra fakadt.

Meggyújtotta a lámpát.

Éppen a gyerekeket hozták. Kovácsné hozta, aki az apjáéknál, mióta ő emlékszik, mindig egyforma hűséges bejáró volt. Úgy is ragaszkodott hozzá Erzsi, mintha ez is anyja volna. Az ő apja körül minden ily állandó, az élet, a napirend, az emberek, még az anyjával való örökös huzalkodás is. Erzsi ebben az új életben, ahol naponként szédítően gyarapodnak valamivel, s minden percben fájdalmasan vesztenek valamit, nem tudott meglenni. Hiszen ő azt akarta, hogy tökéletessé teszi, ami otthon csak gyarlón volt meg. Az apja vérét örökölte, s örült, hogy a maga gazdasszonya lett, most már lesz alkalma rá, hogy azt az abszolút rendet és tisztaságot megteremtse, ami az anyja mellett lehetetlen volt. De még rosszabbat kapott. Csak kicsiségekben valósíthatta meg az ura mellett, amire vágyott; a nagy dolgok úgy zajlottak el fölötte, mint a vihar. S otthon az életüknek éppen az alapja volt rendben!...

A vénasszony sok mizserálással tette le öléből a már alvó kisebbik fiút, és maga fektette szépen a bölcsőbe. A nagyobbik rögtön meglátta s megérezte, hogy anyjának baja van, s vidám arcocskája elszomorodott, nagy sötét szemei tágra nyíltak, azzal nesztelenül a fal melletti kis székre ült, s öregesen megtelepedve, lóbázta a fejét, mint a nagyapja szokta, igen, igen.

Erzsi úgy járkált, mint az alvajáró, nem is tudta, mi történik.

- Jajh, be elfáradtam eccer - nyögött fel a vénasszony.

- Mit dolgozott, Mari néném?

- Én ugyan semmit, de az a legnagyobb dolog, hogy nem lehet másképp előremenni, csak ha az ember egyik lábát a másik után rakogatja. Ebbe fáradok én el legjobban...

Erzsi álmélkodva nézett rá, alig értette a tréfát.

- Mi újság otthon?

- Óh, jaj, ott ugyan kevés jó. De hol van más jó ezen a világon? Más még az is kiment a divatból, mint a nevetés. Én legalább van esztendeje, hogy nem húztam el a számat.

Mari néninek az ilyen mondásain nevetni szoktak, pedig ő tiszta szívéből komolykodik. Erzsi nem nevetett. Búsan kérdezte, a torkát fojtogató szomorúságtól alig bírván egy-egy szót eresztetni.

- Mi történt?

- Összekaptak eccer.

- Kik? - rémült meg Erzsi, azt hitte az apja meg az anyja.

- Arra járt ez a vén Turi.

Erzsiben elfúlt a szó. Egy pillanat alatt, mintha meggyújtják a kazlat, lángra lobbant benne a halommá felgyült düh az ura családjá ellen.

- Mit mondott?

- Azt, hogy köszönje meg az a tetves Tövigszáraz, hogy nagyasszonyt csinált az ú fia a lányából.

Erzsi szédülést, a gutaütést érezte a dühtől.

Szólani nem bírt, csak kinyitotta meg becsukta a száját.

Egy ideig kínos csend volt, akkor a vénasszony megbánta, amit tett. Nem bírta volna ugyan magában tartani a szót, s nagyon megkönnyebbült, hogy ilyen hamar kiadta; de most aztán restellte is, sajnálta is.

- Hát úgy vót a - kezdte kis idő múlva, magyarázva, békítve -, hogy arra járt a vén Turi, ott ment el a kapu előtt, osztán az anyád kikiáltott neki, hogy álljon meg. Amiatt a nyavalyás tető miatt van ez mind, akit oly rosszul csinált meg néktek a vén fuser apósod. A vén Turi megállt. Oszt aszondja az anyád: „hajja-e nászuras, megint csorog a tető”. A meg gorombán szólt: „Hogy csorogna, mikor eső sincs? Bár csorogna, mintha vederbül öntenék, mert kék a kukoricára.” „Azér kell most csinálni meg, aszongya az anyád, míg itt nincs az eső. Mer akkor oszt mit csináljunk, ha befoly?” „Tegyenek alá dézsát meg tekenőt. Ha nincs elég, kérjenek a lányuktól. Van ott a nagyasszonynál...” Akkor gyütt ki az apád. Nagyon mérges lett, mert mégis cudarság, hogy ez a vén kutya Turi, ha mán zsúpkötőmesternek adja ki magát, olyan rongyul csinálta meg azt a fedelet, száradjon el a keze. Oszt aszondja az apád: „Hallod-é, nászom! Vagy tudsz valamit, vagy nem. Vagy csináld meg, vagy rádbecsültetem!” Nahát, lett akkor ott égháború. Az a csúfszájú vén! nohát! olyat emberfia még nem hallott, amit az tett. Oh, Uramisten, még annak is el kell kárhoznia, aki meghallgatta. Jaj jaj, csak aztat az egyet sajnállottam, hogy csak eccer vót e világra kénkőves eső. Most kellett vóna, ha mingyárt engem magamat is odatemetett vóna. Akkor mondta a vén gazember, hogy „köszönje meg azt a tetves Tövigszáraz, ha az ő fia nagyasszonyt csinált a lányából”.

Erzsi kóválygó fejjel hallgatta el a beszédet.

- Hát mit mondasz erre, Erzsus? Mit mondasz erre? Hogy egy ilyen ember, egy kapási ember, aki két keze után él; egy ilyen ember, akinek faltányija nincsen az apja után, ez merjen száját tátani egy jó gazdára!... Mit szólsz ehhez!...

A fiatalasszony összébb húzódott, mint akit a hideg lel, s ingerülten tört ki:

- Maga is jobban tenné, ha elfelejtené már a beszédet, minthogy ilyeneket hord egy háztul a máshoz.

Az öregasszony meghökkent. A kendőjét beljebb húzta az arcába, s az mély árnyékba takarta vonásait.

Kis ideig csendesen ültek, s a gyerek ott a fal melletti kis széken öregesen bólogatott fényes, tiszta, szép kerek fejével.

Aztán felállt a vénasszony.

- Jajh, de menjünk mán... Egész éccaka lett eccer. Még a nap is elfáradt mán, elbújt a vackába. Hát egy ilyen rossebb vénasszony hogyne törődne el... Jóéccakát, Erzsus!...

- Isten áldja.

S a vénasszony, mint egy vén boszorkány bújt ki a lámpavilágról, bele az odakinti sötétségbe.

12

- Eszel?

- Nem kérek.

- Akkor feküdj le.

A gyerek gyorsan felállt, s hozzáfogott vetkezni. Levetette magáról a fekete kis kabátot, és kihúzta a gatyakorcából az ingét. Akkor bement a hátsó házba, és várt, míg az anyja megbontotta a nagy ágyat. Ott hál az anyja ágyában, lábtól.

Az ágyban felült, összekulcsolta az ujjait, s az anyja segítségével elmondta az imádságokat. Aztán gyorsan bebújt a lepedő alá, nem fázott, csak el akart bújni; elvackolódott s kis idő múlva szabályosan lélegezve elaludt.

Az anyja elnézte egy darabig: majd a másikhoz lépett, s azt igazgatta el a bölcsőben.

Könnyeit törülte ki a szeméből, s leült az asztal mellé, amelyen ott állott a kis lángú, magas talpú petróleumlámpa.

Egy ideig bús arccal bámult maga elé, aztán egyet gondolt, felállt, a komóthoz lépett, és kihúzva az alsó fiókot, kiszedett belőle holmi foltozni való fehér ruhát.

Varrogatva várt, s hallgatta a falon függő rózsás óra kattogását.

Éjfélre járt az idő, mikor lódobogást hallott. Megjött az ura.

Míg a férfi a lovat bekötötte az ólba, ő nagyokat sóhajtván melegítette meg gyors csutkatűzőn a vacsorát.

- Jóestét! - köszönt be vidáman a férfi.

Erzsi rávetette nagy komoly szemét, aztán elfordította. Bántotta, hogy az urának ilyen ragyogó az arca, mikor az ő lelke a halál szomorúságával van tele.

Dani mintha jeges vízbe bukott volna hőtestével.

- Hát még most is így van? - mondta magában, s roppant elkedvetlenedett. Nehéz, nyomott érzés telepedett a mellére, s amint leült a fehér asztalhoz, túrhetetlennek érezte ezt az állapotot. Ő odakinn régen elfelejtette, mi volt idehaza. A jövés-menés-mozgás, az emberekkel való találkozás, a pillanatok új, meg új benyomásai, a tervek, az ésszel való munka mind elvonták a figyelmét arról az egy dologról, amely neki a változatos, forgalmas élet közepett egynek tetszett a sok közül, de idehaza az asszonynak egyetlen volt: az egész élet volt.

Dani visszaidézte az emlékébe, hogy is ment el ma hazulról, és megérezte azt a szótlan feszültséget, ahogy elváltak. És íme, most ugyanabba pottyán bele.

Valóságos düh fogta el az asszony ellen ezért a rettenetes szívósságáért. Hát soha sincs vége a házi haragnak? Hát sohase akar már megbocsátani, elnézni valamit ez az asszony. A könnyen fellobbanó, könnyen felejtő férfi dühös, keserű szemeket vetett a fagyos, rideg asszonyra. Szeretett volna patáliát csapni, földhöz verni valamit, szeretne volna megmarkolni s megrázni dühében az asszonyt. Valami retteneteset csinálni. Csak segítene. De a belső érzése azt diktálta, bírja le magát s szelídséggel próbálja az asszonyt megbékéltetni. Ám, ahhoz sem volt ereje, hát tehetetlen haragja gyötrő szomorúságba csapott át.

Hunyorgó szemmel bámult a lámpa lángjába, s ahogy eléje tette az asszony a tányér ételt, szórakozottan falatozott belőle, s megráगतlanul nyelt el egy-egy húsdarabot.

Egyik sem szólt semmit.

Bementek a szobába. Az asszony elfújta a lámpát, a sötétben levetkezett, lefeküdt.

Dani ott állt a szoba közepén s olyan keserves zsibbadtság fogta el, hogy mozdulni sem bírt. Úgy érezte, elvesztette erejét; lankadt volt és rettenetes fáradt minden tagja.

Végre megmozdult. Leült az ágya szélére, lehúzta a csizmát. Egészen levetkezett.

Akkor átment a feleségéhez. Esténként gyakran hozzáfeküdt egy-egy kicsit, csak épp hogy hozzásimuljon, hogy megcsókolja, a melegét érezze. Mert úgy szeretne ezt az asszonyt, nem tudott nála nélkül élni. El sem tudta képzelni, mi volna, ha nem volna vele. Ő volt neki az az

egészséges, erős lelki talaj, amelyben bízott, amelyen állott, amelytől az erejének mindennapi fölfrissülését kapta.

Az asszony, mintha kígyó ért volna hozzá, összerándult s felugrott, felült.

- Menjen, menjen! - lihegte gyűlölettel. - Menjen az ágyára.

A férfi megbénult. Lehetetlen legyőznie ezt a makacsságot? Vér tolult az agyába, s ökleit befogva, kivágta karját.

- Erzsi, vigyázz! - mondta rekedten. - Vigyázz. Baj lesz.

Az asszony mereven ült.

A férfi erőszakosan levetette magát mellé, s elnyújtózott az ágyban, hogy az majd leszakadt.

Az asszony reszketett a haragtól, a gyűlölettől.

Dani félkarral átölelte, s az asszony hiába próbálta ezt lefeszíteni magáról.

- Pizok! - mondta az asszony.

Dani egyet nyelt.

- Mint az egész fajtája! - lihegte újra az asszony.

A férfi végig összerándult.

- Az a komisz, fecsegő apja!

A Dani karja kinyílt a megijedéstől, s ő maga szinte megdermedve várt. A szíve nagy sebére csapott az asszony.

- Az mer valakit tetvesnek mondani?... A ronda. A gazember. A pizok. Annak tetves az én apám?

Dani megsejtette, hogy az apja már megint mondott valamit keserű mérgében, amin *ezek* újra elrágódnak egy esztendeig.

Az asszony gyönyörűséggel érezte, hogy most a szívét marcangolja az urának, s lihegve, gyűlölködve folytatta:

- Egy házfedelet nem tud megcsinálni, a kontár? Pizkolódni tud?

- Hagyj békét, Erzsi. Már megint az a házfedél?

- A nyomorult!... Tetves az én apám?

- Az hát! - vágta oda Dani, s a sötétben szinte világított a szeme.

Az asszony elhallgatott.

Dani leszállt az ágyról. Ott állott meg előtte mezítláb a jó hűvös, tapasztott földön.

A homloka majd szétcsattant.

- Nyomorult élet, nyomorult élet! - tört ki az asszony, s arcára tapasztott kézzel hangos, jajjos sírásra fakadt. - Nyomorult fajzat!... Óh, Úristen, óh, szent Szűz! Mi lett belőlem, mi lett belőlem! Óh, én boldogtalan ezen a világon. Mikor nem voltam kéntelen vele! Rajtam minden átok, mert magam választottam magamnak. Lehettem volna olyan ember társa, aki istenember előtt erős. Ott boldog, ott egyetlen lettem vóna. Földi mennyország lett vón az életem,

földi paradicsom. De mi lett belőlem, jajjjaj, mi lett már én belőlem. Egy futóbolond lábkapcsája, egy piszokfajzat cégére.

Dani úgy érezte az ujjában, hogy rögtön meg fogja fojtani ezt az asszonyt.

- Óh, én esendő, veszendő. Farkasok közé került áldozati bárány. Akire készen tartják minden percben a kést, hogy szívibe mártsák...

A Dani karja ismét lelankadt.

- Te! - kiáltott rá aztán a felesége természetesebb hangon, közönségesebb dühvel. - Mondd meg az apádnak, hogy fogja meg a nyelvét, mert baj lesz.

- Erzsi!

- Utálatos vén dög.

- Hogy nem is bír már a föld alá bújni! - hördült fel a férfi, az asszony szemébe vágva a szüleátkot.

Erzsi elhallgatott. Befelé fordult.

Sokáig voltak így síri csöndben. A férfi kimeredten állt a fekete sötétben. Az asszony elbágyadt, hogy kiadta az indulatát.

Jó negyedóra múlva az asszony elhanyagolt s hideglelősen húzódott össze. Meztelen karjára felhúzta a lepedő takarót.

- Én fogom kitapodni belőle a lelket! - üvöltött fel egyszerre váratlanul a férfi, akiben most érett meg kitörésre az indulat. - Meg az anyámból! abból a vén szipirtyóból. Minek szült, minek nevelt fel erre az átkozott életre?... Élet ez? Ffuj! Köpedelem, undorodás. Élet ez? A réti farkas is örül, ha hazamegy a vackába, a párjához. Nekem ez a kínhalál. Nekem itthon kell elszenvednem minden poklot.

Az asszony megint megkeményedett. Összeszorította a fogát, összevonta erős szemöldökét, s jegesen hallgatta a káromkodást.

- Óh, én megátkozott! - hörögte a férfi, hogy majd belecsattant a torka. - Óh, én átokalatti! De én vagyok az oka! Nem vagyok férfi, nem vagyok ember. Ha az volnék, nem kellene asszonybeszéddel kínlódnom, akkor egy szó nélkül is tisztelne mindenki. Legjobban a feleségem. De rongy vagyok, sár vagyok.

S két ököllel retteneteset ütött a fejére.

És mint bunkócsapásokkal kezdte verni, döngetni a koponyáját.

- Bolond! Bolond! - kiáltott fel, ugrott fel a felesége, s lefogta a karját.

Az ember szédelegve hagyta magát, s üregeiből kiugró szemekkel meredt el a sötétben.

Az asszony teste iszonyúan reszketett.

Hangos zokogásra fakadt.

- Istenem, istenem! Micsoda élet! Milyen iszonyú élet! Így kell nekem, ilyen emberrel kell nekem élni!

Arcára tette a kezét, s odaroskadt az ura válláról az ágy szélére, és sűrű könnyhullatással sírta ki magát.

A férfi támolmogva állott és várt, ész nélkül.

Végre odaroskadt a felesége elé, odatérdelt elejbe, odatette a fejét, azzal maga is könnyekre fakadt.

- Mért nem lehet egyszóval megölni magát az embernek... Be örömet adnám ezt a rongy dög testet a férregnek.

Az asszony a fejére hullatta sűrű könnyeit, s az urának rettenetes fájdalmú szavaira fel-felnyilamlott a sírása.

Végre megennyhült, megszánta vívódó urát. A fejére tette a kezét, s hosszú szünetek után tovább-tovább simította két tenyérrel a fejét.

- Ilyen élet. Ilyen élet!... - susogta.

- Azér van - kapta fel a fejét az ember -, mert szeretjük mink egymást Erzsi. Mert majd meghalunk mi egymásért. Ha nem szeretnék, bánnám én, ha akármit is szenvedsz?... Bánnál te engem, ha nem szeretnél?...

Az asszony újra sírt.

Az ura hirtelen átölelte a derekát, s olyan szenvedélyesen ölelte magához, majd elmállasztotta. De már az asszony nem bánta, elvesztette öntudatát.

Amint átölelkezve lefeküdtek, a gyerek az ágy lábujában keserves sírással hirtelen kitört. Fájdalmas, zokogó, megcsukló sírással ijesztett rájuk.

És a szülők rettenve, benyilalló ijedtséggel figyeltek rá. S a lelkiismeretük robbanva támadt fel. És halálíg szégyellték magukat a gyerek előtt, akinek mindezt végig kellett hallgatnia.

És ráadásul tisztán tudták, hogy nincs olyan jól elintézve a nagy pör közöttük, mint régebben, az ilyen viharos összetűzések után. Kigyógyíthatatlanul eves már a mély seb, amit annyi fajtájú kín vérez. S csak egy kevés elzsibbadást éreztek, de szomorú szívük megrángott, a másíknak gyötrő sajnását sejdítve.

13

A gyerek újra felzokogó sírására az anyja hirtelen felült az ágyban. Fölemelte a fiacskáját, s az ágy végiből odavette maga mellé, kettőjük közé.

- Fiacskám, gyermekem, drága kedves kis fiam. Szegény kis gyöngyöm, lelkem kis virágom. Rossz apád van, rossz anyád van, bántanak! - gyűgyögött hozzá, mint ölbeli babához. - Bántanak fiam. Lelkem, kis bárányom....

Odaszorította a komoly fejecskét a mellére, s a gyermek úgy túrta bele arcocskáját az anyja keblébe, mintha csecsemőkorbéli érzései újultak volna fel. Lassabban piszegett, s csitulva hallotta az anyja dunnyogó becézését. Aztán a meleg, illatos álm nemsokára megzavarta, megszedítette szegény fejecskéjét, s egyszerre elaludt.

Erzsi tovább zszizegett hozzá, de a szava átfordult a másíkra, az urára, aki elnyúlva, lankadtan feküdt túl a fiún.

- Jajaj fiam, milyen apád van!... Nincs is apád, árva fiam... Mikor szólt hozzád? Mikor ültetett a térgyére? Játszott veled valaha?... Kis fiam, árva vagy, mint az anyád, ez a te szegény árva anyád.

Danival megfordult az ágy, lelkében örvénylő szédülést érzett. Szíven találta a feleségének minden szava. Az asszony várból célzott rá, a fiának bátyja mögül, s ő védtelenül kapta a nyilakat.

- Haj, keserű, keserű élet - folytatta az asszony -, siralmas élet. Hogy el kell nekem nézni istenem, ahogy elragadozza tőlem az egész világ az uramat. Mindenkinek több jut belőle, mint nekem. Azért élek én csak, hogy ütöt másnak hizlaljam... Érdemes élet ez, érdemes... Nem is lesz jó vége, nem lesz soha. Nem embernek való ez az élet. Angyal se bírná ki. Jajaj...

A férfi csöndesen feküdt, várta az újabb sújtásokat.

Az asszony egy ideig hallgatott. Nemigen tudta szíve keserűségét így kiereszteni, ellenmondásra, vitára volt szüksége, hogy a teli tömlőt fölfakassza s a gyötrelmek árját kiereszthesse magából.

- Alszik az apád, fiacskám! - mondta, magához szorítva alvó fiát. - Alszik, jó lelkiismerettel alszik.

Az ember végigreszketett, nem moccan.

Az asszony egy idő múlva rászólt.

- Alszol?

Dani türelmetlen mozdulatot tett s nagyot sóhajtott.

Erzsi újra hallgatott jó ideig.

- Egy az, akár alszik, akár se. Csak hallgat. Nem szól. Nincs szava egy se. Nem vetne egy ígét megnyugtatósul: no te eb vagy kutya, hát ne bucsálódj: így van.

Dani újra sóhajtott.

- Úgy jön már ide haza, mint a pokolba. Jókedve van az egész világon, mindenkire úgy néz, mint a nap, de ha a kapun belép, vége. Ha a házamba beteszi a lábát, akkor már olyan, mint a gyász. Ilyen kedves vagyok én neki.

- De az isten áldjon meg - fakadt ki csendes hangon a férfi -, hogy legyen jókedvű, mikor úgy nézel rám mindig, mintha apádanyád gyilkosa volnék.

- Hát nem olyan vagy? Hát nézhetek rád jó képpel? Hát szíved az apámat, az én fajtámat? Nem megfojtaná egy kanál vízben őket?

Fojtsa meg az isten! - gondolta magában haragra lobbanva Dani, de nem mondta ki, csak beleharapott a szájaszélébe.

- Teszel valaha kedvemre, mongyad? Teszel? Csak gondold fel egyszer, mi jót kapok én tülled? Pedig rám nem mondatsz semmit. Nem bizony, Dani. Nem látlak el az utolsó gondolatodig? Van valami hijjod? No, csak mondd meg, van?

Az ember keserves mozdulatára tovább ment:

- Vagy ha így vagyunk apádékkal, nem fáj az nekem, azt hiszed? Én vagyok az oka? Nem ők vadítottak el maguktól? Hiszen első esztendőbe, mintha lányuk lettem volna, úgy voltam velük. Nem? De mi mindennel bántottak meg? Sok írás kén ahhoz, azt mind papírra tenni. Én vagyok valaminek oka, Dani?... Én?... Szójj, no.

- Nem! - sóhajtott fel az ura.

- No ládd - kapott a szón Erzsi -, hát azt, a legnagyobbat!... Vettem szemet valakire öt esztendő alatt? Mit csinálnál te énvelem, ha más embert tartanék magamnak?...

Megfojtánalak! - gondolta magában vad dühvel a férfi, s nem szólt, csak ökölbe szorult a keze.

Az asszony sóhajtott.

- De te! Te mit teszel nekem?! Ugyi sose vagy velem? Nem állhatsz bennünket! Oszt hogy vagy te az egész világ asszonyával? Osztán ne sírjak én reggeltől estig?

Az asszony hangja olyan szelíden, csöndesen, fájdalmasan zuborgott, ahogy még sose beszélt. Eddig, ha ezek a panaszok előkerültek, mindig az indulat viharzását keltette föl bennük, de most olyan egyszerűen, tisztán s oly mélységes fájdalommal sorolta el őket, hogy a férfinak elfacsarodott a szíve, és teljesen átértette az asszony egész vigasztalan, reménytelen életét.

- Mit akarsz, Erzsi, hát mit tegyek?

- Mit, Dani? Mit? Semmit, Dani. Olyan kicsi, amit én akarok!... Legyél az enyém, Dani.

Könnycseppek csillogtak meg a hangon, s a férfi szent esküvel érzett fel rá.

- Mit kívánnék én tőled, Dani! Semmit, csak azt, amit én teszek neked... Ládd, én egész életemben úgy élek, hogy akármit is teszek, mindig rád gondolok; hogy ha te látnád, mit mondanál rá. Jónak látnád-e tőlem? Örülnél-e neki? Meg volnál-e vélem elégedve?... Ezt tedd meg nekem Dani te is.

Nagy csönd lett a szóra.

S a férfi lelkében lassan áradt föl valami szinte templomi áhítat. Az asszonynak, ennek az ő szentlelkű asszonyának a lelki nagyságát átszítta, átömlesztette magába, s végre kimondta.

- Megpróbálom, Erzsi!

Azzal meg akarta ölelni, de a gyerek útban volt. Egyet gondolt, felállott, s az alvó fiúcskát szépen ölbe vette, átvitte a maga ágyára.

Ő pedig visszasimult a feleségéhez, akit oly puhán egészen s szívszakadva ölelt meg, hogy annak vér öntötte el tőle az agyát.

14

Alig aludtak egy-két órányit, kopogtak az ablakon.

- Gazduram, itt vónánk.

A Dani szemhéjai fölpattantak. Zúgó, zavaros, kedvetlen érzés volt a fejében.

Lomhán leszállott, csizmát húzott.

- Te csak aludj - mondta a feleségének, aki álmosan nyújtózott, s kiment.

Úgy tanulta ugyan az apjától, hogy aki három óra alatt ki nem alussza magát, az sose, de azért most úgy érezte, hogy szörnyű kábultsága egyheti alvással sem múlna el.

Kint friss volt a levegő, s keleten már erősen derengett a hajnal.

Négy ember volt az udvaron, villa és gereblye a vállukon vagy lábhoz állítva a kezükben.

- Ti vagytok, Pesta?
- Mi vónánk, gazduram, hát gyerünk...
- Várjatok, egy porció pájinkát, osztán mehettek.
- Maga nem gyün?
- Én?... Más dógom van.

Az emberek megitták a pálinkát.

- Dani? - szólt visszafordulva egy vén ember köztük, aki már igen töpörödött volt, s a villát szinte a hátán vitte - beteg vagy?
- Én? - szólt megvetően Dani, aki mint a vasegészségű emberek, utálta s lenézte a beteget - beteg a betegség, de nem én.
- Hm, hm - mondta az öreg, s bólogatott.

Dani elfordult, s egy szó nélkül elhagyta a vén embert. Tudta, hogy az belelát. Leolvassa sötétben is róla, hogy boldogtalan az asszonnyal.

Sóhajtvá ment az ól felé, felverte a kocsi, aki egészségesen, mélyen aludt s most katonásan, riadva ugrott talpra. Egy-két szóval rendeleket adott neki. A Rárót tenyérrel megtapogatta, s kiadta a parancsot, hogy haza kell vinni, aztán vissza az udvarra.

Nagyon különösen érezte magát. Soha még így. Nem volt kedve a munkához.

A szép madárcsirippes hajnalon úgy érezte magát, mintha vén ember vón, öreg estén. Zúgott a feje, s nyomott volt a szíve. Eszébe jutott az esti nagytervű lázas töprengése, s gondolatban tette meg még a legyintést is:

- Mit ér, ha az asszonynak nincsen hozzá kedve. Mit dolgozzak, ha az asszonynak nem kell a dolgom. Minek éljek, ha nem élve kellek neki, hanem dögül. Akkor megvón velem, ha itthon hevernék, és mindig nyalnám. Akkor jó vónék. Eh, az asszony mind csak arra való, hogy rúgd fel, hagyd ott... De mit ér! Mégis nála van az életem!...

Lassan, cammogva, szinte öntudatlanul vissza bement a házba. A szoba közepén megállt. Az ablakon át egy kis világosság szűrődött be; meglátta a feleségét az ágyon.

Erzsi félálmosan, jókedvvel mosolygott rá, s beljebb húzódott a falhoz, helyet hagyott.

Dani leült az ágy szélére, följe hajolt, csendesesen megcsókolta. Az asszony hevesen adta vissza.

Erre ő lelökte a csizmát s lefeküdt.

Az asszony mohón, szerelmesen bújt hozzá.

15

Egészen világos volt, mikor fölébredt. Szinte féldélre járt az idő.

Első gondolata az volt, hogy felugrik, menni kell dologra, de aztán csak ott maradt heverve az ágyon.

Kifigyelt a világba. Az ablak nyitva volt, s a mályvalevelek közt besütött a nap a szoba közepéig. Kívülről a fia hangját hallotta. A gyerek a tornácon a kisöccsével játszott, s a csöppséggel úgy beszélt, mintha az éppen olyan okos ember volna, mint maga.

- Jó lesz, Sanyika, jó lesz? Jól fontam meg? Jó ostor lesz? Jó?

- U-u-u - mondta a csöppség.

- Úgy, úgy, úgy? Édesanyám! Sanyika azt mondta úgy! Úgy, Sanyika? úgy? Jó kis ostort csináltam, ni, hogy csördít, ni!

És csapott vele.

A gyerek újra gőgicsélt:

- U, u, u!

Dani behunyta a szemét, úgy hallgatott. Elgondolta a mosolyodást, de nem rándult meg az arca.

Egyszerre nóta csendült be az ablakon. Halkan, álmodozva.

A karai árkoson, árkoson...
Rózsa nyílik, bokroson, bokroson...

Daninak belesajgott a szívébe. Ez volt az ő nótája, mikor Erzsébet után járt. Az asszony évek óta nem dalolt. Tiszta csengésű kis hangja szívbe bizsergett, s Daninak elfúlt a torka, mikor a második vers még elevebben fölcsengett.

Göndörödik a cseresnye levele,
Be szép kislány nevedik kedvemre,
De szeretném édesanyját napamnak,
Kökényszemű barna lányát magamnak.

Az asszonykának elcsuklott a hangja, az utolsó sor már gépiesen hangzott el, felújult a szívében a keserűség, ami a *napam* szóról eszébe jutott. Hogy elűzze a kedvetlen érzést, frissebb nótába csapott át.

Ráncos szárú kis csizmámra sárga patkót veretek,
Ihaj, tyuhaj, már ezután árva kislányt szeretek.
Árva kislány tud igazán séhaj, szeretni,
Sem az apja, sem az anyja, nem fog érte átkozni.

Ez is az ő nótája volt. S az a sóhaj is az övé, ami behallik a nóta után. Bizony, ha mind a ketten árvák volnának! Sok bajtól lettek vón mentesek.

Tovább hallatszott egy újabb lelkes nóta. Mintha legénykorának boldog ideje támadt volna fel.

Azért, hogy én a kis utcán lakom,
A nagy utcán lakik a galambom,
Nézek is én, nézek arrafele.
Mikor délbe, mikor este fele.

Ezt ő helyette dalolta az asszony, de a másik verset magáért:

Azért, hogy én az ókútba estem,
Édes rózsám te ne vess meg engem,
Azér hogy én te hozzád nem szóltam,
Csak az vagyok, aki eddig voltam.

Kis kertemben van egy bokor zsálya,
Az alá jár a rózsám hálásra,
Estétől hajnalig nem megyen el,
Még se telünk mi be szerelemmel.

Dani nagyot, nagyot sóhajtott. Neki szólt ez a nóta mind. Neki dalolja, szívből szívbe danolja a párja. Hát még ami most csattan fel:

Elmégy rózsám utazni!
Jöjj be hozzám búcsúzni!
Adok olyan pár csókot,
Megér ezer forintot!

Oh, ne menj el, ne menj el,
Nem bírok a szívemmel.
Nem bírok a szívemmel,
Háljál itt még az éjjel!...

- Erzsi! - kiáltott Dani.

Az asszony odakint elhallgatott, megállt a kezében a munka is, amivel csörömpölt, aztán egyszerre csak felugrott s hevesen feltépte az ajtót, berontott. Az arca piros volt, mint a láng.

Az ura csillogó szemmel nézett rá, s ő odaborult a szerelmes urára, és lányos szépség öntötte el az arcát, amint belenézett a férje szemébe.

Sokáig csókolóztak, mintha fiatal, újházasok volnának. Az asszony olyan friss volt, olyan vidám, amilyenek csak az első esztendőben ismerte Dani. Úgy is nézett rá folyton, mintha álmodnék, úgy nézett rá, mintha keresztül nézne a bőrén, a testén, be valahova mélyre, a gondolatai forrásába. Mert minden csók, minden mosoly, minden édes szó mögött ott érezte a vásárt.

- Ezzel akarsz kifizetni a munkáért, az életért - mondogatta magában.

De egy szóval sem rontotta volna el az asszony hangulatát. Sőt a magáét sem, mert kezdte észrevenni, mintha más ember lett volna belőle. Nem, nem vágyott többet a munkára, a nagy tervekre, úgy emlékezett rájuk, mint az álomra, s amint egész délelőtt ott topogott a kis családja közt a gyönyörű napfényes időben, szerette volna, ha égis erő sövény nő a portája körül, hogy ne is lásson többet senkit, semmit a kapun túli világból.

És pedig hiába fogadkozott hangos, lármás gondolatokkal, hogy ez így van rendén, ez a boldogság, ez az igazi családi élet, mégis ott szorította a lelke mélyén valami gyűlölködő érzés, amely alattomos gondolatokkal szólt közbe s délben megkeserítette minden falatját, amit vígan vett a foga közé.

Délután lomhán babrált az istálló körül. Egyszerre csak ellenállhatatlan erő állította föl, s rögtön elindult be a házba: neki mennie kell a grófnéhoz!

Amint az ajtóhoz ért, már erőt vett rajta a habozás: de hiszen ezzel s csak egyetlen szóval is, ami erre a tervre vonatkozik, tönkreteszi ezt a hirtelen kivirult boldog családi kis kertet...

A felesége egészen megszépülve, sugárzó arccal állott a bölcső felett, amiből a csókkal csiklandozott gyermek kacagása hallatszott ki.

- Tudja, mit csinált ez az én gyönyörű szép, ez az én aranyos kisfiam? - kiáltott az urára.

- Mit? - mosolygott fel csöndesen Dani.

- Mit? Olyan gyönyörű szép sárgát kakált, mint az arany! - csengett az Erzsi kacajos hangja.

Dani melegen mosolygott, s hunyorító szeme szívesen játszott az asszonyon.

- De tudja, mit csinált ez a maga bűdös, rongyos, piszkos kölyke?

- Mit? - szólt Dani, s megmutatta fehér fogait.

- Az egész bőcsöt, dunnát, párnát, ruhát, még az orrahegyét is összerondította. A ronda!

Dani felkacagott, és már tudta, hogy nem megy el a grófnőhöz.

Ma nem.

Talán sohasem.

Ezt a boldog világot, ezt elgázolni, isten ellen való véték volna...

Másnap reggel maga is meghökkent, mikor megérezte, hogy egy cseppet sem változott a kedvetlensége. Fáradt volt, petyhüdt, mintha kiszapulták volna. Mikor a munkásokat elküldte, visszacsámborgott a házba. A felesége aggódva, gyanakodva nézte.

- Dani, nem mégy dologra?

Dani vállat vont.

- Nem baj, pihenj - szólt az asszony.

A férfi még arra is rest volt, hogy megmondja, amit rá gondolt: minél többet alszik az ember, annál álmosabb. Lefeküdt, s aludt délig.

Erzsi ma már nem volt olyan friss jókedvű, mint tegnap; őt is leverte az ura kedvetlensége. Nem értette, mit akar az ember. Estefelé meg is kérdezte Danitól, aki úgy lógott előre-hátra a házban, mint a lábadozó:

- Beteg vagy?

- Én?!

- Hát truccolsz?

- Eh, fenét.

- Mér nem dolgozol?

- Mit?... Minek?

- Igen! eccer majd felveti a sok munka, azután meg az ujját se mozdítja.

Dani tunyán ült, bámult maga elé s elgondolkozott.

- Biz úgy az, Erzsi. Mán én ilyen vagyok. Vagy mindent, vagy semmit.

Erzsi megijedt. - Hát akkor inkább semmit - csattant fel dacosan, de megmérezte -, édes uram... Így is jobb, mint úgy.

Napok teltek ilyen bágyadottan. Az asszony minden erejét összeszedte, hogy föllevenítse az urát. De lassan kikopott a naiv, gyermekes tréfakedvből, csak a boldogságban terem az meg, s itt már megint nem virított az öröm. Erzsi csak harcolt, küzdött, erőlködött, végre sírva fakadt.

- Jobb, ha úgy él, ahogy tetszik; jobb, ha dolgozik, akkor legalább jókedve van.

Dani meghökkenve hallotta, de bágyadtan legyintett. Nem szólt. Azt gondolta, hogy túl van már ő azon örökre. Csak azon csodálkozott, hogy tud élni, ha ennyire megroppant benne a lélek?

Ámde élt, s az ebédnél, vacsoránál maga bosszúságára jó étvággal vett részt, s néha meg-
érezte, hogy hízik. Kövér, zsíros érzések zsibbadtak, fortyogtak testében, s ez még súlyosabbá
tette lehangoltságát.

Pedig erős idők kezdődtek, az aratás. Csütörtökre, Péter-Pálra volt téve a napja, hogy búzába
álljanak, de ő álmos szemmel s türelmetlen lankadtsággal utasította el magától az aratógazdát.
Hagyjanak neki békét. Az aratást elhalasztották hétfőre.

Erzsi roppant nyugtalanságot szenvedett el. Nem tudta elképzelni, mi történt az urával.
Asszonyöszöne tisztán megérezte, hogy azért van így, mert ő nem elégíti ki az urát. Szüksége
van annak mindenre, mindenre, s a sok minden közt őreá is. De ő csak egy kis rész a nagy
sokban! És ez rettenetesen elkésértette, s lassan olyan hangulat telepedett a kis családra,
mintha mély gyász borult volna rájuk. Csak sóhajtoztak, de annyi energia sem volt bennük,
hogy valamelyik egy-egy hangos szóba tudott volna kitörni.

Már szombatot értek, s amikor másnál a munkáshét végén utolsó erőmegfeszítéssel fejezték
be mindenfelé a kitervelt munkát, náluk téli tunyaságba, öregemberes maznaságba fáradtak
bele.

Szombat délután egyszerre csak arra riadt fel az asszony, hogy az ura bent az első szobában
énekelni kezd:

Haragodnak nagy voltában
Megindulván,
Ne feddj meg uram engem,
Búsult gerjedezésedben
Rám tekintvén,
Ne büntess meg Istenem.

Erzsi keresztet vetett és fölsóhajtott. Idegen volt neki az ura erős, komor éneke, de valahogy
érezte, hogy maga az ének már valami belső fordulatot jelent. S míg az éneklést elhallgatta,
benne is felbuzdult az áhítat, az imasóhaj. Vágyva vágyott rá, hogy egyszer már az életében
együtt fohászkozzék az Istenhez az urával. Ebben a legbelsőbb szolgaságban olyan igen-igen
távol voltak egymástól. Külön paphoz, külön templomba jártak, külön lenézték egymás hitét, s
éveken át kibírták, hogy gyöngédségből nem is említették a vallást odahaza, és nem imád-
koztak, ha a másik a közelben volt, hogy ne botránkoztassák imacselekedetükkel.

De most az asszonyt elfogta a vágyakozás. Együtt akart lenni, egy akart lenni az urával a
templommá szentült szobában.

És benyitott, bement.

Az ura ott ült az asztal előtt és tenyerébe hajtott fővel énekelt. Meg sem mozdult az asszony
beléptére, tovább énekelt, bár nem esett olyan jól már szíve szerint. Elvárta, míg a felesége
valamit motoz a háta mögött a komót fiában, várta, hogy kimegy.

De az asszony igen elcsöndesedett, s ő nem győzte kivárni. Hát visszafordult hozzá.

S megdöbbenve látta mi van mögötte. Az asszony ott térdelt a földön s a komót szélére állított
kis oltárféle előtt, a feszület, a bálvány előtt imádkozik; összesimított tenyérrel, félrehajtott
fővel.

Daniban felfordult az ész, meghibbant a szív, kiömlött az epe. Felállt, hogy hirtelen dühében
ököllel leüsse, összetörje a festett istent.

Ám a másik percben lenyelte dühét, és nem az asszony felé lépett, hanem az ajtó felé.

Kiment a szobából.

Tovább nem bírt a tető alatt maradni. Azt hitte, rászakad.

A szabadban fellélegzett.

- Haj, Uramisten - mondta -, be sárrá nyomorítottál!

Ettől kezdve szakadatlanul, szinte önkívületben volt. Minden kínozte, mint az eleven sebet. S úgy érezte, mintha börtönben volna, ahonnan többé nincs menekülés, még a bitóra sem, bár még az is megkönnyebbülés volna már neki.

És huszonnégy órát töltött ilyen állapotban.

A felesége másnap délután templomba ment. Akkor könnyült meg egy kicsit. Úgy nézett körül, mint az elkínzott kuvasz, ha az őrzője elmegy. Nincs-e rés, ahol kirághassa magát.

És ekkor egy lány fordult be hozzá az utcáról.

- Dani bácsi!... Azt izente a grófné, menjen el hozzá.

- A grófné! - s szinte szélütés érte a férfi nyelvét. - Elmenjek! - mondta magánkívül, fakósápadt arccal.

- El, el, azt izente. Hónap délután... Mikor a gróf kilovagol... mingyán.

És a lány nem szólt egyebet semmit, elsietett.

Dani pedig ott maradt, mint villámsújtott fa.

Egy pillanat múlva az erő, a vágy, az élet sístergős, tüzes lángja csapott fel benne.

Csoda történt. A megszenesedett fatörzs új zöld lombba szökött.

16

A fiatal grófnő úgy érezte magát a kis faluban, mintha a művelt élet közepéből egyszerre valami ősvilágba került volna vissza. Kellemes volt ez a különbség, mert semmi bajjal és kényelmetlenséggel nem járt. Volt egy csinos kis kastély, amely frissen tapétázva, bútorozva, szépen kitakarítva, mintha csak valami bűvös sziget lett volna az őserdő mélyén, a modern élet minden szükséges cikkével felszerelve. S a vadak nem voltak emberevők, hanem igen csinos, formás, jókedvű emberek, akiknek nagyon jól állott eredeti primitívségük. Amellett jó nevelésűek voltak, nem kíváncsiskodtak és nem tolakodtak, s a szép grófnő, aki titkos szerelmének áldozni bűjt el a világ szeme elől, valóban úgy érezte, hogy a láthatatlanság fátyola övezi.

Nem is engedte, hogy túlságosan megbontsák azt a rendet, amit a kastély üresen állása alatt megszoktak itt. Az uradalmi intézők meglehetősen bevonták a kis kastélyt a gazdaság körébe. Elöl ugyan meghagyták a díszkertet, amelyben hamar megmohosodott fenyőfák állottak, nemigen díszlő, inkább gyászosan lecsüngő ágakkal, de a kastély mögött veteményeskertet rendeztek be a virágágyak helyett, s a kocsiudvart gazdasági célokra használták. Itt szokták a kendert tilolni, a kukoricát fosztani az asszonyok. Most is már be volt hordva a sok kender az udvarba, mikor a grófnő megjött, s a fejvesztett sietségben ott felejtették a száradó kis kévesátorokat. A grófnő nem találta kellemetlennek a kender átható szagát, s kívánta, hogy az asszonyok ott dolgozzanak az északi ablak alatt, éppen olyan fesztelenül, mintha ő itt sem volna.

Leskelődni akart utánuk. Kíváncsi volt az emberi titkokra. Zárdai neveltetése alatt éppoly távol állott az emberektől, mint később, mikor a társaséletben rendkívül belevegyült az élet lázas forgatagába, most, midőn a magányt meglopni jött le a szerelmesével, megnyílt az érdeklődése az emberi szív titkai iránt.

Vakmerő tette, hogy engedett sógora rábeszélésének, s először életében szinte nyíltan szökött le a sima, egyenes útról, lábba hozta a vérét, és lelki örvényekbe szédítette őt. Huszonhat éves volt, s hatévi házasságából szinte egy napot sem töltött még, sem magában, sem egy igazi férfival. Miska gróf, az ura, csak a lovai s a színésznők után érdeklődött. Héléne grófnő, végre több évi plátói barátság után forró szerelemre gyúlt a sógora, László gróf iránt, aki az egyetlen mélyebb tartalmú, bár sok tekintetben excentrikus észjárású férfi volt a közelében.

A parasztasszonyok után való leleselkedés egész váratlanul egy eddig saját maga előtt is titkos tulajdonságát borította vérvörös virágzásba: az asszony érzékiségét. Ha egyedül maradt, most azonnal lement az északi kis szalonba, ahova az udvarról minden szó behallatszott, s a folyton kacagó, fecsegő, pletykáló s egymással szemérmetlenül ingerkedő asszonyok és lányok beszéde úgy hatott rá, hogy minden egyes nyers szó újabb és újabb vérrakétát robbantott föl benne. Szerette volna biztatni őket, de félt, hogy elijeszti a szabadszájú fecsegőket, s szégyellte volna is, hogy rajtakapják.

Volt a kendentörők között egy különösen érdekes lány, akiben annyi szemérem nem volt, mint egy csirkében. A grófnő behívatta. A lány egy csöppet sem volt elfogódott. Simán és természetesen járt a fény és pompa s a megfélemlítő idegen környezet között. A grófnő szolgálatába fogadta, s meséltetett vele magáról, a falujáról, a világáról. Eddig sohasem vette észre, hogy a körülötte élő személyzet emberi anyagból van, de ennek a vad lánynak durva és rikoltóan szép érzékisége megfogta.

Forró délutánokon és olyan éjjeleken, mikor magában maradt, behívatta magához Borát, s a kis, ideges, karcsú parasztlány odafeküdt az ágyába, és beszélt hajnalokig. Mintha száraz rőzsét hordott volna a parázsra. Nyíltan és a szeméremnek sejtelve nélkül beszélt, s a száján úgy bugyogtak ki a forró szók, mint a gejzír kénes sugara. Beleszédítették a hallgató asszonyt a kis falu bűzös világába. A lányon át szétsugárzott körülötte az állatok, a lovak, a tyúkok, a galambdúcok, a fürdetlen parasztasszonyok nyers és tartózkodás nélküli pázrásainak szaga, s megjelent előtte a Turi Dani neve és varázsos híre, és lassan vaskos keleti hőssé nőtt előtte a paraszt Don Juan, aki mint büszke kakas uralkodik az életnek e trágyás, soktyúkú szemétdombján.

Érezte, hogy életében most először forrt föl benne az a vad, érzéki, oktalan és céltalan buja gerjedelem, amely elfogja és megrázza az emberi testet, és sarkaiból kiveti a lelket. És néha szinte megrémült már attól, mi lesz, ha csakugyan hatalma alá kerül a paraszt díszménnek, akihez már valami földön járó istenhez búgnak és nyihognak és táncolnak ezek a buja sárló kancák.

Izgalmak futkostak keresztül-kasul rajta, s mikor parancsot adott Borának, hogy találkára hívja neki a paraszthóst, akkor már attól rettegett, hogy elveszti előtte az egyszerű állatember a nimbuszt. S fokról fokra hült le vele szemben, s mint a nappal fényén az álom gerjedelmes hőseit, úgy csappantotta meg a vére magától a hő tüzet, s elszíntelenítette az egész jelenség fontosságát. Már mint érthetetlen tébolyra nézett a parasztlány lelkesedésére, s bámulta és irigyelte, hogy szabadon forrongó vérrel úgy tud beszélni a hősről, mintha éppen az ölében ülne a kéjek tetőpontján.

Minden csöpp vére felforrt; ha ő idáig tudna emelkedni a nemi szerelem intenzivitasában!

Hétfőn délután az emeleti nagyteremben voltak. A terem ablakai a homlokzatra nyíltak, s a kisdud park fái között a falu tornyát lehetett látni.

A grófnő a zongora előtt ült, s egy Chopin-darabot játszott, s holmi változatokat csinált. Jobban tetszett neki a rögtönzése, mint maga a szerző, s belepirulva a kis erőmegfeszítésbe, szinte úgy érezte, mintha valamit alkotott volna.

A sógora mosolyogva hallgatta.

- Brávó! - mondta, mikor ingoványos kirándulásából visszatért a költő szelíden ringó hullámaira.

A grófnő nevetve nézett vissza, s valami kis büszkeséggel szólt:

- Jöjjön játszani.

A férfi megingatta a fejét. Olyan jól ült, félig eldőlvén a heverőn, s oly kellemesen szivarozgatott, hogy nem volt kedve mozdulni. Meglehetősen hízásnak indult már, s az a teliség sugárzott belőle, ami a lomhaság boldogait jellemzi. Fehér fogai csillogtak, vastag, sötétszöke bajuszán fényes szálak csillogtak, gesztenyeszín szakállába beleduzzadt, kövér, falánk, csókéhes ajka.

- Magában egy mintapolgár veszett el - mondta a grófnő, és gyöngyözve skálázott.

A gróf felállott, ötletek és beszédgondolatok támadtak benne, s ez megmozdította.

- Mégiscsak különös - mondta lassan, kényelmesen s mégis kissé idegesen tagolva a szót -, hogy azért szeretünk egy asszonyt, azért mutatjuk meg magunkat neki, még a legtitkosabb érzéseinket is, hogy a végén így ismerjen, mintha sohasem beszélt volna velünk.

A szép asszony gúnyosan mosolyodott el, s nyújtózott. Szőke haja kis polgárasszonyos kontyba téve furcsává, madárformává tette a fejét, s apró szürke szeméi is úgy csillogtak, mint az okos, fürgé madaraké, fényesen, nedvesen, hirtelen, mindig szerelem után lesve. Csak nagy, okos szája volt emberien gúnyos. Karcsú és lányos, meddő teste itt-ott hízásnak eredve máris kezdett megpuhulni s veszíteni régi értékéből. A gróf megállott fölötté, s a nyújtózkodó test egész formáját látta hátulról a mélyen kivágott könnyű pongyola megnyíltán. A lapockák, a csípők, a tomporok síkjai játszottak a nemes veretű csontozat fölött, s szinte kár, hogy megszólalt a nő.

- Maga mindig ki tudja a hibáit erénnyé nevezni!

- Hiba. Erény. Micsoda frazeológia ez. Te vagy a kis polgárasszony, ma chérie!

Az asszony megrándította az ajkát, s zongorázni kezdett. Egyszerre csak hirtelen abbahagyta.

- Meddig akar még itt maradni? Örökké?

- Örökké! Hol lehetünk örökké!... Nem mindegy az, itt vagy másutt!

- Csak kell valami foglalkozás.

- Kell! Miért kell?

- Mert így meghalok az unalomtól. Ha magam nem gondolnék magamra, már meg is haltam volna.

A gróf megállott s figyelve, gondolkodva nézett rá.

- Mit csinál itt az a kis parasztlány? - kérdezte.

- Micsoda parasztlány?

- Tudom, hogy egész délutánokat töltesz vele.

A grófnő lehajlott a billentyűkre, s végigfutott a fehér csontlapocskákon, mintha valamelyiket keresné. Az ujjával kétszer is végigsiklott rajtuk, végre megállt. Egy kis mosolyt fojtott el.

- Meséltetek magamnak. Mert nagyon unom magamat.

- És érdekeseket mesél?

- Érdekeseket.

A gróf elkezdett sétálni. A grófnő lopva, rejtélyesen mosolygott, s akkordokat ütött meg. És gyönyörködött kezében, a felséges kezében. Milyen kár, hogy ez is párnásodni kezd, már az ideges kék erek kezdenek besüppedni a sima fehér bőr alá. Az asszony fölemelte a kezét, s közlőről megnézte. Kúrát fog használni. Fájt a szíve a szép kezéért.

- Mondja, barátom - szólalt meg, felrezzentve a férfit -, maga mért nem lépett közpályára? Nem volna érdekesebb miniszter lenni, mint negyvenéves korában itt velem veszekedni?

- Persze hogy nem... Ha már veszekedni kell, inkább egy szépasszonnal veszekszem, mint a politikával.

Felemelte az asszony kezét, s megcsókolta. Aztán megnézte, s újra megcsókolta.

- És ha intrikákkal kell bajoskodni, inkább az én kis madaram intrikái miatt szenvedjek, mint otromba politikusok ostoba fogásai miatt.

A grófnő, amint visszakarta a kezét, leeresztette azt, hátra, mintha féltene, s egybekapcsolta. Aztán mosolyogva nézett fel a gróf arcába. Gúny, kicsinylés, epéskedés, szerelem, jóakarát, minden volt az arcában.

- Nem fél, hogy megrozsdásodik? Elég ennyi munka egy férfinak, hogy az idegei rendben legyenek?

A gróf mosolygott.

- Én nem vagyok egy *férfi*, hanem egy *gróf*, s a grófok nem vasból vannak, hanem valami ritka nemesfém-ből. Nekünk nem munka kell, hogy fényesek legyünk tőle, hanem légmentes elzárkózottság és méltó keret.

Belenézett az arcába, s megcsókolta a száját.

- Azt a kis parasztlányt ki fogom tiltani. Maga rossz iskolán megy keresztül, ha megszokja, hogy mi éppen olyan emberi lények vagyunk, mint a parasztok.

- Mi istenek vagyunk. Mi az Olimpuson élünk s nektárt iszunk...

- Természetesen.

A grófnő szája mögött megjelentek a gúnyos ráncok.

- De ez nagyon unalmas.

- Nekem nem.

- Nekem igen.

A gróf elmosolyodott.

- Igazán?

- Persze.

- Miért?

- Unalmas... Csak érdekesebb tán élni, mint vegetálni!

- Érdekesebb?

- Bizony!... Azt hiszi, nem szebb egy küzdő és erős embert látni, mint egy lusta grófot, akinek mosolyogni sincs kedve?

- Nem bizonyos.

- Bizonyos.

A gróf összevonta a szemét, s gondolkodva nézett el az asszony mellett. Halkan mondta:

- A nő a fény örök rezgése, az abszolút sugárzásban is tizenhatezer kilengést végez egy szempillantás alatt... A férfi a legfelső ideálban, az abszolút nyugalom élete... Szép a csönd, a violaszín, szépek a napok, ha semmi emlékük nem marad, szép az egy húr s a legbölcsebb zene a pápuák együtemes tam-tamja. Szépek az esőcseppek, ha mind egyformák, szép a szív, ha már nem lüktet. Szép a halál, a filozófia; mert az élet halála csak átélés egy gondolatból a másikba, egy formából újba. Szép a fehér kéz, de csak a márvány...

A grófnő kivonta a kezét, felállott, kifeszítette karjait, melyről visszahullott a selyem lepel, s kacéran mondta:

- Vigyázzon, barátom, mert későn találja észrevenni, hogy az asszonyok szebbnek találják a szilaj ölelést egy erős paraszttól, mint a legbölcsebb filozofálást egy kontemplatív arisztokratától!

Nevetett és csókra nyújtotta az arcát.

Aztán megfordult s elsietett. Az ajtóból még visszánézett, s fehér fogaival rákacagott a férfira, aki elkedvetlenedve nézett utána. S mikor eltűnt az ajtón, mogorván bámult ki az ablakon át a falu tornya felé, amelyen a merész, nyalka, gall eredetű kakas, mintha ugyanezt az igazságot hirdette volna.

18

A gróf minden délután hazalovagolt a saját kastélyába, a szomszéd faluba, Vezekénybe. Ott nagy gazdasági átalakítások folytak, s úgy tett, mintha annak a kedvéért volna idehaza, bár éppoly kevéssé érdeklődött irántuk, mint a világ többi dolga iránt.

Míg oda volt, azalatt a grófnő fürdeni s aztán aludni szokott.

Mire kilovagolt, a grófnő már élvezte a hűvös vizet.

Bora ült mellette. Leguggolva a kád mellé. Barna, kemény kis kezeivel simogatta, locsolgatta a grófnő habfehér testét és szerelmesen nézett rá.

A grófnő nevetett rajta.

- Nos - mondta -, nos!

De Bora csak nézett nagy dióbarna szemeivel, s nyitva felejtette haragos vörös ajkait, melyek mintha szét akartak volna csattanni a túlságos vérbőségtől.

- Mi az, Bora - szólt rá a grófnő, akit szinte felizgatott a lány heves nézése és szótlansága.

- Be szép maga, gyönyörűm! - mondta a lány, s befogott ököllel, és kinyitott hüvelykujjal parasztos naivsággal megcsípte az állát.

A grófnőt sértette, de elmosolyodott.

- Nos, mi újság!

A lány odahajlott a füléhez.

- El fog jönni!...

A grófnő bosszús lett. Úgy súgta, mintha valami nagy kitüntetés volna. S úgy néz rá, mintha az arcáról azt akarná leolvasni, hogy ő most mindjárt elájul a boldogságtól. Kissé hidegen pillantott végig a lányon.

- Hát Borcsa, téged sohasem ölelgetett meg az a Turi?

A lány ártatlanul nézett rá.

- Én nem hagynám magam.

- Ugyan!

- Én szegény lány vagyok.

- És?

- Engem ingyen nem lehet...

A grófnő rábámult, nem értette.

- Dani bácsi pedig nem fizet senkinek. Inkább neki fizetnek - tette hozzá dicsekedve. - Az asszonyok meg a lányok mind mennek neki kapálni meg mindent csinálni, csak egy csókot kapjanak tőle. Mert őtőle nem kap ingyen csókot akárki.

- Hát téged azért nem ölel meg, mert nem tudsz neki mit fizetni.

A lány kedvetlenül rántotta meg a vállát.

- Én is tudok kapálni! Én is tudnék fizetni... Neki... De ő nem fizetne nekem! Hát maga azt nem tudja, hogy ha az ilyen szegény lány, szép lány, akkor nem hálhat emberrel, csak ha jól megfizetik. Nekem szerencsét kell csinálni. Megmondta azt nekem az anyám, még kisiskolás koromban, hogy ha vigyázok a szépségemre, akkor még nagy szerencsét csinálhatok.

- Milyen szerencsét?

- Vagy elvesz valaki, vagy annyit ad, hogy azután nem kell búsulni.

- De azután majd nem vesz el senki feleségül!

- Nem! Bizony nem. Akkor már elveszik az embert, ha van valamije. De az én apám zsellér-ember, hát a zsellérlányt csak valami rossz béres veszi el.

Zavarosan érteni kezdte a nyílt vásárt, ahol a szép lányok is, a szép férfiak is tisztán és nyersen kamatoztatják a szépségüket.

- Hát Turi Daninak sem adnád oda magadat ingyen?

- Én szegény lány vagyok - mondta egyszerűen Bora.

- És ő senkit se ölel meg ingyen?

S a szeme sarkából nézett a lány tiszta szemeibe.

- Turi Dani ember. Ű azt teszi, amit akar. Ű nem kér. Mit bánja Ű. De az asszonyok járnak a kedvibe. Azok odaadnák még az életüket is, csak rájuk nézzen egyszer. Nincsen olyan fejjérseléd, aki szívesen ne adná oda még a lelkét is, hogy Dani bácsi a derekához nyúljon!

A grófnő megint hallgatott, s lassan csapkodta a vizet.

- De te nem adnád oda.

A lány vállat vont.

- Én szegény lány vagyok, nekem szerencsét kell csinálni - ismételte csökönyösen.

- Ah, az a te Turi Danid is csak olyan ember, mint a többi. Paraszt.

- Dani bácsi csak egy van! Csak Ű.

- Annak nincs csúfneve?

- Van a.

- Igazán! Mi az?

A lány összehúzta az arcát, s lesütötte a szemét.

- Azt nem lehet kimondani!

A grófnő elámult.

- Mit! Olyan csúnya!

- Meg aztán, aki élő ember azt kimondja, azt megölné Turi Dani.

- Nincs itt, mondd ki csak.

- Jöjjön, a filibe sűgom.

A grófnő kíváncsian odatartotta a fűlét. A lány valamit sűgött bele.

- Mit jelent ez? Hisz ez semmi! Hogy hol szép Turi Dani?

A lány hatalmasan elkezdett kacagni.

- Az a! Na hát, hun szép? Hát nem érti? Hát hun szép?... Mije!

A grófnő elkezdett pirulni, mintha a vízből áradt volna felfelé a hűség.

A lány hirtelen nyers mozdulattal átkapta a nyakát és magához húzta. Azzal belesűgta a szót az asszony fűlébe.

- Asszongyák - tette hozzá -, azért szeretik annyira a fejjérselédek, mert ott igen-igen szép... - s lesütötte a fejjét a kád mögé.

A grófné behunyta a szemét, s valami kis undorodó kéjes megreszketést érzett. A vére pezsgett, az agyát vérhullám öntötte el.

Valahogy rettenetesen leegyszerűsödött előtte a szerelem, mióta Borától vett leckét.

Mintha a kakasok és a tyúkok iskolájába járna.

A meleg délutáni napon lomhán, piszkosan nyüzsögtek a munkások a falon. Sár és mézszag szállt a forró levegőben, és az izzadtság szűrő szaga, a gróf fölöttük álldogálva, szivarja mellett rájött, hogy minden kastélyba emberélet van beleépítve. Sok-sok ember életének egy-egy töredéke.

- Látja fiam - szólt az intézőhöz -, úgy mozognak, mint lomha és szomorú állatok, s távolról mégis lázas sürgés-forgásnak látszik. Ilyen az ember élete is. Milyen kínnal teszünk egy-egy téglát a többihez. Mégis a legfurcsább zezugos, tornyos, cifra életpalota nő ki belőle. Titkos folyosókkal, rejtett szobákkal, tágas társalgóval... nehéz könyvtárral... gonosz asszonyi budoárral...

Az uradalmi intéző talpraesett dzsentrigyerek volt, aki hozzászólt, hogy Vezekényben ő van otthon, nem a gróf. Végigcsapott csizmája szárán a suhogó fűzfavesszővel.

- Abbiza, kegyelmes uram!

A gróf egyszerre összehunyorította a szemét.

Ezek a kastélyrakó munkások volnának tehát azok az őszállatok, akik a maguk nyers, vad erejével jogos ellenfelei lehetnek a kastélylakó uraknak!

Ellenszenvvel s mégis tárgyilagosan figyelte meg egyenként az embereket. Sorban őket. S meglepetve kiáltott fel:

- Hát hol van itt az ember! Ez mind degenerált típus! Nyomorult alakok. Rokkant termetek, beesett arcok, alkoholos szemek, formátlanság. Hisz ez mind nyomorék, szájalomra méltó szerencsétlen.

A csinos, erőteljes fiatal intéző végigpillantott a munkásokon, s megvetően kiáltott fel:

- Nem emberek ezek, kegyelmes uram - mondta. - A falusi mesterember a legalja az emberiségnek. Iszonyú sok pálinkát isznak, rossz lakásuk van, rossz a kosztjuk, erkölcsstelen az életük. Ezek, kegyelmes uram, az intelligenciához tartoznak már. Azért ilyen satnyák, mert derogál nekik, hogy becsületesen éljenek. Cudar korhely gazember ez valamennyi, nagyképű, tudatlan, megbízhatatlan számár. Ne adj isten, hogy egy olyan mesterembert találjak az egész vidéken, aki csak egy terminust is betartana. Hazug gazemberek, megérdemlik, hogy mind nyomorult legyen, a gyermeket mind részegen csinálják.

A gróf kelleetlenül hallgatta az intézőt, aki kizavarta őt eszmemenetéből.

- Hát a parasztság. Hisz a napszámosok nem iparosok s még satnyábbak, még ostobábbak.

- A napszámosok! - mondta az intéző - azok mán igazán lejjebb vannak az állatnál. Azokról nem is érdemes beszélni, azok úgy élnek, mint a disznók. Ha kegyelmes uram úgy ismerné őket, mint én!

- Hát hol van a nép akkor, amely ezeknél különb?

- Hát bizony a jó falusi gazda nem ilyen.

- Kik? - kérdezte a gróf összevont szemöldökkel.

- Azok a gazdák, kegyelmes uram, akik itt a falukban laknak, a java. Ott annyi sok szép lány van, hogy mese. Ha kegyelmes uram akarná...

A gróf félbeszakította.

- A férfiak is szépek?

- Hát van odaát Kiskarán egy parasztgazda, Turi Dani, ha egy kis iskolája volna, beillene az akármilyen úri társaságba. Annyi esze van, egy egész falunak sok. Zsellérfiú, de ma a legnagyobb gazda a falujába. Szép fickó! Tyhú! Az asszonyok úgy bomlanak érte, hogy no! Olyan történeteket tudnék róla mondani, kegyelmes uram, hogy...

Mosolygott, és a vesszővel a csizmaszárát veregette. A gróf egy mozdulattal végét vetette az előadásnak.

- Érdekes - mondta, s azzal elfordult és tovább ment. Valami nyugtalanság kavardott fel benne. Akármikor kerül szóba a paraszt, mindjárt Turi Danival érvelnek. Már nemegyszer bosszantotta meg ez a név. Elhatározta, hogy még ma felhívhatja a kastélyba... Azután elkomorodott, és a grófnőre gondolt. Nyugtalan volt.

Az intéző utána nézett, s fesztelenül mondta magában:

- Egy-gyen meg a fene, vónék csak én a gróf, én is otthagynálak a faképnél, akármelyik percben.

Azzal túltette magát a kis incidensen, és vígan ment tovább, hogy azért a közelben maradjon, hátha szükség lesz rá. A gróf pedig egyre mondogatta magában.

- Turi Dani, Turi Dani!... Ez volna hát az igazi! Turi Dani!

Hirtelen egyet gondolt, megfordult, idegesen intett az intézőnek, kérte a lovát, s pár perc múlva már visszafelé ügetett; az asszonya felé.

Az asszonya felé, aki egy szál selyempongyolában várta a sarokteremben a parasztot. S éppen azt a nevet mondogatta magában, amit a gróf:

- Turi Dani, Turi Dani!

Bora ott állt a háttérben, s egy oldalajtófélfának támaszkodva nézte, nézte a grófnőt, aki az ablakban állott.

Az ablakon át beözönlött a sűrű napfény, s a grófnő zöld pongyolában úgy állt a mély ablaknyílásban, a kemény fényességű napon, mintha zöld tengerködben állana Diána.

- Bora, egy pohár vizet.

A lány elszaladt, nesztelen léptekkel, mint a macska, s a grófnő jóleső érzéssel állott az ablak világosságában, s egyre mondogatta magában, mintha kabalisztikus értelmét akarná venni e névnek:

- Turi Dani, Turi Dani!

Percek teltek. Az ablakon át meleg levegő tolul be, s körülveszi egész testét, és körülömlészi poros illattal, nappal, kenderszaggal és primitív skálájú parasztnótával.

És jólesik neki, hogy az alkonyodó nap vörös meleg fényével átüssön a testén és szinte fényes párát izzon ki elefántcsont fehérségű testéből.

S a háta mögött padlócsikordulást hall. És szót hall, elfulladt, lihegő szót:

- Itt van...

Visszafordul.

Bora áll előtte képéből kikelve, lángoló arccal és boldogan és büszkén és izgatottan. És visszamutat a szoba háttérébe, ahol a grófnő káprázó szeme előtt a sötétben egy férfialak áll, egy fehérgatyás, fényes csizmájú paraszt.

A grófnő első pillanatban félre akar lépni az ablakból, de rögtön parancsol magának, haragra gyúl, hogy ilyen szemtelenül tolokodtak be a parasztok. Megvető bosszúsággal sokallja meg a merészséget, s ki akarja utasítani őket. De csak áll egy-két pillanatig.

Aztán lassan előrelép. Istennői göggel, a tiszta átsütő napfényben. Egy teljes lépést a fények sugárözönében. Aztán elsuhan az árnyékba, és súlyos plasztikát ölt a ruhája.

Nem találja meg a legjobb szót, hogy adja legkönnyebben tudtukra haragját, megvetését, a kiutasítást. És mégis visszatartja valami, hogy a legegyszerűbb és az egyetlen becsületes kifejezést használja, azt az egy szót, ami az ajkán van:

- Takarodjatok!

Asszony. Ravaszkodik. Sújtani és becézni akar. Megalázni s megtartani. Térdre rokasztani és ezzel felemelni. Istennő akar lenni, aki nimbuszt őriz, és egyforma távol s egyforma közel van a halandó fölött.

Végre egyetlen pillantásba csoportosítja mindezt, s ránéz az emberre.

Egy pár acélos szem pillantásával találkozik, amely nincs megzavarodva, hideg és erős és bátor, biztos, mint a vívókard s a maga fölényességével meghökkent.

A következő pillanatban már megriadt szaladással fut körül a pillantása az ember arcán, olyan meglepetés éri, amely elveszi a nyugalmát.

Ámulattal, csaknem ijedtséggel nézi ez arcot, pillanatok telnek el, és csak áll lenyűgözve, gondolkozva, s már eszébe sem jut, hogy ki akarta kergetni.

A kínos csöndben hirtelen erős férfiléptek alatt csikorog a deszka.

S belép László gróf. Kikelt arccal, kidülledt szemmel, dühét alig bírva palástolni.

És a hölgy, amint egymás mellett látja a két arcot, ujjongva jön rá, hogy igaza volt.

A két férfi úgy hasonlít egymáshoz, mintha testvérek volnának.

Csak éppen magasabb, kövérebb, puhább a gróf. És szakállas. És indulata vesztett. És gyámoltalanabb...

A gróf, egy-két másodpercig feldúlva áll az ajtóban, akkor belép s gyorsan, indulatosan kiált fel:

- Quelle folle! Sans doute tout cela est délicieux, mais... Mais ma chérie, tu es une rêveuse, et tu manques de sens social et d'idées générales...

- Je ne sais pas... - kezdte gúnyosan a grófnő, s hirtelen vidámsággal vetette oda: - Je suis une femme, voilà tout!...

Elnevette magát, s ezzel egészen megoldódott a hangulat.

A gróf megkönnyebbült. Kíváncsiság az egész. Ráismert az ajtó mögött a parasztlányra, a közvetítőre, lesújtó pillantást vetett felé, aztán a paraszthoz fordult.

Örült neki, hogy fölényben volt egy homlokmagassággal.

- Mit akarsz fiam - szólította meg pártfogói hangon.

A grófnő belesüppedt egy fotelbe. Már fáradt volt az idegfeszültségtől. Tetszett neki a gróf fellépése, s kíváncsian várta, mi lesz. Biztosra vette, hogy a paraszt bambán hebegni fog, és vagy elárulja őt, amikor is semmi kíméletet nem érdemel, vagy mulatságos gavallérsággal őrzi meg a titkát...

Turi Dani azonban nem sütötte le a szemét, hanem komolyan és ünnepélyesen mondta:

- Alázatos könyörgéssel járulok a falu nevében a mi kegyelmes grófnőnk elé.

- Hát ki vagy te, fiam?

- Kiskara község egyik szegény gazdája vagyok, Turi Dániel.

A gróf szeme megrebbent. Elcsodálkozott, mért vette oly bizonyosra, hogy az a paraszt, akit itt talál, csak Turi Dani lehet, s aztán megütődött, hogy Turi Dániel csakugyan itt van.

- Beszéljen.

- Az a mi alázatos könyörgésünk a mi kegyelmes grófnénkhöz - mondta Turi Dani egyszerűen, minden túlságos jobbagymegalázkodás nélkül, s merően nézte, a mélyre lefojtott indulat erejével a gróft, akinek gyorsan elszíntelenedett a tekintete, és közönyösen siklott le róla a szép asszonyra -, az a mi könyörgésünk, hogy részt kapjunk az uradalomból... Bérletet! - rivallt hirtelen a hátat fordító grófra.

Mintha bombát vetett volna. Mintha csatakiáltással támadt volna az úrra.

A gróf visszafordult, s megvillámódó szemmel nézett rá.

Vad düh csapott rá a paraszt szeméből.

Turi Daniból abban a pillanatban, mikor a nagyúr ásító unalommal közönyösödött el vele szemben, s úgy fordított neki hátat, ahogy csak az instanciázó parasztnak tudnak hátat fordítani a nagyurak, kirobbant a gyűlölet, amelynek parazsa kétszáz esztendő óta gyúlt rakásba a lelkében.

S a gróf Karayban is fellobbant a gőg, a grófi gyűlölet, a Karay lelkiismeret. S bár László gróf, a saját elvei szerint ebben a kérdésben mindig a parasztnak pártján volt, most nyers indulatban tört ki.

Uralkodott magán.

- Kedves sógorasszony, mondjon neki valami sottise-t, s kegyesen bocsássa el.

De a grófnő asszonyidegei teljes erősségükben fogták fel a kigyúlt elektromos áramlatot.

- Beszéljen - mondta merészen a parasztnak -, mi baja van velünk!

- Nekem, kegyelmes asszonyom! - szólt Turi Dani győzelmesen, mosolyosan, csillogó szemmel, s ebben a tűzmosolyban széppé kigyúlt férfias arccal - nekünk, mai parasztnak semmi bajunk a mi urainkkal. Az apáinknak volt. A mi bajunk csak az, kegyelmes asszonyom, hogy még a mai urak sem igyekeznek jóvá tenni, amit a régi urak a mi öregapáink ellen tettek.

- Mit! - kiáltott fel a gróf. - Mit mer ez a paraszt a szemembe vetni!

- Az igazságot, gróf úr! - mondta keményen a paraszt. S az igazság fényessé tette az arcát, s az indulat megcsúfította a mindig nyugodt, derült, szenttelen kifejezésre termett másik arcot, a grófét.

A grófnő tetszéssel vette észre, hogy nem a paraszt van hátrányban az összecsapásnál.

Míg a gróf tétovázott, merje-e kikergetni a parasztot, az bátran s az igazság erejével folytatta:

- Tudjuk azt mi, nem felejtettük még el, hogy kergették ki a régi öregapáinkat az ősi földről, a Kánaán földjéről az akasztófapusztára.

- Egy szót se!

- Tudja azt a gróf úr is... Haragszik! Szégyelli...

A gróf már azon a határon állt, mikor ököltre kél az ember, mert nincs más hátra. S megszibbadva, megbénulva állott. Ha egyedül van, bizonyára mosolyog a paraszton, vagy ha ilyen indulatba jön, már ráordított volna, kikergette, felpofozta volna, a lovászért csenget, de a nő előtt lehetetlen volt. Lenyűgözte őt, s a vad és szemérmetlen állattal szemben tehetetlenné tette, hogy ő nem nyúlhatott nemtelen eszközhöz, s látta, hogy védtelenné tette őt saját úrisága. S lány és befogadó intelligenciája, dühének tetőpontján *belátta*, hogy a parasztnak igaza van, joga van és emberileg, a maga szempontjából kötelessége, hogy azt tegye, amit tesz.

Az erei majd kicsattantak, s minden feszültsége maga ellen fordult.

A grófnő, amint rápillantott, megijedt. A gróf arca kék volt, s a gutaütés kerülgette.

Abban a pillanatban felállott, védelmére kelt. Szembeszállott a paraszttal, s rárivallt:

- Mit akar?

A paraszt meghökkent. Elvesztette egy pillanatra egyensúlyát. Aztán csendes, alázatos, férfias alázattal, szinte sóhajtván mondta:

- Azt, kegyelmes asszony, hogy ezt az imádságos szép szemét hadd lássuk mi néha, szegény parasztjai. Mert ha az ránk ragyog, tudom az egy Istenem! nem lesz többet bajunk.

A grófnő megzavarodott. Meg kellett éreznie, hogy nem magánál alacsonyabb rendű lényel áll szemben. Meg kellett éreznie, hogy ez a férfi férfi, vele szemben. Férfi, aki asszonynak tudja őt. Aki bókot mer neki mondani, aki nem méltatja őt arra, hogy érdemleges vitába szálljon vele.

Nem akarta, nem merte folytatni a dolgot. Félt, hogy neki kell parasztsággal aláznia magát. Sokallta azt is, hogy eddig engedték a dolgot, s éles szeme megzavarodott, mint a víz tükre a szélben, a férfiszem belevágó sugárzásától.

Turi Dani látta a két ember megtorpadtságát egymaga előtt, s nagy lőn szívének kevély kövérsége. Nem bánta már, ha örökre odavész is az egész birtok, az egész bérlet. Ezért a pillanattért érdemes ár minden.

A kínosan hosszú csönd, amelyben a két nagyúr nem talált szót, hogy azzal ki tudják korbácsolni a sértőt, neki élete legfőbb diadala volt.

És ő szólalt meg utána. Csinált alázattal, mint mikor koncban dob a tolvaj mérget a kutyának, megszólalt:

- Kegyelmes asszonyom, írásban adjuk be az instanciát. Tessék úgy ítélni, ahogy a szíve húzza. Az istenanya a legszebb, azért a legjobb. De a kegyelmes grófné még antul is sokkalta szebb!... hát jobb is... Bízunk az akaratjában.

Avval feltette a süvegét, megbiccentette a fejét, sarkon fordult, elment.

Úgy haladt el a csikorgó padlón, vaspatkós csizmájával felvágta a drága szőnyeget, mint egy őspogány, mint Árpád daliái közül egy. S nem az utolsó. A törzsfőnök, aki valahonnan messze napkeletről hozza még a lelkében, hogy ünnepélyes pillanatban, templomban, gőgödben, tedd fel a süveged.

A gróf és a grófnő elámulva néztek utána. A férfi feketevörös volt a vértolulástól, a nő sápadt és pirult, és remegett a szíve. Sírní és kacagni tudott volna. Úgy remegett a lelkében ez a lefolyt pillanat, hogy egykor valami nagyszerűséggé nőheti ki magát az emlékezet, a szív-indulat melegágyában.

Bora ott állott egy függöny mellett, félig belerejtezkedve. A grófnő intett neki a szemével, mint a kutyának. S Bora úgy igyekezett kifelé a fal mentén, lesunyva, iszkolva, mint az eb az ostor elől.

20

Kegyetlen nagy öröm fogta el Danit, mikor látta a grófnő színeváltozását. Gőgös érzéssel nem sajnálta, nem szánta volna, ha rögtön ledobban is. A melle feszült, a szeme szikrázott, az arca állatias, vad megelégteltségtől fénylett. Így kell! Ez az, amire vágyott. Sarka alatt gázolni az asszonyt! Mi neki egy asszonyi állat, ha grófné is! Asszony! Semmi! Kirepül belőle a lélek, ha az igazi férfi jól a szemébe néz. Hát még ha megfogná. Összekapja az ujjait, s érzi bennük az erőt, a kívánságot; hogy le tudná róla tépni egy rántással a ruhát!...

Mikor a lépcsőházból kilépett a szabadba, valaki a nevét suttogetta:

- Dani bácsi!

Visszapillantott félszemmel. Bora volt. Az ajtófélfához támaszkodva, azt átölelte, belekapaszkodva, a pillantásával repült utána Turi Daninak.

A szép paraszt félszájszögletibe egy kis mosoly rezdült meg. Tetszett neki, hogy volt valaki a maga népéből, ha csak egy semmi jány is, aki ott volt, látta a győzelmét.

Azzal ügyet sem vetett rá, elment.

Bora pedig úgy ölelte az ajtót, mintha vissza akarná tartani magát testi kötelékekkel, hogy a lelki vágy, a kívánság utána ne röpítse a mágnesének.

A kapu előtt, az utcán megállott a paraszt, jobbra menjen-e vagy balra; be a faluba, haza, vagy ki a mezőre.

Egy pillanatnyi öntudatlan habozás után, erősen megfordult, ki a mezőnek.

Súlyos és mégis szinte szökellő lépésekkel haladt a porban. Majd letért a mezei út szélére, túl a begyöpösödött árkon, s a kiszáradt pocsétákat kerülgető gyalogúton haladt előre. Egyszer aztán befordult a poros útilapuk és szikkadt szárú garádicskórók közt siető útról egy mezsgyeösvényen a kukoricások és a búzatablák közé. Elmaradt mögötte az út poros levegője, friss szél csapott az arcába, démutkák és kakukkfüvek illata vette körül, s a kukorica fejlődő levele zibongó sustorgással zajlott körülötte. Lecsípett egy hatalmas cickóróról egy szem ragyogó sárga virágot, s balra kanyarodott a nap elől, amely már lent volt a vetések fölött s vörösödő arccal bámult utána.

Jólesett neki, hogy kijárhatja magát az isten szabad földjén. S csak úgy süvöltött belőle a kieresztett energia, mint a gépből a gőz, szinte fűtült. Egy jó félórai kemény dobogás után csöndesedett, megereszkedett, rendes tempót vett föl. Közeledett a maga földjéhez, ahol ma állottak búzába az aratók. Jó kedvvel fogadták.

Vidáman köszönt vissza nekik; letört egy kalászt, szétdörzsölte a markában, kifújta a pelyvát s örült, mikor látta a szép, piros, érett szemeket. Csak úgy dagadt mindenik a kövérségtől, sehol egy aszott szem; nem is ártott hát annyira a múlt hetek esője, hősége, mint félték tőle. Mária anyánk, az istenanya képe ott mosolygott minden szem boldogabbik végén.

- Hát mi lesz, gazduram! - kiáltott egy legény, és sunyin odaintett a másiknak.

Dani értette a szót. A szegény ember szavát, aki alattomos formában szüntelen ott kerülgeti az Isten kegyeltjeit ingyen ajándékért.

- Áldomás lesz, Péter, áldomás! - felelt.

- Akkor jó - lélegzett fel mindenki.

Éppen végére értek a rendnek, és sorban kiállottak kaszát fenni.

- Hát emberek, asszonyok, fattyak, jányok, ki fáradt? Ugyan ki volna az, szent aratás első napján?

- Ki lát máma holdvilágon aratni?

Mindenki.

- Na, hát akkor, Péter, accide a kaszádat, ülj fel a lógósra, oszt ott a pájinkás csobojó, ugorj haza, hozd tele. Addig innen haza nem megyünk, míg le nem szedjük ezt a kis táblát.

Végigmutatott a hatalmas búzatáblán. Mindenki örült neki. Jólesik dolgozni, ha a gazda vezet. Kivált, ha Turi Dani a gazda. Dani végigfuttatta szemét a kasza élin.

- Jó kaszád van.

- Mer jó kézbe jár!...

Dani intett rá, elismerően.

A legény már fenn ült a lovon, mögötte a pálinkának való hordócska, onnan szólt le még egyszer.

- Másnak nem is adnám a kézibe: isten az atyám!

- Hozd ki az enyimet is! - kiáltott utána Dani - Oszt mondd meg asszonyodnak...

- Mit?

- Sose mongy semmit!... No, jányok, hát csak gyúccsatok rá arra a nótára.

Egy derék marokkötő lány a szemébe nevetett, s nem kérte magát, magas sikító hangon rázendített:

Nem vótam én addig beteg,
Míg téged nem szerettelek,
Azóta vagyok halálos,
Véled nem lehetek páros.

- Fenét! - mondta a nótára Dani. - Ha abba akarsz belehalni, hétszer kell vízbefojtani, mint a macskát.

- Maga beszélhet - mondta a nótás lány, és letette az öléből a kévekötő gúzsomót. - Könnyű magának. Mindig csak olyanokkal vót dolga...

- Milyenekkel, te?

- Akik veszködtek magáér.

Dani átkapta a lányt derékon.

- Hát te nem veszködsz értem?

- Én? Haggyon békén, jobb lesz.

Dulakodtak. A férfin látszott, hogy nem sokat törődik a lánnyal, csak nyomorgatja. Úgyis végződött az egész, sután, a lány kibújt a keze közül, bár maga se akarta, s ő eleresztette, mert más valami jutott az eszébe. A fénkövel néhányszor végigszaladt a kasza élén, azzal előrement és rendbe állott. Az emberek sorra következtek utána. Mögötte egy lúdneyakú, vörös arcú, szótlan, sovány ember jött, aztán egy másik savanyú paraszt, majd az a kis görbe vénember, aki a minap reggel leckéztette s így tovább, nyolcan.

Dani boldog érzéssel eresztette ki a kaszát. Pompásan suhant az, s egy nyisszanással leszelte a mereven elébe bókoló kalászsort. Kemény férfi karja jól érezte a munka erejét, s hamar lefoglalta minden gondolatát a kasza. Válogatva, minden göringyet mellőzve, felverődött bodzahajtást, tüskerózsa gazzát kikerülve, mesteri biztossággal s gépi taktussal haladt előre a renden. Valamivel gyorsabb volt a tempója, mint a többieknek, úgyhogy messze haladt, a lúdneyakú paraszt megerőltette magát, hogy nyomába érjen. Szaporán és ügyesen járt sarkában a kévekötő lány, csöndesen dúdolván a nótákat, melyeket a többiek éles hangon daloltak. Senki sem gondolt egy igére sem a nóták értelméből, csak fűjták, ahogy jött, egymás után. Édeses illata volt a nótának, mint a lekaszált búza torzsája közt a sarjadó kakukkfűnek.

Dani csak haladt, haladt előre, suhogott a kaszája, s oly gyorsan aratta a búzaszárat, mint feje a gondolatot. A gyorsan beálló alkonyatban erősen elmaradtak mögötte a többiek.

- No isten álgya gazduram! - kurjantott valaki utána. - Mán mi nem érjük utol, ha így befogott!

Dani elmosolyodott s hozzáfogott kaszát fenni. A többiek is sorba kiállottak, és nyolc kasza csisszenő-nyisszenő csengése messze hallatszott a síkon. Aratók mentek hazafelé a tábla túlsó végén szaladó úton, s bekiáltottak egy-egy szót a sűrűsödő esti levegőn át.

- Hónap is nap lesz!

- Aki megéri! - feleltek vissza.

- Jó gazdátok van, egy naptól kettőt csinál.

- Jaj bizony! Turi Dani az ű neve!

Nevettek. Becsületesen, jókedvvel, vidáman, semmiségen.

A hazamenő munkások elhaladtak, a vállukon lengő kasza még idecsillant, a lányok gereblyéje az égre rajzolódott, aztán mindnyájan beolvadtak a szomszéd kukoricatábla sűrűjébe.

Újra megharsant a kasza, és Dani nemsokára kiért a föld végére. Egy percig gondolkozott, bevárja-e a többieket, aztán rápillantott a gyors munkában kipirult kévekötő lányra, aki fölegyenesegett, s tüzes szemekkel nézett rá, mintha mondta volna:

- E jó kis hajtás vót.

Aztán gyorsan elszánta magát, és kilépte az új rendben a maga helyét, azzal nekieredt. Jó széles rendet fogott, hogy a búzának legyen hova dűlni, a lánynak helye dolgozni, s úgy haladt

előre, mint az árnyék. Mintha szárnyat kapott volna a kaszája, súlya se lett volna, magától suhogott, csak lépni kellett a nyomán. Fűrj szava serített a búza közt, élesszavú tücskök ciripeltek, s fenn az égen egy csoport vadlúd krúgatott. Az aratók, akik most értek a maguk rendjének végére, nagy ujjongással kurjongattak az égi madarak után, majd legények, lányok csintalanul egymásba csíptek, s nyáréji viháncolás csatározott. Dani kinyitotta mind a két fülét, úgy szelte a hangot, orrával az illatot, szemével a violasötét égalját, a sűrűn hunyorgó csillagokat s a tele képpel mosolygó holdat futotta körül. Melege volt, a mellényt is lelökte magáról, karján feljebb tűrte az ingujjat, s a teste kövér párát bocsátott. A lány halkan duruzsolt mögötte egy nótát. Már elfogyott a kévekötőgyékénye, ideje nem volt búzaszárból újat tekerni, hát csak kérébe fogta a lekaszált vetést, majd felkötik holnap. Így is alig győz együtt tartani a gazdával.

Nemsokára megjött Péter is a lovon. Hozott pálinkát bőven, meg kenyeret, szalonnát, száraz kolbászt, száraz oldalast. Ellátta a gazdasszonya jól, legyen esesége a népnek az éjjeli munkához. Nagy riadallal fogadták, s rögtön neki is ültek a jó vacsorának. Csak a gazda nem hederített rájuk. Sem étel, sem ital nem kellett neki.

- Erigy Julcsa te is, enni.

- Minek?

- Ha éhes vagy.

- Ha nem vagyok!

- Mér ne vónál?

- Maga mellett?

- Én nem lakatlak jól!

- Oh! - dűnnyögött csendesen, felvihogva Julcsa.

- Gyerehé! - kiáltották csintalanul a vacsorálók. - Kolbászt kapsz!

- Nem kell nékem - mondta a lány, és csendesen hozzátette -, még ha gazduram adná!...

Dani gyorsan odapillantott. A teste mellett állott a lány; nagy, erős, vaskos lány; kemény inge csak úgy duzzadt, erős karjait széttárva eresztette le, feltűrt szoknyája terjedelmessé tette csípőben, s az arca tűzelt, még így holdvilágon is szinte süttött. És a homály leple alatt olyan nyíltan, durván, szemérmetlenül kínálta oda magát a búza közt, hogy csak egy ujjal kellett volna hozzányúlni... És Daniban, először életében, undorodó dűh ingerült fel, s szeretett volna belerúgni.

De csak elfordult, nem szólt, kieresztette a kaszát, s oly gyorsan kezdett dolgozni, mintha menekülni akarna az üldözőjétől. Egy ideig valóságos verseny volt, ami köztük kifejlődött. Ki bír több munkát, a kaszás-e vagy a kéverakó lány. Két renden haladtak végig, s Dani dűhösen érezte a sarkában a lány lihegését.

- Vigyázz! - fakadt ki végre - úgy dógozz, hogy én mezgerelek utánad hónap.

- Énutánam lehet!

Dani dűhösen hitte el neki, hogy jól végzi a munkáját, s tovább kaszált. Egyre nőtt a haragja. Szidta magát a lustaságáért. Szidta a kaszáját. Eszébe jutott, hogy nem a maga jószágával dolgozik. Át is rikoltott nagy hangon a többiekhez, akik a vacsora után most készülődtek fel, hogy a munkába álljanak.

- Péter! Hun az én kaszám?

- Itt van-e!

- Hozd hát ide...

Lihegve várta be, míg a legény, aki áttört a búzán, elhozta a kaszát, s visszaadta neki a másikat. A legény megnézte a szerszámot.

- Ejnye gazduram! - fakadt ki. - Mi az áldást csinált evvel a kaszával?

- Kaszáltam vele.

- Beretválkozni lehetett vón evvel, mikor odaadtam, no nem jó mán a vasas zsidónak se. Énnye. Isz e nem kasza mán, ha fűrész...

A legény kétségbeesve hagyta ott a gazdáját, s reggelig mohogott az agyoncsorbult kaszáján. Dani meg újra nekiállott, s a pompás kaszával úgy haladt előre, mint az álom. Vidáman, örömmel érezte, hogy a leány elmarad mögötte. Minden suhintással tért nyert s szabadult a nőtény izgató, undorító közeléből.

Eszébe jutott a grófnő. Újra elismételt magában minden pillanatot, amit előtte töltött. Kirepült a gondolata, mint fészkiről a sas, és nőtt, dagadt benne az érzés.

Új rendet kezdett ismét. Már nem vágtatott annyira, lendülettel, könnyen, de szinte szóra-kozottan haladt. Vadította a szívét, birizgelte érzéseit a nyári éjszaka, az illatos meleg búzatábla termékeny szaga, a madarak, bogarak zenéje, a távoli tóból idezengő békariongás, és meg-megállott, behunyt szemmel szívta be a buja levegőt, térde meg-megroggyant, és egyet-egyet nyújtózott, hogy pattant a csontja kötése. S ezalatt beérte a lány, amely úgy rohant utána, vakon, vadul, lihegve.

Már nem is bánta a gazda. Megállott, visszafordult s kaszáját leeresztve sarkára, várta.

Mikor az utolsó kévét is egyberakta a lány, még gúzszt csavart az ép búzaszárakból, s szabályosan átkötötte. Akkor felállt. Szembenézett a férfival, aki egy tenyérynire volt tőle.

És Dani átkapta félkarral, vad kegyetlenül átölelte, levágta a kéve búzára. Csókkal, mindkettőjüknek irtózatosan kéjes csókkal törte agyon.

Mikor magához tért, fölemelte a fejét, s ködkönnyes szemmel körülnézett.

Meghült benne a vér, s mint kígyó elől kapta vissza szemét. Egy hajszálnyira állott a kasza hegye a szemétől.

Kijózanodott, megjuházott, felállt. A lány ott hevert a földön. Erőt vett magán, újra dolgozni próbált. Madárcsipogást hallott, figyelt, s látta, hogy fűrjészek van előtte. Egy kaszavágás már szétszelte volna a fészket. Megesett a szíve, megszánta a boldogtalan kis családot. Kapta magát, gondosan körülkaszálta a szent helyet, aztán nagyot lélegzett. Nem volt többé semmi íze a munkához.

Hirtelen elhatározással vállra vetette a kaszát, s vissza, lement a szekérútra.

Hazafelé indult.

Vissza sem nézett, oda sem pillantott a lányra, aki ott feküdt rendetlen ruhával a kévén, mint egy szétmállott élet.

Lehaladt az úton, s nemsokára elmaradt mögötte az aratócsoport friss zaja. Csak a kifogyhatatlan nóta kíséerte messzire. Harmat kezdett gyöngyözni a fűben, s Dani csöndesen tiporta a lucskos pástot csizmájával. Vállán himbálózott a kasza, s ő álmatagon ment, ment a falu felé.

A békés, csendes éjszakán lazára szállottak idegei, s mesemódra káprázott szemébe a grófnő képe. Lelankasztotta fejét, mint a napszúrta virág, s elsóhajtotta: Hej, ha ezt megölelném csak egyszer!

Be lágyan, be puhán, be másképp tudná, mint ahogy asszonyt szokott ölelni. Olyan érezhetetlenül, alig birizgelné a színét, olyan könnyen, alig emelintené meg a súlyát. Tenyere bőrében, ujjai begyén zsenge zszibongást érez. Megérzi az éjszakai szellőt, s keményre borzolódik tőle kezén, karján a sok apró szórtüsök.

Engedi, hogy lábai egyenletes tempóban vigyék előre, de nem akarja, s nem cselekszi. Mássá lesz, mint aki volt, és új képességeket érez meg magában. És minden illat olyan erős, olyan átható. A lucerna nyers gazszaga és a kukoricalevél szúrós, édeses párája; a szagos füvek csakúgy égetnek, a mezei istenfű meg a fehér üröm, a kakukkfű s a kellemesen büdös túszerózsa mind buján gőzölgi ki a lelkét, amely belopódzik az ember minden bőrlikacsán.

Dani kábulást, részegülést érez miattuk, feszül az agya, és úgy érzi, mintha nemsokára fel tudna szállani a levegőbe.

Végre itt a falu. Az akácfaék alatt bebállag. Egy-két kutya megvakkan itt-ott, de megérezve a falubeli ember szagát, újra elhallgatnak.

Hazaér. Felakasztja a kaszát az ereszbe, s az ablak alá lép, benéz. Felesége még fönn van, virraszt, várja. Varrás van előtte, de nem dolgozik, ölébe ejtette, s a lámpába bámul. Daninak ez mind olyan különös ma. Megérzi a felesége igaz lényét, megkapja, meghatja a gyöngeség, ami a sötét szemű, törékeny formájú, fehér nyakú asszonyból szinte lesír. Eddig idegen és kellemetlen volt neki, most megfogja a lelkét, s jószággal tölti el a szívet.

Bemegy a házba, a sötét konyhából benyit a szobába. Az asszony alig mozdul meg, csak sötét nagy szeméit veti rá kérdően. Dani bólint köszönésül, aztán közellép, elmegy a felesége mellett, hogy egy másik székre leüljön, és közben ujjai hegyével alig érintve megsimítja az asszonya meztelen hátát, amely az ingvállból kiemelkedik.

Erzsi végigborzong a hőségtől, s idegenkedve, összevont szemmel néz az urára.

Dani leül s gyöngéden, melegen néz az asszony szemébe, ahogy sosem szokott.

- Éhes vagy? - kérdi csendesen Erzsi.

Dani megingatja a fejét.

- Semmi sem kell?

- Nem.

Erzsi sóhajt, feláll, nem szól, mozdulatot tesz, mintha vetkezni akarna, de abbahagyja.

Dani olyan lágyan néz rá, szinte könnyes lesz a szeme.

- Mi bajod? - szölt halkán az asszony.

- Szeretlek, Erzsi.

Erzsi hideglelés érmelygést érez.

Dani feláll, hozzálép, gyöngén megöleli, s a szemébe néz.

- Ugyan ne ízetlenkedj nekem.

De az ura nem hagyja. Úgy öleli meg az asszonyt, ahogy az ügyvédtől látta. Úgy, ahogy a szíve diktálja.

- Nem tom, mi jött rád - szól a felesége, s elfordítja a fejét.

Dani gyöngéden mosolyog.

- Igazán nem eszel?

A férfi nemet int.

- Akkor feküdni.

A lámpához lépett s elfújta.

Egy perc múlva már ágyban volt. Az ura odaült mellé, ráhajolt, úgy csókolta. Megcsókolta a homlokát, a szemét, újra a szemét, az arcát, az állát.

Az asszonyt végig-végigbizseregte a sok, szinte érzéketlenül gyöngé csók. Elkábult a feje, mert erre vágyott ő, mindig erre, nem a durva, vad, nyers ölelésre. És lassan belesimult az ura ölelő karjába.

De egyszerre csak megdermedt. Jéggé fagyott minden teste. Megértette a férfit.

Hisz ez nem őt öleli! Nem őt szereti.

A grófnét!

Arra készül, azt próbálja, ahhoz gyakorolja magát.

És undor, düh, soha, soha nem érzett ellenszegülő idegenség fogta el. Fölugrott és kitepte, kiszaggatta magát a férfi szerelméből.

- Coki! Coki! - kiáltotta tele torokkal. - Coki kutya! Ereggy a grófnédhoz, ereggy a grófnédhoz!

És hörgött és sikító hangokat vetett ki a torka.

- Eriggy innen, hagyj itt, hagyj itt, eriggy a grófnédhoz!

Dani megdermedt, találva érezte magát.

Percekig állottak a koromsötétben szemben egymással, mint villamos áramot fogva fel egymás jelenlétét.

Dani keményen kinyújtotta a kezét, s találmra torkon ragadta s az ágyba lökte az asszonyt.

- Coki! - hörögte az asszony - coki!

A férfinak elmúlt minden szerelemhősége, a megalázott, meggyalázott férfiassága robbant fel.

- Parancsolom! - morogta a foga közt.

- A kutyádnak parancsolsz, kutya. Soha! Ha én nem akarom! Soha!

Dani félkézzel vállon ragadta az asszonyt, megrázta, falhoz verdeste, és messze kihajította az ágyból a szoba közepére.

21

Jajjos nyögéssel eszmélt föl Erzsi. Összerázkódott, fájást, fájdalmat érzett. Összeszorította a fogát, a szeme égett, a halántéka lüktetett. Vállcsontja mintha el lett volna törve, gyomra fáj; a második gyermeke óta örökös hátfájása volt, s most mintha megszakadt volna benne valami.

A szeme majd kipattant gödréből, míg lábra állt. Odament a bölcsőhöz, s karjára vette kis babáját. Aztán fölrázta a fiát, aki betegen nyöszörögve, ébren kuporgott az ágy végiben, s most anyjának egy kézmozdulatára engedelmesen mozdult, felült, leszállt. Nem adtak semmi hangot. Az asszony a lélegzetét is szinte megakasztotta kemény akaratával, karon ülő csemetéje aludt, a másik meg kísérteteket látott s lábujjhegyen járt. Ki, ki innen. Minél előbb.

A csikordulás, amint ajtót nyitottak, beléjük hasított. Mintha rájuk ordított volna az ajtó, s ijedten, rettenve, sikoltva kérde meg, mit akarnak. Erzsi nem merete betenni, nyitva hagyta, hogy újra hangját ne hallja. Még így is sokáig ott hasított a fülében, háta gerincében, az ajtósarok félelmes, síró hangja. Szeretett volna visszaneézni rá a sötétben, de nem mert. Reszkető kézzel tapogatott a külső ajtó kilincse után. Nem volt bezárva, s örült neki, hogy könnyen nyílt.

Végig az udvaron! Mezítlába alatt hűvösen, nedvesen engedett a por; kicsinyét ölében puhán tartotta, fia apró léptekkel szaladt a nyomán, és egy szál szoknyájába kapaszkodott. A jó, világos, csillagos nyári éjszakában a boldogtalanok.

Reszketése elmúlt, egy érzésbe fűlt egész valósága; rohanni, rohanni a megszabadulás felé.

Átok üldi, áldás várja őket. Minden lépés elszakítja őket a nyomorúságtól, és közelebb ragadja a boldog üdvösségbe. Minden léptével mintha visszafelé szaladna a jelen gyötrelmeiből, a múlt örömei közé. Ez a kínos éjjeli futás őt, a szerencsétlen asszonyt gondtalan gyermekkorába juttatja vissza. Átok a házon, honnan távozik, áldás, ahová megy. Átok a kínos, keserű nagyemberi életére, áldás az öntudatlan gyermekkorra. Egy lépés, tíz, száz lépés még, s örökre elfeledheti azt a sok rosszat, ami vele történt. Nem lesz már egyéb semmi, csak megint újralett gyermeki kora. Ölében viszi, lágyan, mint az élet harmatát, csöpp-kicsi magvát. Gyermek lesz vele, velük, három kis megfáradott gyermeket visz haza. Apjának, anyjának ölébe.

Gazdag szeretettel néz előre a házuk felé. Úgy felzsonganak, rajjal rebbennek föl benne az érzések. Mintha messze útról, idegenből, esőből, fagyból, szidalomból, sárból s utaltságból rohanna ki, míg hazafelé szalad. Sírni megyen haza a szülei házba, kisírni magát. Még nem is tudja, mi lesz, nem gondol külön apjára, külön anyjára, csak arra, hogy jó otthon, még a kuckó is meleg, bizalmas, az ajtószarkában is jó sírni, a törülköző mögé takart gyerekarccal zokogni. És egy gyereknek érzi magát a két kicsinyével, és szalad a porban, amely puha, nehezen szálló nedves lepellel borul meztelen lába fejére.

Fáj a szíve.

Ámulva néz utána egy férfi a tanító kerítése mögül. Takács Gyuri. Mintha kísértetet látna, úgy nézi. Megrémül tőle, földbe gyökerezik a lába, s nem bír hangot adni. Akkor érez megkönnyebbülést, mikor az asszony betér egy kapun. Az apja kapuján. Sokáig áll még a kerítésnél, végre sóhajt, megfordul, s bemegy a házba, ahol a késő éjjelen folyik a kártya.

Jeges hidegség fut végig az Erzsi gerincén, mikor ujjja hegye az ablaküveghez ér, s a hűvös sima lapot megkocantja.

A szobában rögtön megmozdul valaki.

Szikrázik egy szál gyufa, s meggyújtják a mécsest. Aztán szapora léptekkel kisiet az ajtóba az anya. Álmélkodva nézi a holdvilágos tornácon a lányát.

- Itt vagyok, édesanyám - suttozja Erzsi.

- Vajon aztán miért?

- Engedjen be.

Megáll az anya, mintha útját állaná, de Erzszi gyorsan, furakodva megy befelé, s maga után vonja a fiát. Az anyja tétovázva beteszi a külső ajtót, egyet gondol, be is riglizi, aztán utána megy a szobába.

Már az ura is fenn van, ott ül az ágy szélén, s mehhökkent csodálkozással nézi a lányát.

- Mi a bajod? - mondja az anyja.

- Meghalok, édesanyám! - nyög fájó arccal Erzszi, s nem tud sírva fakadni, mert érzékeny szíve az apja arcán éppen úgy a rosszalló bámulást fedezi föl, mint az anyjáén.

Eddig nem is gondolt magára, de most, hogy leteszi a babáját a falócára a párnák tetejébe, úgy érzi, szétszakad a teste. Amint kiegyenesedik, a háta iszonyúan fájni kezd, a fejét végigsimítja, s két nagy daganatot érez meg, egyet a homlokán, másikat a hajban, a feje tetején. A karját nem bírja emelni, majd letörik. És amit a lelki részvét híja elfojtott, kiszakadt belőle a zokogás a testi fájdalomtól. Oly keservesen és gyötrelmesen, mintha a rettentő feszültség egy elfojtott lyukon bugyogna ki rémes erőlködéssel.

Apja, anyja álmélkodva nézték sokáig. Nem szóltak, egymásra sem néztek, mint a szeretetlen pároknál szokás, csak magukban gondolták el a gondolatukat.

Mikor jól kisírta magát Erzszi, s lecsendesedett, megszólalt közönyös hangon az anyja.

- Na, hát mi baj van?

Erzszi kedvtelenül s restelkedve vállat vont. Lehúlt a vére.

- Mi? Micsoda? - kérdezte élesen az anyja.

- Semmi - mondta Erzszi, és sírós ajkai megrándultak a belső fájdalomtól. Az apja csak nézte, nézte őt, fáradtan, fásultan, szomorúan.

- Jajhaj! - sóhajt az anyja, és kövér, meztelen karjait végigtapogatja keresztben, a tenyereivel. - Igazad van jányom, minden férfi disznó, kutya. Gálád, becstelen.

Erzsinek összerándul a szemöldöke, egész arca. Igen-igen rosszul kezdi magát érezni. Nem otthon van, idegenben, még az idegennél is rosszabb helyen.

- Azt hiszed, nem tudom, mi a bajod? - folytatja az anyja, s egyre gyúrja kövér felső karjait. - Igazad van, jányom. Elég mán két gyerek. Egye meg a fene a marha férfiakat.

Erzszi ijedten pillant az anyjára, aztán lesüti a szemét. Ökröndözés buffan fel a torkán, hánnyás ingerli. S majd elsüllyed a szégyentől.

- Azt hiszed, engem nem vert el apád? - folytatta az asszony kicsinylő szájrántással. Amint a mély kivágású ingvállban összeszorított karjaival feltolta hatalmas melleit, fehér bőre fiatalos ruganyossággal dagadt. Egész teste megőrizte asszonyi szépségeit, csak az arca volt öreg, mély, sötét ráncos, sűrű barázdák eredtek szemei körül, s oly gyűrött és petyhüdt volt barna arca, mint a szerelmi izgalom csatateré. De a teste kemény volt, hogy a bolhát meg lehetett volna pattantani a bőrén, s meglátszott friss, temperamentumos mozgásán, hogy ma sem ijedne meg hét férfitől.

- Ajajh, de még hányszor elvert - mondta tovább. - De mit csináljak? Mégis mindig az lett, amit én akartam. Először én is hazaszaladtam az anyámhoz, de nekem olyan anyám volt, hogy be se eresztett az ajtón, haha, „lódulj innen - azt mondta. - Ott az urad, nem bánom, ha tizenkettőbe hasít se.” Az én anyám asszony vót! Hajajh.

Derülten, vidáman nézett maga elé. Csak saját magának beszélt. Az urának nem, hét számra nem szoktak ők szót váltani. A lányának sem beszélt, attól is egész világ választotta el. De ő azért egész jól megvolt magában, s ha idegen ember került közelébe, mindig olyan friss, talpraesett és kellemes volt, hogy az egész világ az „aranyos Takácsnének” hívta. Senki sem értette a vén számár „tövig-szárazt”, hogy nem tud meglenni evvel a szép és kedves feleségével?

A száraz paraszt, aki fekete csontjaival, mogorva arccal ül az ágya szélén, s komoly, barna szemével hosszan elnézte a lányát, köpött. Odapillantott a feleségére, s utálattal látta, hogy vakarózik, hogy tapogatja magát, hogy nyújtózik, tekergeti szemtelenül a derekát.

Csak még egyszer vinne el a fene innen - gondolta magában -, az én ajtómon se jönnél be többet.

Azzal tovább szítta egy rossz fogát, s hallgatott.

Mindhárman elhallgattak. A kisfiú ott kuporgott az anyja mellett, s álmosan meresztgette nagy szemeit szegényke.

Kietlen csönd volt.

- Most mit akarsz? - kérdezte az anyja.

Erzsi kínosan vállat vont.

Mit akar? Ő? Istenem, hát mit akarhat? Ha halált lehetne idézni a saját fejére, azt akarná. Maga mellett érzi a csecsemőjét, másik oldalon meg-megroggyanó térdű kisfiát, kezével védően vonssza őket magához, s ellenségesen áll szemben az idegen két lénnel, aki szemben van itt vele. Tisztán, teljesen érzi, hogy az anyjával nem virradhat meg egy fedél alatt, s hogy az apja senki az ő számára, erejefogyott vénember, aki konok közönyösségbe fojtja bánatát. És még ő néz szánakozva, részvevően az öregember felé, akit az élet úgy lebírt, úgy semmivé aszalt.

Körüljártatta a szemét a házon. Az éjszakai ágyvetés miatt rendetlenség volt a szobában. Ő roppant gondosan pontosan rak helyére mindent, az anyja oly gondatlanul felületesen, haszontalanul dob ide egy párnát, oda is. Minden széken ruha, ágytakaró, egyik csizmája a szoba közepén, a másik az ágy alatt, mindenik piszkos, sáros, pedig hetek óta nincs eső. Az asztalon ott az ételmaradékos tányér, piszkos villa, kés, kanál, felborult sótartó. Falon félrebillent a légyköpte tükör; az asztal fölötti függőlámpát tavasz óta nem tisztították, az üveget alulról-felülről kitörülte valaha olyan darabon, ameddig az ujjá beért, a többi része fekete füstös... Jajaj. Itt élni! Lehet-e itt élni? Semmi sem változott, minden úgy van, mint régen.

- Az isten áldja meg a dolgodat - mondta az anyja -, ilyen semmiségért felverni az embert a legédesebb álmából. No, hát az olyan nagy baj? Minek van eszed, ha nem azért, hogy élj vele. Na. - És ásított. - Hát pedig a te uraddal ki lehetne jönni! Kevés asszonynak van olyan ura.

Erzsi fölállott. Szédülést érzett. Minden lelki rongy, minden erkölcsi piszkos bűzzé vált, orrába szállt, ami az anyját és az urát egy dézsába borította előtte. És neki, neki kell megérnie, hogy ez az asszony őelőtte védje, neki, az ő számára az urát!

Undor, halálos undor.

Tévedezve, szédelegve néz körül. Élet ez? Élet? Hát Úristen, mi jön még? Honnan jön ennyi, ennyi csapás?! Mi van még hátra? Van, még mindig van valami? Isten látja a lelkét, olyan kevés kell neki; sem étel, sem ital, sem gazdagság, sem egészség nem kell neki. Olyan kis

helyen meg tudna élni, olyan szegénységben, olyan undok nyavalyákban, amilyen csak elért valaha valakit, ha becsület! ha szívbeli tisztaság! ha erkölcsi egészség volna körülötte! Mivel érdemelte ki az égtől ezt a szomorú sorsot, minden bajok legszomorúbbját, ami özönnel hull rá.

Az anya közelebb lépett hozzá, s a fülébe suttogta:

- Osztán nem kell olyan nagyon megijedni. Hát mért nem szólsz nekem? Én tizenegy gyereket hajtottam el!...

Irtózatosságot vonaglik az Erzszi arcán.

- Ooáh! - ordítja, üvölti az utálattól, s mint a tébolyodott bámul üveges szemmel az anyja képébe.

Aztán magához tér és reszkető kézzel kapja ölbe kicsinyét; mint a farkasnőstény ragadja meg másik szegény kölykét, s ki innen! Ki, amíg rá nem szakad a ház. Ki, amíg meg nem fojtja ez a rothadt levegő.

Ki, ki, kirohan. Az anyja kitárogatja két keze szárát, s úgy csodálkozik, az apja törött, rongy teste kimered, úgy néz utána, de nem kél fel, nem szólal meg. Erzszi az ajtóból még visszapillant rá, s meglátja a vigasztalan tehetetlenség gyászát kiülve az apja arcán, s megtorpad e képtől. És rögtön megérzi, hogy ezzé fog válni ő is. Így jár, akit megtör az élet!

És most hová?

Bezáródott mögötte ez az ajtó is: a szülei házé!

Örökre.

Újra kint van az utcán. A semmiben. A rettenetes világürességben.

És most hova.

Tévetegül, roskadozva viszi lába vissza, arra, ahonnan jött. S oly gyorsan száll alá lelki feszültsége, mintha legombolyítják a kifeszített kötelet. Már alig bír lépni, alig bírja cipelni gyerekét.

- Meg fogok halni - mondja magában -, elevenen fogok meghalni, mint az apám. Az erős, a szent, az igazi emberapám. Ha az idáig jutott, én még lejjebb. Le, le, le, le. Földig, föld alá. Leroskadok. Kereszt alatt, mint a Krisztus. Oh, édes Jézus. Oh, megváltó Jézus. Oh, szenvedő Jézus. Oh, adj erőt bűnös lányodnak Jézusom. Válts meg uram Jézus...

Míg az imás szókat suttogta, egyre erősebb és nyugodtabb lett önérzése. Mint az áldozati bárány, tisztába jövén sorsával, kész volt elviselni azt. Megszakadt valami a lelkében. Az életvágy szakadt meg. Most már csak a szomorúságra vágyódott a lelke. S örült, érezve, inai aligség bírják, örült, hogy testi szenvedés súlyosbítja lelki baját. Félt, hogy enélkül nem is bírná ki amaszt. Ha karjait kiszakadóban nem érezné, ha háta, válla, bordái a beszakadás fájását nem sajognák, nem bírna most ily rettenetes megnyugvással vágyani a lelki szenvedésre, a megaláztatásra, az ostromozásra, a mártíromságra.

Már készen volt a lelke halálnak halálára.

Egyszerre csak erős, de fojtott s ijesztően ijedt hang kiáltott rá, hogy majd összerogyott tőle.

- Erzsus!

Erzszi megállott, s remegve ölelte magához nyugtalanul alvó babáját. A másik percben mögötte volt Takács Gyuri.

- Már az elébb is láttam, mikor erre szaladtál, - mi baj van? Mi? Nem bírtam megnyugodni, valami kihúzott... Vártalak.

Erzsi halottfakó arccal, meredt rá, s nem tudott szólani.

- Mi? No, mi baj, no.

Az asszony megingatta a fejét, s el akart szaladni.

- Állj meg... - s megkapta a karját.

Erzsi sikoltani akart, de a torkán nem jött ki a hang. Iszonyú fájást érzett összetörött testében, s megállott remegve, mint a kihajszolt paripa.

- Beszélj, az isten áldjon meg, ne bolondíts meg - könyörgött rekedt, hörgő hangon Gyuri. - Így csak nem eresztelek el. Szólj hát.

- Hagyj el - mondta gyors, fuldokló hangon Erzsi.

- Nem én, míg nem beszélsz. Bajod van ugye?

Az asszony intett.

- Az uraddal... Tudom én! Nekem akarsz hazudni. Hazudj annak, aki nem szeret. Az uradnak, ne nekem.

Az asszonynak tűrhetetlen volt a férfi sok beszéde. Ez maga is megérezte.

- Megvert!?

Erzsi meredt arccal bámult.

- Hazaszaladtál!... Az anyád kiszekírozott! Az apád, - eh, az mit tegyen? Elkergesse a lányáért a feleségit?

Erzsi rémülten hallotta mindezt.

- Most mit csinálsz?

Hallgattak, s egymásra néztek ijedt, kimeredt szemekkel. Mindenik attól félt, hogy a másik kitalálja a gondolatát.

- Erzsi!

Az asszony gyűlölködően rántotta össze a szemét a teli bizalmú hangra.

- Szereted még az uradat?

Erzsi dacosan, lenézően rántotta el magát.

- Szereted?

Hogy az asszony nem felelt, újra kezdte:

- Megcsalt: kutya. Megvert: nyomorult. El hagyott menni: utolsó szemét!... Szereted?

Semmi szó.

- Visszámegy hozzá? Elfelejtet neki? Hogy holnap újra kezdje?

Erzsi összeszorította a fogát, s kimeredt a szeme.

- Szereted?

- Mi közöd hozzá! - sziszegte az asszony.

A férfi, aki azt hitte, már győzött, visszahőkölt.

- Mi közöm? Ó, te istenadta! Nekem mi közöm? Jaj, te boldogtalan!... Szeretlek. Az a közöm.

- Akkor hagyj békén.

- Hát elment az eszed! Hogy hagyjalak! Gyerek vagy te, hogy beszéljek veled! Éccaka van. Senki se lát!... Hej a kutyaistenit! - ordított fel hirtelen hörögve, hogy végigbúgott a falun.

Erzsiben megállott a szívdobogás.

- Hallgass! - szólott erősen.

- Gyere hozzám! Megvédelek az egész világtól.

- Soha!

- Gyere!

- Soha! - kiáltott rá az asszony teljes erejéből.

A férfi megbénult ettől a kiáltástól, amelyben benne volt az örökös, teljes elutasítás. Lelankadt a karja, s egyszerűen engedte, hogy az asszony elmenjen. Láta, hogy siet előre az utcán, a porban meg-megcsukló inakkal, s hogy húzza magával az álmosan tipegő kisfiát. Csikorított egyet a fogán, majd beletört mind, azzal sarkon fordult, s ment vissza, kártyázni.

És Erzsí szaladt előre, maga sem tudta, hogy miért, hova. Szaladt a vérpadra. Szaladt a halálba, a máglyára. Rohant erényével szenvedni, s kínjaival vezekelni az apjáért, anyjáért, magáért, a gyermekeiért, ezért a bűnös világért, amely tele van rosszasággal, bűnnel, átokkal. Mert csak annyit érzett, hogy neki kell jóvátenni, amit más vétett; csak annyira vágyott most, hogy a tisztaság lilioma maradjon ő, s áhítozott száz kísértés után, hogy bizonyosságot tegyen erényiről, áhítozott ezer kín után, hogy próbáját adja állhatatosságának.

- Oh, Uram Jézus, Szűz Mária anyám! Mi az én szenvedésem a tieitekhez! Könyörögni érettem...

Meg volt gyalázva, porig alázva. Soha föl nem éberedik tönkregyávelt lelke, soha nem érzi többet magát asszonynak, embernek, Isten büszke valakijének, áldozati bárány! megöldösött lény, mindeneknek utolsója.

Így ment be a házba, az ura házába. Megtérve a Kálvária kőképei elől, maga is kész volt keresztre feküdni.

Az urát úgy találta, ahogy hagyta. Végignyújtózva az ágyon, ébren. Ő is kitalálta, mi az oka: otthon még keserűbb gyalázat érte, mint itt... És ökölbe csapódott minden ujja, szerette volna szédülni a vének házába s az üszkei közé dobni őket, amiért az *ő feleségével* így bántak! Márpedig ő maga is egészen belegyőződött, belenyugodott, hogy elválik tőle az asszony. Jobb is így, mondta magában. Hiába, ha nem összevalók, az isten se párosítja már őket össze. Utálta magát, az életét, s keserű szájjal vetette meg magát, amiért egy asszonynak nem tud bálványa lenni.

De most mi lesz?

Erzsí egy szó nélkül fektette le a meggyötört kicsinyeket. Még jó szerencse, hogy olyan egészségesek. A parányit a bölcsőbe fektette, a másikat a maga ágyára, felfelé fejjel a nagy párnára, ő maga pedig eléje térdelt és imádkozott.

Dani el-elszundított, de untalan felébredt. Erzsi egy percre sem érzett álmoságot. Pedig gondolkozni sem tudott, csak mondta magában a litániát: - Asszonyunk, Szűz Mária, könyörögj érettünk... Mikor a pirkadó hajnal bevilágított az ablakon, Dani fölkel, felöltözködött. Szomorú volt és csüggedt.

Egy percre megállott, s a sötétben elnézte az Erzsi alakját. Meghatva, elbágyadtan bámulta a nőt, akinek embertelen erőt adott valami őelőtte ismeretlen érzélem. Immár órák óta térdelt ott, mint a templomban, a sötét templomok titokzatos homályában térdelnek fáradatlan asszonyok, fölemelve összesímított kezüket, oldalra hajtván fejüket, mint Szűz Mária, s halk szájmozgással rebegve a csudálatos, gépi szókat, amelyek mindig ugyanazok, mint a vízesés csöppjei, s mindig bőséges új érzéssel tudják eltölteni a hívő lelkét, mint a fáradtakét a vízzuhogás.

Daninak kitágult a szeme, s féltékenység fogta el a szívét. Vad düh kezdett benne megáradni. Láta, hogy ő nem teheti tönkre ezt az asszonyt. Az ő ereje semmi ahhoz az erőhöz, amely titokzatosan belenyúl annak a belsejébe. Tudta, hogyha most ő engedne hirtelen gyűlöletének s széttiporná az imádkozó asszonyt, annak minden tagja külön az ég felé emelkednék, s a testi bántás a lelkét már nem érintené.

Dehogy bántaná szegényt. Dehogyan bántaná többet! Nincs is rá joga! Senki már neki ez az asszony. És ha ezer esztendeig élnek együtt, akkor is idegen lesz örökkön örökké... Megmozdult, s csöndesen, nehézkesen kiment. Odakint az a szép nyári reggel volt, amely mostanában olyan szívet-lelket élesztően derül föl napról napra.

De az ő lelke szomorúság ónos szárnyától volt csapzott. Lehajtott fejjel nézett körül komor szempillái alól. Itt-ott egy-egy tinó bögése, kakas kukorítása, emberszáj istenkáromlása hallatszott a friss, áldott reggelen.

És Dani kedvetlenül érezte, hogy itt a munka, a törekvés semmiért, a harc ok nélkül valókért, az égedelem, amely mindent hamuvá tesz. Itt az új nap.

Hintórobogást hallott.

Kemény pillantással nézett ki az útra.

És rettenetes szédüléssel ismerte meg, hogy a grófi hintóban ott ül a grófi pár, s nagy útításka hirdeti, hogy a vasútra mennek.

Tompa rémület ütött a fejébe, szívébe.

És utánabámult az elrobogó hintónak.

S amint az eltűnt szeme elől, fanyar nyál futott össze ínycsokor.

Mi maradt itt neki?

Ez a rongy falu, rongy nép, rongy élet.

Még azt is utálta, hogy leköpje.

Mi ez? Ez az élet!

Sár.

És megint összekapta a szemét, ökölbe rándította öklét, s vadul megdagadt érzéssel lihegett körül.

- Legyen sár! Sár! De még legalább szétgázolok benne!

S veszettül nézett a falura, a házára, s fenyegetően utána az eltűnt úri népnek.

MÁSODIK KÖNYV

1

Hamar beállott a tél. Már november elején vastag hó borította a földet. Még itt sem volt az igazi tél, s a szegény emberek, akik olyan könnyen élnek, mint a madár, s minthogy kicsivel beérik, semmit sem gyűjtenek -, máris lopkodták a nagygazdák napraforgó köróját tüzelőnek.

Turi Dani, a nyár óta megszokott szótlan, mogorva módján hajtott végig a falun. Nem nézett jobbra-balra, csak a két ló közé, a rúd végire. A vastag talpú parasztszán keményen zötyögött a ridegre fagyott hótalan úton. A lovak patkója csattogott a rögökön.

- Hát a csengő, Dani! - kiabált rá egy menyecske, aki nyakig felgyürközve szaladt ki egy dézsa mosóvízzel, hogy kiöntse, s a lázas, gőzös munkától friss volt, jókedvű; - hol a pergő, Dani? Szégyelli magát a lovad!...

Dani nem felelt. A homloka egy árnyalattal komorabbra húzódott; úgy ült a szekér elején az ócska fekete gubában, benyomott báránybőr süvegében, mintha nem látna, se hallana; csak bámult mereven maga elejbe, a ló lába elé szaladó rögökre, a szemetes, ganajos útra, amelyen minden olyan keményre volt fagyva, mint az ő lelkében.

Nem látta két oldalt az utcasort, sem az embereket, akik pipavégről diskuráltak egy-egy kapuban, sem az asszonyokat, akik még most is utánaéztek azért Turi Daninak.

- Há má mégis hát mi a fene baja van ennek? - kérdezte egy gazda szószaporító komáitól, akikkel jól begubázva szidták a hideget, a telet, nyarat, kormányt meg az istent.

- Aj já, nagy annak a baja. Nem nyelheti le eccerre a kiskarai tornyot. Az a baja.

Dani a nyár óta valóban hihetetlen kapzsi lett, gyűjtésben, munkában, vagyona szaporításában. Azzal a fáradhatatlan szenvedéllyel, amivel, mint a tűz tudta mindig megemészteni, amibe belefogott, most tíz emberre valót dolgozott. Nem törődött már sem a feleségével, sem a gyerekeivel, sem az asszonyméppel, csak a pénzszerzéssel. A nyáron mindennap bent volt az ügyvédnél, mégse bírta megkapni a meghalt bérlő örökét. A gróf elutazott Afrikába, a grófné hallani sem akart többet a kiskarai uradalomról; László gróf meg nyíltan kijelentette, hogy ellene van a parasztnak. Mégsem történt semmi. Egyelőre nem is volt sürgős, újévre kellett meglenni a döntésnek.

Ahogy közeledett a falu végéhez, a kastélyhoz, Daninak is eszébe jutott újra a dolog.

Egyszerre csak önkéntelenül felpillantott s jobbra lenézett az utcára. Bora állott egy kapuban. Be akart menni, de a Dani kedvéért kilincsre tett kézzel visszafordult. Dani szórakozottan jártatta a szemét a szép lányon, akiről vastag szürke nagykendőjében is megérezte, hogy karcsú, ideges teremtés. Csak éppen egymásra néztek. Nem történt semmi. Nem szóltak semmit. Még csak nem is köszöntek egymásnak a szemükkel sem. Csupán csak megnézték egymást. Bora a maga ideges, érzékies, odameredő nagy nézésével, Dani komoly, férfias, vizsga tekintetével. S Danival elszaladt a szán; fejét sem fordította vissza a lány után. Előre nézett újra, le a földre. Bora pedig benyitotta a deszka kisajtót, s ropogós, friss halk neszű léptekkel ment el a tornác előtt be a házba.

Éles szél csapott a Dani szemébe; lejjebb húzta a süveget a szemöldökéig, lesütötte a fejét s gyorsabban hajtott neki a szélnek. A fákat vastag zúz borította, fehér volt az egész világ, s az akácok vastag fehér lombjáról a szél hóport rázott le. A lovak gőzölögtek, s dér fagyott a szőrük szála hegyire: nagy fekete varjak tanyáztak itt-ott valami hulladékon, s lomhán reppen-tek föl a ló elöl.

Dani felpillantott, végignézett a fason, amely közt siklott a szánja. Csuda kép ez, a dúsan bezúzmarázott út, fehér cukorfák ezernyi ezer foka. Megfagyott tündérország, amely holtában új gyönyörűség. Dani hunyorított, megpihentette szemét, aztán újra a lovaira nézett, s érezte az arcába vágó szél szurdosásait.

Az árok hídjánál gyors fordulással kiért az országútról a mezőre, az úttalan útra, ahol nyoma sem volt a dűlőút csapásának a hó alatt. Repült, farolt a szán a sima havon, amely keményre volt fagyva, hogy a gyors lovak patája nem szakadt bele.

Nagy, nagy magányosság közepébe csöppentek. Csak a szél csendes suhogását érezte a fülében, meg a szán csikarító éles súrlóhangját, a lovak egyenletes taktusát, fúvását, de a nagy sík mezőn sehol semmi más nesz nem kelt szárnyra. Kékesen villogott a hómező nyugatra, bántóan szúrós, sárga fénnel keletre. A reggeli nap áttört a laza opálos égen, amely körös-körül éppoly egyforma bágyadtan világító volt, mint a hó. Dani szórakozottan figyelt rá a nyúl csapására; tapsifüles járt erre, még a friss hóban, a mély hóban, s hasig dagasztott benne.

A két jó ló repült előre, gondolomra, találomra. Itt-ott egy-egy kukoricaszár állott ki s leszakadt szárnyakkal cipelte a rácsapzott havat. Egy távoli tanyáról kutyaugatás hallatszott, különösen, idegenül, de mély csendüléssel.

Jó félóráig rohantak így. A két ló, mintha ki akarta volna rúgni az istállóí zsibbadtságot csülkeiből, nyargalt, mint a szél. Daninak kipirult az arcéle, s egyre fogyott kedvetlen maznasága. Egyenesebbre ült a deszkán, s a guba alatt nyújtóztatva derekát, megropogtatta gerinccsontjait. Magára érzett, s szilajul rántotta össze a szemét. „Gyi, te ló!” Porzik a hó színe. Jólesik a szél. Feljebb tolja sipkáját, hogy telibben érje a levegő, s gyorsabban rándítja a gyeplő szarát. „Gyi, gyi, kutyaló!” Mit törődni az étellel. Mit a bajjal. Ki mit árthat? Ki mit ér? Kire mi gondja az embernek! Sima az út, szalad a szán, álljon elébe, aki mer. Elébb-utóbb mindent elérünk, ha élünk. És mért ne élnénk, mikor élni jó, élni szép, élni mégis érdemes! Ez az egy öröme van az embernek, hogy él és tesz és repül! „Gyi, te ló! Kuttyák igyák véreteket. Gyi te hát! Gyi hé! Gyi hé! Gyi hé!”

Végre szemébe tűnik a nagy körtefa, s erről eszébe jut, hol jár, mit akar. Meglepetve néz körül. Pusztá a föld, az ő földje. Sehol nyoma sincs a kórókazalnak; azért jött ki most, hogy hazahordja, míg el nem lopják, s íme csak a moncsalékját, a maszatos, hóba taposott, hóba fagyott helyét hagyták meg a gazdának.

Dani éktelen haragban tör ki, s a magas egekig hasít a káromkodás, mellyel a tolvajt körülteremti. De hiába, a kóró nincs meg... Nem régen hordták el; most, mióta felfagyott a hó. Ma! itt a friss csizmanyom; a szántalp gyúrte hó olyan friss, mintha ebben a percben járt volna itt a tolvaj.

Körülnéz s a távolban nagy sötét foltot, egy mozgó boglyát lát meg. Az ő. A tolvaj. Utána.

Előveszi az ostort, s közévig a lónak. A két tüzes állat idegesen kirúg. Még egyszer végigvág rajtuk. És még egyszer. Kitölti dühét; a vékonyába, a hasa alá ereszti az ostorhegyét, hogy a lovakat majd megeszi a fene.

Aztán megereszti a gyeplőt, s repül a két állat, mint a fűtyülő szél. Dani bedugja az ostort a helyére a szánodalba, s ereszti őket. Utána a tolvajnak. Szakadékon repülnek át, le a vájásba, fel belőle. Néha olyanokat ugrik a szán, majd átpattan a lovak felett, néha olyat farol, majd felborítja a kocsi. De csak előre. Semmit sem kerülnek ki.

Majd jólesik éppen ez a harc, ez a futás. Dani a süveget a búbjára taszítja, s villogó szemmel kémli az üldözött szánat. Az nem sejt semmit. Nyugodtan, egyenletesen poroszkál, s a távolság rohamosan fogy köztük. Dani reméli, hogy míg a fasorba, az országútra beérne a zsvány, rajtaüt akkorra. De jaj keserves lesz. Ha az öregisten vón, se irgalmazna neki. Hátranéz s megbírálja a vasvillát félszemmel. Lesz annak dolga. Mikor csakugyan közelre éri, vissza is fordul s kezébe veszi a villát. Olyan jólesően fogja a markába, hogy érzi minden inába a férfiúi erőt. Egészen más ember már, mint akinek elindult hazulról. Már nem fáradt és kiállhatatlan, nem közömbös, mit se bánó. Felpezsdült benne a vér.

Szóltanul folyik a verseny. Nem is verseny, csak üldözés. Az első szán nagy rakodásával nyugodtan halad, tudomást sem vesz arról, hogy nyomában a gazda. Gondosan, csöndesen dökög a szántalp, és óvatosan billen a kóróboglya. Minden akadályt kikerül, s a hófúvásra se ereszkedik, hogy be ne szakadjon. Danit szörnyen bosszantja, sérti ez a nyugalom. Nem is kiált utána a zsványnak, akiből mit sem lát, még a lovait sem, csak tartogatja az indulatját. Mikor már beérte, megcsöndesíti a lovait s melléje hajtja a kórótolvajnak, rákiált:

- Állj meg, hé!

Amaz visszafogja lovait, megáll. Dani leugrik a szánkájáról s vasvillával kezében odalép.

A következő pillanatban megszégyenülve hőköl vissza.

Az apja néz rá a szánról...

Egy ideig hallgattak, s Dani elfelejtve minden haragját, arra gondolt, hogy megvénült az apja. Az arca elborult, s mély ráncok verődtek rajta. Kopott, lapos szemöldöke alól kék szeme élesen néz, s az egész emberből epés keserűség árad.

Dani, mint az apja előtt mindig, megjuházva néz félre, kikerülve szemét, mintha bűnösnek érezné magát előtte. Pedig egyetlen bűne az volt, hogy ő gazdag lett, s a szülei ma is még a régi nyomorban élnek. Kárára nem volt a családjának, inkább sokkal segítette őket, régebben pénzzel is, vissza nem kapható kölcsönökkel, újabban, mióta gazdagabb s jobban megbecsüli a pénzt, már csak amolyan erkölcsi támogatással. De mindig érzi, hogy adósuk, s ezért, hogy ne kelljen látni az ínséget, elkerüli őket. Az öreg Turinak szavajárása volt, hogy „képen váglak, ha a bajuszodat a füledre tekered is!” De bizony mégis kinőttek a keze alól a fiai, csak ő maradt meg a régi kapás nyomorúságban, pedig isten tudja hol szedte, hanem nagyon úri hajlamai voltak. Nem is szeretett dolgozni, inkább spekulált, jött, ment s apró seftekre költötte, amit össze tudott keresni, vagy a fiaitól ki tudott préselni. Megérezte az öreg, hogy fölibe kerekedett a fiának, s akarattal fokozott keserűséggel ripakodott rá.

- Nem restelled magad a kutjától...

Dani gyorsan ráomlott közönyösséggel vont vállat.

- Szégyen, gyalázat. Az ember felneveli őket, de azért, ha mán kikerül a házból, egy se nyit rá ajtót többet. Ott fagyhatunk rakásra. Bánod te? Egy szekér napraforgót nem hoz: nesztek!... Az anyád dögösködik, tudsz róla? Ej!...

Közbevágott a lovaknak, azok örültek, hogy pihentek egy kicsit, s óvatosan tovább vitték a szánat, a tűzrevaló napraforgókóróval.

Dani ottmaradt, utánanézett az apjának, egyet sóhajtott, felült a szánba s egy kis révedezés után újra visszafordította a lovakat a mezőnek. Örült, hogy nem vesztette el teljesen a kedvét, inkább valami csintalanság forgott az eszében, ami egészen felvillanyozta.

- Majd bolond vagyok - gondolta magában -, hogy kóró nélkül megyek haza. Csak kint van még valakié.

Nagyon megörült neki, hogy nemsokára napraforgócsomók sátraít látta; s még jobban földerült, mikor kiszámította, hogy a Takács Gyuri kóróját fogja most ellopni. Vidáman nekiállt s fölrakodott erősen, lekötötte jól a terhet a rudallókötéllal, s gondtalanul indult hazafelé.

Már nem múlik el, nem már a vidámító érzés, amely a pusztai szél danájára lopózkodott be a szívébe. Valami úgy feszítette belülről, olyan jólesően, ahogy már régen nem érezte magát. Nyújtózkodni szeretett volna, s egyre mosolygott, hogy ő most meglopta a Gyuri sógort. A nyár óta titkos, egyre jobban feszülő vetélkedés volt köztük, s nem botlott elő olyan apróság, amivel ki ne igyekezett volna egymást forgatni a két ember a béketúrásból.

És eszébe jutott Daninak Bora, akiről tudta, hogy Takács Gyuri utána vetette magát. Elmosolyodott, neki csak egyet kén szólani, csak a kis ujját kén mozdítani, csak egyet kacsintani, s a lány rögtön esze nélkül rohanna utána...

És eszébe jutott, hogy a felesége után is így járt valaha Gyuri. S érte ugrott kútba az Erzsi.

És eszébe jutott a csúfneve, amit mégis a fülébe hozott a szél.

Tudta, hogy a sógora ragasztotta rá, s annyi volt az elégtétele e percben, hogy az a szó öneki mégis minden szerelmi sikert, s Gyurinak minden irigységét kifejezi.

És más egyéb is jutott eszébe, mind csupa olyan dolog, s mind csupán azért, hogy lenézhesse érte Gyurit, aki semmiember, rongyember, sár: egy Turi Dani mellett!

És mégis, az a húr, amit a felesége emlékének puszta felbukkanása megpendített benne, - tovább rezgett, s fájdalmas, keserű és gyötrelmes érzéseket ébresztett föl.

Mit ér, ha még százszor olyan nagyra lát is ő maga, Turi Dani létére; mit ér, ha nincs hatalma az asszonyon. Az Erzsi, az asszony ott sorvadott el a szeme láttára, lefogy, mint a hold, leolvad a csontjáról a hús, bőre alól a puhaság, máris olyan, mint a lábon járó halott... Nincs mód, hogy valaha visszatérjen a régi élet, a régi érzés. Csak lehetne legalább gyorsabban végeznie az étellel. De így, együtt élni egy tetemmel, ez több, mint amit egy férfi el bír viselni. Daninak a hideg fut végig a hátán, ahányszor a feleségére pillant s ha rágondol... Hát meghal. Haljon meg. Ha nem akar élni, jobb is. De így élni, hogy minden percben meghal valami benne... Így, hogy magával viszi a sírba az eleven, erős urának az erejét és kedvét, ez borzasztó. Ez a borzasztó. Ha kétségbeesésében a nyáron elemészti magát, s kibúvik ebből a világból, azóta elsírátták, elfelejtették volna. Rendben volna. A gyermekeknek új anyát keresne... S eszébe ötlik Bora, amint ott állott ma is a kiskapuban, hogy nézett férfibámuló szerelmes nézéssel.

Nagyot sóhajtott.

A lovak csöndesen, taktusban vitték előre a szánat. Nemsokára itt volt a faszor, s bekanyarodtak az országútra. Megint ott szaladtak előre a pompás fehér álomúton.

Dani konokul rándította meg a szemöldökét. Ej mit, még ma fölrakja a csengőket a lovakra. Nem ér ez a gyászos élet semmit.

Magára erőltetett hetykeséggel nézett előre, s egy-két szót dúdolt valami farsangi nótából.

Egy toprongyos alak ügetett előtte, s félreállott már jó messzire a szán útjából a hóra. Egy vén házalósidó volt.

Daninak ötlete támadt.

- Halt! - kiáltott a zsidóra.

Ez bámulva s kissé megszeppenve nézett álltából a parasztra, aki megállította lovait s a nagy gubából fenyegetően pillantott felé.

- Hát mi van a batyuban, Mojse? - rivallt rá Dani.

- Amit parancsol, kérem alássan.

- No, egy-kettő, ki vele.

- De hát...

- Szaporán, mert a nyakadba sózom ezt az ostort.

Az öregnek piszkos, szürke szakállá mozgott, de szó nem jött ki a száján. Nem ismerte még ezt a vidéket, nem tudta kivel van dolga, mire lehet számítani. Igen apró, kis ember volt, füles posztósapkájából úgy pislogott ki vereslő szemű vércse arcával, mint a megfogott madár. Horgas, piszkos, remegő ujjával szaporán s mégis sikertelenül bontogatta a kockás nagy vászonabroszt. Közben okosan leselkedett a paraszt arcába, kémelve, mifajta emberrel van dolga. Még ma is olyan gyáva volt szegény öreg, mint mikor gyermekkorában szabták ki a nadrágját a parasztok kutyái. De azért vakmerően vágott neki jó emelet batyujával a világnak, hogy minden bokor zörrenésétől megijedjen, nem farkas és nem rabló bukkan-e ki mögüle. Mindig külön hálát adott az Istennek, ha hazaért a családja közé, s alig pihent meg otthon egy kicsit az úri fiai és nagyúri menyei közt, megint csak nyakába vette az országot, s tovább házalt az üvegkalárisokkal, garasos zsebtükrökkel és olcsó selyemkendőkkel.

- Siess mán, atyus.

- No, majd nem sietek? Éppen neked nem sietek. Még majd táncolok is. Mi?

Dani nevetett s kikönyökölve a kóróhegy elől, amely felfogta a hátulról jövő éles szelet, vidáman nézte, hogy huhukkolja az öreg a körmeit, amely kékre gémberedett, míg a batyu kötését tartotta vele. Különben ki volt melegegdedve az öreg és sovány, vékony bőrű arcélén vörös foltok ütöttek ki.

A paraszt végigmutogattatta magának az egész raktárt, s egy messzevirítő selyemkendőn akadt meg a szeme.

Az öreg fölneézett, várva, hogy választ-e valamit a paraszt. Igen rosszkedvű volt, nem tudta biztosan, nemcsak komiszkodik-e.

- Valami selyemkendő kék nekem... - szólt Dani, mintha pénzért adná a szót - olyan jó nagy, nyakba való, jányinak való...

Az öreg megértette, s mohón, remegő ujjakkal válogatta a holmiját. Egyet kivett.

- Ez fájn lesz.

- Ez nem szép! - habozott Dani, aki még sohasem avatkozott effélébe.

- Ha én mondom, akkor szép.

Dani nem mert ellene mondani az öreg határozott, fölényes kijelentésének. Forgatta, tapogatta, nézte a kezében a kendőt.

- Osztán mit kóstálna ez?

- Tizenöt forint.

- Ejha! Van lelke ennyit kimondani?

Az öreg végignézte és várt. Dani alkudni próbált. Leintette.

- Adja csak vissza, barátom, magának nem szép kendő kell, magának olcsó kendő kell.

Dani szinte elvörösödött.

- Nekem bizony szép kendő kell, de ez tíz pengőnél nem ér többet.

- Tessék menni üzletbe, kérni ilyet, tudni fogja, mi az ára, ha olcsóbban kapja, mint tizenkettő, köphet nékem szembe.

Odaadta tizenegyért. Daninál mindig volt pénz. Egy tízest meg egy ötöst adott oda. A vén ember aprópénzt adott vissza. Meggondolva számolgatta a hatosokat, „tévedés kizárva”.

- Nyolc meg kettő, az hús...

- H.

- Azaz tíz...

Dani nagyon dühös lett a csalási szándékért, azért mordult közbe. De mikor megolvasta a visszakapott pénzt, s látta, hogy semmi sem hiányzik belőle, egy hatost odalökött az öregnek.

- Ezzel meg akartál csálni, nesze, legyen a tied.

Az öreg megvetően rúgta félre a pénzt a hóba.

- Nekem nem kell tüled az ajándék. Add apádnak, hogy éhen ne haljon.

Dani iszonyú dühbe gurult. Majd hozzávágta a vasvillát a vén zsidóhoz, aki közönyösen csomagolta össze a butyrát. De csak lenyelte a haragját, guba alá vette a selymekendőt, s a lovak közé csapott. A két ló már dideregni kezdett, s vígan ugrott ki, egy perc múlva messze elhagyták az öreg zsidót, aki pontosan, rendesen rakosgatta csomóba sok dib-dáb holmiját.

Fütyörészve, mosolyogva nézett maga elé Dani. Nem volt benne biztos, mit csinál a selymekendővel. Már feltűnt a falu vége, s a kastély havas tornya kilátszott a fák lombja fölött.

A faluszéli kutyák unalmukban egyet-egyet vakkantottak, ásítva vonítottak. Dani megcsendesítette a lovakat, és lépésben haladt előre a kerékvágásos utca zökögőjén.

Egyszerre csak látta, hogy Bora kilép azon a kapun, ahol bemenni látta volt. Ez a lány órá várt, mert sietve jött le az udvaron. Biztosan az ablakon leste őt, s abban a percben jött ki, mikor épp a kapu elé ért a szán. Megint olyan álmélkodva, ábrándosan bámult felé, ahogy meg szokta tenni mindig, ha Danit meglátta; egész lelke mintha bele lett volna ebbe a nézésbe. Dani megállította a szánt.

- Bora.

- Mi.

- Gyere csak.

A lány készségesen odalibeggett elébe.

Daninak megrémlett, hogy vakmerőséget akar. Nem fogja elfogadni a lány a kendőt. Az egész falu szeme láttára! Már nézője is van a harmadik szomszédból. Egy óra múlva az egész falu tudni fogja. Izgatottság gyűlt fel benne, s szinte ködös lett tőle a szeme. Egy percre belenézett a Bora mély dióbarna szemébe, amely gyújtogató hőséggel volt ráfűggesztve, aztán elszánta magát, egy szó nélkül kivette a selymekendőt, s a lány kezébe adta.

- Nesze.

Bora elvette. Egy szóval sem tiltakozott ellene. Dani nagyon meglepődött ezen, s összevonta szemét, fürkészve nézett a lány arcába. Nem talált abban semmi különösét; sem csodálkozást, sem zavart, meglepetést, tiltakozást. Bora nyugodtan, természetesen vette az ajándékot, s ajándéknak vette. Csak épp nagy változás történt a kifejezésében. Az ábrándosság tűnt el az arcáról, a pokoli mélység mintha összehúzódott volna a szemében, s rövidmélyű tisztasággá vált volna. Az izgató, titokzatos odaadás helyett rövid, egyszerű megértés tűnt fel rajta. Az alázatosság helyett fölényesség, a rabszolgaság nyomában a parancsoló nő önérzete. De mind az egész csak egy árnyalat, amit a hirtelen vérszerelembe bomlott férfi nem látott, nem is érzett meg. Danit valami zavarta, s ez önmagától eredt, a saját tettének s helyzetének szokatlan voltától. Fonák volt neki a perc, amelyben mindenki megbámulta. Fonák a tett, amely mintha kifordította volna eddigi életrendjéből.

Megérezte, hogy nagy hibát követett el. Szinte meglepetve bámult a lány arcába, s ráemlékezett, hogy ezt még sohasem csípte, nem csókolta meg. Ehhez a lányhoz eddig egy ujjal sem ért, meg sem érintette. És a rövid pillanat alatt, amit szemébe függesztett tekintettel, merev, félszájra vonuló mosollyal átélt vele szemben, szinte megbénult öntudattal, akarattal, biztosan tudta, hogy rosszat tőn magának, amikor nem pofonnal kezdte meg a dolgot - hanem ajándékkal.

Szeretett volna rákiáltani, de restellt. Úgy érezte, hogy a lány okos, ravasz szeme - milyen más ez most, mint az elébb - átlát rajta.

Megrántotta a gyeplőszárat, s a lovak megindultak.

És rettenetes izgatottság gyúlt ki benne, amint eltávolodott a lánytól; vissza akart nézni, mit csinál az a cafra. Sorra mutogatja a kendőt? Tán már a vállára is terítette... Az utca túlsó során gyalog jött szembe rá Takács Gyuri. Hm. Ez is látni fogja egy perc múlva...

Megint mogorván bámult a rúd végére, a ló lába elé odaguruló, havas, piszkos rögökre, s a lelkében egész földindulás reszketett. Nagy akarások és fölgerjedt érzések háborogtak benne; restellte magát, s a szívét szorította valami megalázottság; érezte férfiatlanságát, s jóvá akarta tenni. Dühödött volt, Borára dühöngött, utálta, leköpte, legyúrni, sárba taposni kívánta. S forrott, mint a megbomlott föld mélye, és tüzet vágyott okádni.

A falubeliek, amint elnézték őt komoran ülve a nagy gubában, szemére nyomott süvegben, nem is gondolták volna, hogy ez a Turi Dani egészen más ember, mint az, aki reggel kihajtott a mezőre.

2

Takács Gyuri utánanézett a Dani szekérének.

- Mit néz, Gyuri bácsi - vetette oda neki a Bora, amint elszaladt mellette. Kötelességből szólott hozzá, s állott meg egy percre a lány, letérve a nagy férfi elől az árokpartig, hogy furcsát ne gondoljon róla.

- Nézem, milyen kórója van ennek a sógornak.

- Bizony, magának sincs különb.

- No, az enyimbe még több az ágaboga... Iszen te ott voltál, te. Emlékszel, mennyit csúfolkodtatok velem, hogy minden napraforgóm hetet fiadzott.

- Hát ráfér Gyuri bácsira. Ha másképp nem tudja szaporítani a fajtáját.

A lány ideiglenes mozdulattal állott meg, s már szaladt volna tovább.

- Te! - szólt utána Gyuri. - Mi van a kendő alatt?

- Kis malac, nem hallja, hogy visít?

- Nem kis malac az, hanem kis bárány, kilóg az egyik lába.

Bora ijedten kapott oda, s följebb emelte a kendő csücskét. Kivörösödött az arca, s elfordult.

- Vigyázz, mert párt kell azér adni. Megfogják a fekete szőrű kis bárányodat.

A lány a szeme sarkából felgerjedt nézéssel, odaengedő lánysággal pillantott vissza rá.

- Hadd fogják. Ócsón nem fogják meg.

És szemérmatosan elpirult.

- Ó, te gyalázatos... Én is neked adom érte ezt a gubát. Ne.

A lány szeme már ködbe volt borulva, belső izgatottságtól, a hang is alig jött ki a torkán, s úgy nézett a vásártevő férfira, mintha már érezné, hogy el is adta magát neki. De az esze azért a helyén maradt.

- Ó, nem kell olyan fenn kezdeni, mer osztán mi lesz tovább?

- Elég előre egy selyempruszlik is. Mi?

- Hát.

Még egyszer odavágott olvadékonyan a Gyuri szemébe, hogy a férfinak kigyúlt a csókadója, mint a fekély, azzal elszaladt, kacéran riszálva magát, sok ráncú vékony ingerlő szoknyáit.

Gyuri utána nézett mohón, keményen, s megszítja a szája sarkát, aztán továbbment.

- Megállj szép... Turi, azért mégis az enyém lesz a jány.

3

Dani behajtott a nyitott kapun. A lovak megállottak, s ő körülnézett a kiskocsis után. A nagy udvar üres volt, senki sem szaladt a gazda, az apa elébe. Daninak keserű nyál gyűlt a szájába.

Egy percig állt és várt, mielőtt lekászálódott vón az ülésből. Olyan nehezen mozdult most.

Nagy kacározást hallott az ól sarkán túl; a kiskocsis, suttyó legényke a szomszédasszony lányával, az Irénnel havazkodik. Dani közönyös, bosszús, érdeklődő szemmel nézett oda. A lány sovány, csirkehúsú volt, de fúrge, harsányan kacagó, s toroka szakadtából sikoltozva tépázta a fiút. Alig tizennégy esztendő gyerekleány, a fiú se sokkal idősebb. Nagy viháncolásuk közben észre sem vették Dani bácsit. A legényke havat gyömösölt a lány nyakába, és ez olyan pofonokat adott neki, amilyen egy lánytól kitelik, kapkodó, karmoló, suta mozdulattal. A hangja, az édes, megcsikkanó sikkantása szívig hasított.

Dani ahelyett, hogy leugrott volna a szekérről, még jobban behúzta magát a gubába, s tűnődve nézte a gyerekeket.

Irigység harapott a szívébe, a májába.

És nem haraggal, de elkeseredéssel, kétségbeeséssel érezte meg, hogy mennyire megvénült.

A minap egy csomó havat csapott ennek a lánynak a nyaka közé, de milyen más volt az. Ő, a bácsi tréfált a gyerekekkel, aki játékosan, kissé kacéran, de gyerekengedelmességgel tűrte, s szaladt előle. Most bezzeg tud a kis jérce a kis kakással, mint maga párjával játszani.

A lány anyja ezelőtt tizenhat-tizennyolc esztendővel éppen ilyen gyermekpajtása volt neki. Később asszonykorában szeretője.

Hát már ezek az ő párjai, a megvénült, kiszikkadt bordájúak, akik jajgatnak ölelés közben, hogy fáj az oldaluk, hátuk, csontjuk?

Daninak iszonyú keserűség, az élet nagy keserűsége gyülemllett föl a lelkében.

Hát elszaladt már előle az élet, a fiatalság. Hát harmincával nőnek körülötte a lányok, s lesz idő, mikor egyiknek sem dobban meg a szíve, a kívánó szíve, ha meglátja őt... Lesz idő?... Itt is van már!...

Hiszen ő olyan vén ember már, akit nem lehet magáért szeretni. Ajándékot ad ő már a fiatal lányoknak, hogy azok erőszakot tegyenek az igazi érzésükön.

És elnézte a két gyereket, akik olyan nagyon civakodtak, hogy alig bírtak elválni egymástól.

A másik házból kijött a lány anyja, s nagyot kiáltott:

- Irén!

A lány ugrott és szaladt, és még egyszer visszakacagott a fiú felé:

- Megájj, bűdös!

És csucsorította a száját, s huncut fekete szeme kacagott.

Az anyja megkapta a karját s megrázta, mint a gyereket szokás. Milyen utálatos vén bestia volt így a Dani szemében.

Elfordult tőle.

S a másik oldalon, a maga házából a felesége lépett ki a pitvarajtón. Az arca fakó volt, gyűrött, sápadt. Mintha örökké pincében lakna, még hunyorít is a szemével a hóvilág miatt. A ruhája lóg, semmi melle, teste, mint jól-rosszul összeálló darabok lógnak a karjai, lábszára. Ez az a híres lány, a Takács Erzszi? aki után járt, akire vágyott? Mikor egy este, késő ősszel, azt mondta, hogy de jó vón egy kis szilva - ennek vitt ő egy akkora ágat a gróf szilvásából, mint egy ház?...

Megmozdult, elfordult, s újra áttévedt a szeme a szomszéd udvarba, ahol Irén frissen, üdén szaladt be a kútról egy csupor vízzel. Milyen könnyű a bokája, mint az őzé; milyen formás, fejlődő, mint a kihasadó bimbó.

Dani nagyot sóhajtott.

4

A kórót is lerakták, s körülnézett valami munka után.

Dél volt. Ebédelni hívta a kisleány.

Dani az ölébe vette a kisgyereket. A fiú odahajolt, odasimult hozzá. Az apát meghatotta ez a gyöngédség, magához szorította a testét, de nem szólt egy szót sem.

Bement vele a házba.

A szoba túlságosan meleg volt. A bölcső mellett állott a másik kisfia; egészen pucér volt a gyerek, s hátra volt kötve az inge, úgy csúszkált a szoba földjén. Sáros volt, maszatos a füléig. Valahogy felállott az ingó bölcső végébe kapaszkodva, s most meg se mert mozdulni, mert mindjárt meglődött a rengő bölcső is. Várt valami segítségre.

Nagy bámész szemeket vetett az apjára. Feléje nyújtotta az egyik kezét, s azt mondta gúnnyöggő szóval:

- Hej tte! Hej tte!

Daninak gyöngéd érzés támadt a szívében. Lehajolt, s felvette a csöppséget a másik karjára.

Úgy állott ott az asztal sarkánál. A felesége a tűzhelyről éppen hozta a tál levest, s egy szomorú mosoly lopta be magát az arcára, mintha a régi, remélt, a hiányzó családi boldogság szélfúvását érezte volna meg.

Dani maga is megsejtette, hogy ez volna rendjén, ez volna az igazi élet. Felsőhajtott, két hallgatag gyermekét megölelte erősen, s valami imaféle óhajtás kelt a szíve mélyéről. Ha most így mindnyájukat agyonütné egy lesújtó villám, ó, be jót tenne mindannyiukkal. Be sok szenvedéstől mentené meg őket. Ki lát a jövőbe? Egy bizonyos. Jó nem jöhet többet.

- Na. Helyre boci! Helyre!

Leültette mindenik gyereket a székére, ő maga is beült az asztal belső oldalán a karos lócára. Az asszony már hónapok óta nem ült le az asztalhoz, most idehozta a tányérját ő is.

Dani elmélázott. Hogy is volt az, hogyan veszett ki ilyen nagyon életükből a boldogság? Ahányszor a családja meleg körét megérezte, mindig valami sajátságos lankadtság vett erőt rajta, örökös harcot, lappangó, titkos küzdelmet érzett maga és a családi élet között. Oly ellentétet, amely sosem került szóba, de egy percre sem szűnt meg. Úgy rémlett neki, hogy a család a hínárnak ezernyi szálával igyekszik őt körülfogni, lehúzni az iszapba, a lágy, meleg latyakba, ahol heverni kell és hízni, lassan, rőfögve, mint a disznónak, míg eljön az idő, a disznóölés napja. És benne valami érthetetlen törekvés dagadozott. Nem engedte magát, ki, ki akart rohanni, szabadulni ebből a csudálatos zsírszagú kényelemből. Ha szárnya van, bizonyosan régen elrepül világtalan világokig. És a legnagyobb baja mégis az volt, hogy nem bírt keményen tenni valamit. Nem bírt szakítani. Nem bírta otthagyni ezt a kiállhatatlan asszonyt, a gyerekeket, a házat, a földjeit, a vagyonát, a népek előtt való tekintélyét, s a biztos jövőt, ami ebből a mából ki fog itt fejlődni. Utált mindent, más életet, magasabbat, merészebbet, tevékenyebbet óhajtott, de nem bírt nekivágni a semminek, hogy újra kezdje a harcot idegenben, ereje frissességének megfogytával, ruganyos ábrándjainak sok kipukkant hólyagját elveszítve. És élt, s csak sorvadt, érezvén szomorú legyámulását s érezvén erőinek pazarló elpárologását. Hogy telnek ezek az utálatos napok, gondolta számtalanszor magában, és istenem, mit tudnék én csinálni! csak alkalmam volna rá! Hozzáfogott kukoricát morzsolni, s óraszámra nézte, hogy peregnek ujjai alól, a kisszék kése alól a kukoricaszemek. Ez vagyok én - gondolta -, ez a kisszék, amék itt áll a sarokban egész éven át, csak rozsdásodik a szélibe vert penge. És bírná, hogy éjjel-nappal egész éven át morzsolja a kukoricát. Úristen, mennyit lehetne vele lehántani. Mennyi munkát tudnék én elvégezni!... De csak telt ez a nap is, mint a többi, s ő szomorúan, savanyúan számlálta elveszett napját a többihez. Ha még a reménység sem volna meg, hogy egyszer majd csak elhozza az idő magától a cselekvés idejét, amikor kipótolhatja a hosszú tespedést, akkor igazán tönkrement volna magától, megőrölte volna a szű belülről, mint az öreg hombárt, amelynek kidúlt az oldala, hogy megtöltötték a lemorzsolts új tengerivel.

És Erzsi, aki szintén reménykedett, hogy talán mégis jó az Isten, s urát csak hozzátöri egyszer a családjához, ha kiforrta, kitombolta magát, szomorúan látta, hogy mióta Dani az egész világtól elvadul, azóta úgy jár-kei, mint akiben nincs lélek. Néha szinte szánni tudta ezt a nagy, erős embert, amint fejtellenül bolyongott a házban heteken át. Jól tudta, hogy ő az oka, s nemegyszer számot vetett a lelkével, nem másként kellene-e öneki viselkednie az urával szemben? De Úristen, hogy? Úgy, hogy ő segítse tén elő az urának családon kívüli vágyait? Élt hát, abban a meggyőződésben, hogy úgy sem tart már soká.

Mikor az ebédet megették, Dani hátraült s ejtőzött.

- Nos, öcskös - mondta a fiának -, megyünk estére.

- Hová, édesapám? - szólt gyorsan, nagy bémész szemmel a fiú.

- A Zugba, nagyanyádékhoz. Megyünk mindnyájan. Beteg a nyanya. Megyünk hozzá.

A feleségének szólott a kijelentés. Az asszony már egy éve nem volt a napáéknál.

Erzsi nem szólt.

Ő már rég szeretett volna elmenni, de nem akart magában, s nem akarta figyelmeztetni az urát. Nem akart megalázkodónak látszani.

5

Délután Dani szokása szerint kint keresett munkát az udvaron, az ólban; a nyár óta csak enni s aludni ment be a házba. Erzsi azonban ki sem nézett a szobából, gyorsan rendbe szedte a konyhát, tett a tűzre, s a vastűzhelyen, amely melegítette is a szobát, csendesen susterogva főtt egy fazék kukorica, amelynek édes szaga betöltötte az egész szobát. A gyerekek a földön játszottak a csutkával, a kisebbeknek fel volt kötve az inge hátulról, és maszatosan csúszkált a magacsínálta sárfoltokon keresztül.

Mind a ketten, Dani is, Erzsi is ugyanarról gondolkoztak, a maguk régi, szomorú, unalmas és egy percre is feledhetetlen dolgáról: mért nem teszi őket boldoggá családi életük.

Dani elfeledkezett Boráról, el minden más asszonyról, folyvást a feleségével foglalkozott.

- Én nem vagyok az oka! - mondta félhangosan. - Az isten az oka!

Még egyszer össze akart szedni magában minden érzést, ami az asszonyhoz húzza; hátha jóvá lehetne tenni mindent.

- Az igaz - gondolta el -, egy asszony se örülne, ha az ura más asszonyokat is megfogdos...

Kissé elmosolyodott, az ő férfi érzése nem bírta ezt úgy venni, asszonyszívvel. Valahonnan az gyökerezett belé, hogy a férfinak szabad! Minden szabad! S ha az asszony olyan volna, milyennek ő szeretné, vele nevetne úgy szemérmesen, félszájjal, félbosszúsággal, még meg is pofozná érte őt, az urát, mert ez meg az asszonynak szabad. De ilyen halálosan venni! Így elidegenülni! Ezt nem szabad! Az asszony esze úgy járjon, hogy mindig az ura kedvére forduljon. Azt tegye a szerelemben, amit a parancsolója akar, kíván. Az asszony valami élő melegágya legyen a férje minden képességének, amelyben megpihen az ember, s új erőre kap. Ha ilyen volna! Akkor mit nem tenne meg érte!

Hiszen tudja is ő, mit kíván, csak annyit érez, hogy az asszony *nem olyan, amilyennek ő szeretné.*

Ő az asszonyi természetet oly türelmes, lágy, béketermő valaminek szerette volna elképzelni, amely mindig olyan, amilyenek az ura kívánja el. Mikor legelőször hallotta tőle azt a szót, hogy „bizony nem szakítom meg magamat érted”, nem akart hinni a fülének. Mikor legelőször észrevette, hogy az asszony rá akarja kényszeríteni az akaratát őreá, olyan hihetetlennek tűnt fel neki, amire nem számított soha. Mikor tisztán belátta, hogy az asszony és ő két külön akaratú, önálló lény, amely csak akkor tud megélni, ha kölcsönösen, szinte alkudozva egyezik meg valamiben, oly utálatosnak és kitűrhetetlennek érezte az egész világot, hogy szeretett volna szétrobbanni, világgá szaladni belőle.

Ez már nem neki való sors. Ő elég embernek tudta magát ahhoz, hogy gondot viseljen egy asszonyra s akár egy tucat gyerekre. Egészen fel volt háborodva, s kifordulva magából, eszeveszett módjára dühöngött eleinte, s naponként újabb csalódással gazdagodott, mikor látta, hogy az asszony éppoly konokul őrzi a maga akaratát, amilyen dühödötten akarja rádiktálni ő a sajátját.

Különösen egy nagy s minden percüket megrontó sérelmes pont volt közöttük; az életük berendezése. Dani a napszámos szegénységéből nőtt ki úrrá. Erzsi a szűkös uraság garas-megtartó tudományát hozta magával. Daniéknál sohasem kellett takarékoskodni, úgysem volt miben, s azok az apró spórolások, amiket megtehettek volna, úgysem nőhettek volna vagyonná. Erzsiéknél a foghoz vert krajcárok mentették meg egyik nemzedékről a másikra a kis vagyont, amelyet a falusi élet szűkös viszonyai között gyarapítani nem lehetett. S mikor Dani oly hihetetlenül ügyes pénzkováccsá lett, akinek az ölébe csak úgy dültek az ezrek, mind a ketten kifordultak magukból, a férfi még türelmetlenebbül követelte a „jóélést”, a házat, az asszonyt, az életet az urak módja szerint, s idegessé tette a spórolásnak még a neve is, bár hiszen másoknak ő sem adott s nem engedett át ingyen egy fillért sem - tízszeres haszon nélkül. Erzsi viszont érezte, hogy tovább már nincs rendjén az ő régi krajcároskodó életmódja, és ha az ura olyan lett volna hozzá, mint amilyenek lennie kellett volna, meg is tette vón az átmenetet. De így ahelyett, hogy új életfelfogásra rendezkedett volna be, nem tudta, mi lesz tovább. Elvesztette a lába alól a talajt. Folyvást azzal izgatta magát, hogy éppen úgy utálja az ura pénzét, mint az életet, s várta, várta, mikor vész el ebül, az ebül gyült vagyton. S Dani lassanként azt vette észre, hogy a nagygazda-lány, aki éppen azzal vonzotta őt, hogy magasabb rangba s társadalmi életmódba tartozott, mint ő, most makacs, szívós, következetes munkával olyan életre akarja őt szorítani, ami csak az apjának, a *Tövigszár*-nak való.

Nem, ez így nem emberi élet. Mind a ketten tudták. S egész délután mind a ketten az estét várták; Dani is, Erzsi is az öreg Turiék otthonában, a híres jó családi életben akartak számot vetni magukkal, milyenek kellene hát lenni annak a boldog családnak, amely le tudja kötni a házhoz azt a férfilelket.

És Dani, önkéntelenül visszariadva attól az örült lépéstől, amit ma tett, Borától és a nagy veszedelmektől, amiknek a kóválygását érezte agyában, még egyszer meg akarta próbálni az élete rendbeszedését. De ha nem lehet! ha így akar ez folyni a világ végéig! akkori rogyon össze még ma.

Véres és rettenetes indulatok forrását érezte magában, a kezei ökölbe, ütésre szorult, s ott reszketett benne a titok. Ha az kitör, szétrúgja kímélet nélkül, irgalmatlan gázolja szertesét azt az életet az embereivel együtt, mint a hangyabolyt.

A gyerekek fel voltak öltöztetve. A nagyobbik a karjára vette a hófehér kosárkendőbe kötött batyut, amelyben egy szál kolbász s más húsféle volt; Erzsi becsomagolta nagy kendőjébe a gyereket, aki ebben a percben rugdosódni s erősen nyafogni kezdett. Muszáj volt kibontani s száraz ruhába tenni a kis lucskost.

Dani türelmesen várt. A guba már a vállán volt, a kalap a fején, s szórakozottan nézte a családját. Nem volt semmi határozott gondolata, bizonytalan hangulat kóválygott benne. Szomorú volt és lehangolt; félt a szülei otthontól, félt a nyomorúságtól, amit ott látni fog, a szemrehányástól; félt önmagától, félt az egész élettől. Csak állt és várt, amíg a felesége jól bepakolja újra a kicsit, megszidogatja, amiért „ilyen nagy legény” létére „nem tud szólni még most se”, s ölbe veszi nagy kendője alá, félkarra, a másik kezében meg egy nagy csupor tejet cipel, amit kasornyában emel.

Behúzták maguk után a ház ajtaját. Dani odakiáltott a kiskocsisnak, hogy vigyázzon mindenre, s tűnődő léptekkel ment az asszonya s a gyereke után, akik előtte haladtak ki az utcára. Lesütötte a fejét, s erőseket lépett, mintha minden egyes lépésnél külön kellene előrelódítania magát.

Gondolt erre is, arra is, de már belefáradt, beleunt a feje a gazdasági terveibe, elhessegette magától a gondolatot. De hát akkor mire gondoljon. Belecsömörlött a pénzcsinálás munkájába; a családja csak fárasztó, lehangoló érzésekkel tölti el; a nyár óta alig volt együtt emberekkel, nem iszik, nem kártyázik, nem dohányoz, nem szerelmeskedik. Danin olyan általános megutáltság vett erőt, hogy legjobban szeretne volna felkötni magát.

Erzsi hasonló lelkiállapotban volt, de őt mégis ébren tartották a gyerekei. Fél szeme folyvást ott volt a kisfián, akit sokat megszólított, hogy vigyázzon, fel ne bukjon, láb alá nézzen, meg hogy nehéz-e a batyu, nem húzza a karját, ne cserélje meg neki? A gyerek csillogó, barna szemével nevetően nézett fel az anyjára, hogy ez minden gondját elfelejtette tőle. Hirtelen meglátta Takács Gyurit, aki az utca közepén valakivel beszélt, s erről eszébe jutott, hogy a nyár óta nem ment végig ezen az utcán, s egyszerre fölélmeyedett benne az az egész halálkéserség, ami akkor eltöltötte. Rápillantott az urára, mintegy kérdeve, lesz-e hát valaha másképp?... és megütődve élesedett meg bágyadt tekintete. A férje arcán gyorsan felgyúlt indulatot, szemében kemény szikrázást, arca élén vörös folt kigyulladását látta. A férfi öntudatlanul előbbre lépett, s elhagyta az asszonyt valamivel; az asszony jobban odanézett s látta, hogy Takács Gyuri egy lánnyal, a Kis Pál, a Güzü Kis Pál lányával beszél.

Asszonyi szívébe rögtön belenyilallt, amit a férje érzéséből megsejtett. És ő is szinte remegni kezdett valami kipattant haragtól. A nyár óta nem vette észre az urán azt a szoknyatébolyt, ami eddig annyit undorította. És minden nagy keserőségük, lelki eltávolodásuk, növekvő idegenységük mellett is megnyugasztalva hatott reá, hogy az ura akármilyen is, most csak az övé. Ha rossz is, ha beteg, ha szenvedő, csak ömiatta az. Néha szinte örömmel és meglelégedéssel töltötte el, hogy ő mégis ennyire valakije az urának. Jól ismerte a Dani változó, gyorsan lobbanó s feledő természetét, és mély hatással volt rá, hogy ez a férfi, aki olyan könnyen tudta eldobni a szeretőit, őiránta ilyen hosszan tartó, mélységes és erős érzéssel van odafűzve. Hónapok teltek, s nem változott az ura szíveállapota, s Erzsi néha hálákat adott érte az Istennek.

Most aztán feltámadt benne a fájdalom féltékenysége. Rettegett és iszonyodott a sejtelemtől, hogy az ura megváltozott, hogy már megint nem a régi, megszokott, szinte megszeretett csendes bolond ökörlötte, - hogy már újra kilépett, mint a varázskörből, s idegen istenek bolondja lesz.

Nem, nem csalódott. Jól látta ő az ura arcán a szenvedély lihegését. Jól látta az elszánt gyűlöletet, a vad, féktelen megdühödést a másik férfi ellen. És biztos volt benne, hogy többé nem őerte feni fogát Turi Dani Takács Gyurira, hanem másért. Azért a lányért, éppen azért, aki most van közójük vetve.

Takács Gyuri meglátta őket, meglátta őt, s elrestellte magát. Egy szóval kiadta az útját a lánynak, aki feléjük pillantott, s aztán lányosan, könnyű, libegő léptekkel elsietett. Távolról még egyszer visszanézett Gyuri felé, s Erzsí látta, hogy az ura ezt a pillantást észrevette, és olyan kemény, komor lett utána, mint egy kőbálvány. És Erzsí az urával érzett, s csudálatosképpen úgy vette észre, hogy ő maga is fel van háborodva, amiért az a taknyos lány a két férfi közül nem az urának a bolondja.

Takács Gyuri odaköszönt nekik, de egyikük sem fogadta. Dani elnézett maga elé, mintha levegő volna neki a versenytársa. Erzsí pedig úgy intézte, hogy abban a percben lehajolt a kisfiához, s aztán úgy ment tovább, hogy nem is láthatott oda Gyurira.

Ez mind a kettőt megértette. Úgy gondolta, hogy Dani a Bora miatt, Erzsí saját maga miatt nem köszön; nehezellik, amit láttak! s mosolygott. Pedig csalódott. Erzsí Bora miatt indult föl ellene, magára nem is gondolt, hisz az csak természetes, hogy neki nem tartozik semmivel, így jó, éppen így. Dani viszont a felesége miatt bősziült föl. Ismerte Gyurinak Erzsí iránt régi érzéseit, s ő követelte azt, hogy hűséges legyen az az ember, azzal a titkos, rendíthetetlen hűséggel, amit évek óta szeretett és tisztelt benne. Már eddig is bántotta valami, a lelke mélyén, valami rendellenes a Gyuri viselkedésében, de csak most jött rá tisztán, mi az. Ez a cudar megszegte azt a hűséget, amit az ő feleségének kellett, hogy tartson. És Dani Takács Gyurinak nem engedte, meg, hogy éppen úgy megcsalhassa az ő feleségét, mint ő.

7

Csak mikor jól elhaladtak, akkor csöndesült ez a fölszínes érzése, s akkor nőtt ki alóla az igazi, a Boráért való féltékenység. Ebben már nem Takács Gyuri ellen volt kifogása; a Bora viselkedésében vett észre rendkívüli és érthetetlen változást. Hol van az az áhítatos, rajongó csodálat, ami a lány egész valóságából úgy sugárzott még tegnap meg a múlt héten meg a nyáron, mikor a grófnővel voltak együtt, mikor a grófi kapuból utána nézett, s mikor ma reggel ájultozott a szekere után? Mi történt ezzel a lánnyal? Megveti őt az ajándék óta? Az ajándékért megutálta? Visszanéz és milyen szemtelenül néz vissza Takács Gyurira, s őrá csak egy közönyös, vagy tán éppen csúfondáros pillantást vet? Hiszen ha a kezébe kapja, összetöri a nyavalyást!

Beharapta a szája szélit.

Befordultak a Zugba; a sikaator végén laktak a szülei, éppen szemben az utcával. Az ő kapujok zárta be a zugutcát.

Ahogy Dani kinyitotta a vesszőből font kiskaput, amely gúzsstengelyén csak úgy fordult, ha egészen fölemelték, s beléptek, az anyjuk, aki az udvaron volt, felkiáltott:

- Ó, Istenem, Istenem!

Összezsapta a kezét, s otthagya a napraforgóköröt, amit a tűzre tördelt, és elébük jött.

Már egészen sötét volt. Dani kutatva nézett az anyja arcába, s kedvetlenül látta, hogy még öregebb, szegényebb, mézeskedőbb, mint tavaly. Az öregasszony szája már egészen beesett, a fogatlanság jobban megvénytette, mint az idő. Barna, zsíros, füstszagú bőre, amint rátapasztotta fonnyadt száját a fia kövér, duzzadó kemény ajkára, a férfiban kétségbeesett érzést keltett. Az öregasszony, mintha megérezte volna a fia elkedvetlenedését, félve simogatta meg a vállán a gubát.

- Óh fiam, óh fiam! - és sóhajtott.

A menyével egy kis ideig egymásra néztek, aztán Erzsi odahajolt hozzá, s erősen megcsókolták egymás száját.

A gyerek kezét csókolt a nagyanyjának, aki lehajolt hozzá, s össze-vissza csókolgatta. A fiú félrehúzódott és a kabátja ujjával törülgette le a csókok helyét.

- Ó, drágaságaim! - kiáltott a nagyanya, s a kisebbik gyereket átvette az ölébe; majd megfojtotta boldogságában. De a gyerek egy kis ideig szepegve, ijedten hallgatott, aztán rákezdte az ordítást, az anyjának vissza kellett vennie, hogy elhallgattassa.

- Ó, te, hát félsz nagyanyádtól? Persze ritkán lát... még csak egyszer látott a szentem.

Mindnyájan érezték a fájdalmat a szóban; hallgattak. Erzsi az anyóka kezébe adta a fazék tejet, hogy a gyerekekkel foglalkozhasson.

- Egy kis édes tej! - mondta. Az öreg asszonykicsinylően, nembánóan biggyesztette meg a száját. Erzsi elrestellte magát az ajándéka miatt, s még kedvetlenebb lett.

- No, de gyerünk be, gyerünk csak be! no, apátok fog örülni! Az fog.

Bementek a sötét pitvarba, s az öregasszony előre furakodva, fűgén nyitotta ki az ajtót, madzaghúzójánál fogva. Az alacsony szobából erős savanyúkáposzta-szag tódult ki; az asztal mellett ott ült az öreg Turi, s valami könyvet olvasott, igen messze tartva azt magától. Feléjük nézett, s leeresztette a könyvet. Nem kiáltott fel, mint régen szokott, nagy hűhóval; komolyan felállt s megrázta elébb a fia kezét, azután a menyéét.

- Látod, eljöttek! - mondta édeskedve az urának az öregasszony.

- Felőlem otthon is maradhattak vón. Három esztendeje nem jöttek, ma se vót muszáj. Mit nézik az én búsulásomat.

- Én is búsulok eleget! - mondta komoran Dani.

A felesége ránézett, s azt gondolta magában:

- Úgy, úgy, csak panaszkodj, hogy nem tesz boldoggá az asszonyod! Az kell itt csak. Azt szívesen hallják!

Mindnyájan nagyon, nagyon rosszul érezték magukat. Lepakolóztak, leültek az asztal körül. Az öreg megrándította a száját.

- Mit olvas? - kérdezte Erzsi.

- Tudja a fene. Minden bolondságot kitalálnak. Én meg csak olvasom, nincs más dógom... Ha még soká tart ez a tél, meg kell bolondulni.

- Csinálhatna nekem egy szánat! - mondta a fia.

- Lehet! - felelt az öreg, és mindjárt megélénkült a kifejezése.

- Hát a fiúk? - kérdezte Erzsi.

- Aj, egyik olyan, mint a másik! - mondta az öreg Turi. - Mindet a szoknya után eszi a fene.

Nevetett rajta s végigsimította az arcát.

- Még az a nyavalyatörős is odavan valahon, a Béni.

- Annyit félttem - szólt bele az anyjok -, egyszer valami baj éri.

- Bár kitörné a nyakát, akkor járna jó.

- Óh, ugyan, hogy mondhatasz ilyet - szólt rá nyávogósan a felesége. - Ne légy olyan pogány.

- Hát nincs igazam? Hát élet az? Még az egészségesé se élet.

- Hát Miskáék? - kérdezte Dani, fiatal házas öccsére célozva, akik itt laktak a szomszédban.

- Bolondok, hát bolondok - mondta az apja. - Marakodnak, mint a görény. Kiverik egymás szemit. Hun az asszony karmolja össze az urát, hun az ember a feleségit. Meg kén fogni őket, aztán fejfel mártogatni meg a Tiszába, a lék alá. Akkor nem vónának ilyen tüzesek.

Nevettek mindnyájan, de zavartan, kínosan. Nem tudtak mit szólani. Ha nincsen dicsekedni valója az embernek, jobb, ha nem is látja egymást. Dani tapintatosan visszatért a szánra.

- Elhozhatnám azt a tőkét, négy szántalp is kikerülne belőle.

- Aki a kapu előtt van?

- Azt!

- Jó.

- De akkor min ültök a nyáron - mondta tréfálva az anyjuk.

- Ennek mindig az ülésen az esze. Köpj egyet, ülj rá! - vetette oda neki goromba tréfával a vén Turi, s ezen újra nevettek.

- Gyere hozzám, kisfiam - szólt a nagyanya az Erzsi ölében nagy szemeket meresztve üldögélő gyerekekhez. De ez rögtön kézzel-lábbal kapálva, ijedten bújt az anyja kebelébe.

- Á, nem megy az hozzád, mert nincs fogad - kiáltott a vén Turi, aki már egész visszakapta régi hangját -, csak énhozzám. Gyere hozzám, te! Gyere ide, te betyárkölyök, te!

Elvette az anyjától, s a gyerek engedte magát; csakugyan egész otthon volt a nagyapja ölében; kapkodott az asztalon levő könyv felé.

- Diák lesz ebbül! - kiáltott az öreg. - Fiskális legyél te бүdös, osztán nyúzd meg az egész világot!

Tiszta szívükből nevettek rajta, egy percre el is felejtették a nehéz hangulatot.

Ez kell hát a boldog családi élethez - gondolta Erzsi -, hogy az ember ne vegyen komolyan semmit. Tán az öregek nem gyilkolhatták volna egymást rakásra már százszor. De fel sem veszik egymástól a megbántást. Élnek. Az ember kiveszekedi, az asszony kisírja magát, s megvan. Elnézte a napát, leánykorában csuda szép volt. De nagyon szegény lány; ott a kis tulipántos láda a kemence mellett, az is csak félig volt a menyasszony holmijával. Ma már nagyon elhagyta magát, az egész falunak Borsca nénije; tud ráolvasást a kígyómarásra, s tanácsot ad mindenféle bajban. Jól van mindenkivel, csak a menyével nincs. Fél tucat gyereket nevelt föl, s agyondolgozta magát értük. Erzsi látta egyszer, mikor a nagylánya ott ült kényesen az asztalnál, és ő sepergette a szobát; ő mosott rájuk, ő szaladt, fázott, betegeskedett, szenvedett értük. A gyerekei, ez volt az ő világa, s nem bánta, ha a föld alól, vagy a templom perselyéből került is ki, de mindennek meg kellett lenni, amire azoknak szükségük volt. Mind

a kettőjükben volt jó csomó könnyelműség, különösen a pénzzel szemben. De az ura tulajdonságaira mégis ráismert bennük Erzs, vegyesen.

Dani odatekintett a feleségére, s látta, milyen gondolkozó éles szemmel nézegeti ez a szüleit. Ő is elkomolyodott, eszébe jutottak délutáni gondolatai, s míg az öreg pár, az apja meg az anyja, az ő gyerekével játszottak, elgondolta, hogy is volna, ha ő még egyszer gyerek vón idehaza?

Hirtelen nagy izgatottság fogta el. Szeretett volna felugrani s kiszaladni a világból. Türelmetlenség lepte meg. Haragudott a szüleire, akik sokban okai voltak, hogy a feleségével idáig jutott, mert számtalan éket vertek közéjük. Amilyen mindent megbocsátók voltak egymással szemben a család keretében, olyan követelők, túrhetetlenek voltak a gyerekekkel szemben, mikor ezek kiszakadtak közülök. Mindent kapni, semmit sem adni, s ezzel halálíg elkeserítették a menyeket és vejeiket. Számtalan összetűzés. Pénzbajok. A harácsoló öregek, akik a gyerekeiket úgy akarták kiélni, mint a méhet, mindjárt kiszedni, ha valami gyűlt a köpűbe. S az ingerült feleség, akinek a kotlós módjára kellett megvédeni a magáét, a csirkéjét.

Nincsen okos apám, okos anyám - gondolta Dani -, akik el tudtak volna valaha valamit simítani, pedig sokat segíthettek volna rajtam egy kis jósággal...

És megint úgy érzett a feleségével szemben, mint régen, mikor még szerelmét semmi sem rendítette meg. Mindent megbocsátott neki, s mindent megértett nála. Szigorú volt az anyjához miatta, s kárhóztatta az egész világot érette. Az a férji szív áradt meg benne, amely az egyéniséget megkettősíti s a fontosabb részévé az asszonyt teszi, akit oltározva tart előtérben, a saját lelkét áldozó papjának állítva s az egész világtól bálványozó hódolatot követelve számára. Most még egyszer tisztán érezte ezt. Éppen a szülei, a régi családja ellenére. Mert a régi bálványt ledöntötte volt magában, s az új számára attól is ugyanazt az imádatot követelte, ami őbenne volt, vagy még többet, sokkal többet. És megérezte magában Dani még fokozottabb mértékben azt az érzést, ami ma este Takács Gyurival szemben elfogta. Ő tehet a feleségével akárhogy, akármit, de mástól megköveteli, hogy úgy tiszteljék, ahogy ő kívánja. És a szüleitől legjobban!

Szigorú szemmel, emelkedett arccal nézett körül. Senki sem ügyelt rá, a két gyermek mindenkit lefoglalt.

És elhitette magával, hogy az akaraton múlik minden, az ő akaratán meg a feleségéén meg a szüleién meg a világén, és minden úgy lesz, ahogy volt, jobban! ahogy *kell* lennie.

S úgy tetszett neki, hogy ezt most csak ki kellene mondania, s meg is valósulna!

És ez a hit egyszerre boldog békeséget idézett a lelkébe. Régen, nagyon régen nem érezte magát ilyen nyugodtnak, reménykedőnek, mint ma este.

Itt, ennyied magával nem tud szólani. De ha hazamennek, szólani fog. Megmondja, kiönti a szívét. És már látta, hogy borul a keblére a felesége, s meleg pillantásokkal simogatta meg az asszonyát, aki a túlfűtött szobában kipirult, s a gyerekei vidámságától régi lányos, nyájas kedvességéből kapott vissza valamit.

Később átjött a báró, a szomszéd paraszt, aki egy Báró nevű kutyájáról kapta a nevét. Az öreg Turi közösen vállalt vele nádvágást, s most alaposan hozzáfogtak megbeszélni, mennyi lehet azon az éren, ahol a napokban kezdik meg az aratást.

A báró hallgatag fekete paraszt volt. Magányosan élt, mert a feleségét vagy húsz évvel ezelőtt elkergette magától a gyerekeivel együtt. Az öreg Turi mindig kötekedett vele, heccelte, de csak szőrmentiben, mert a báró nagyon kemény volt, s igen goromba tudott lenni, ha megbántották. Különbösen is nem értett tréfát. A nevéhez már hozzászólt ugyan, de azt sem akárkitől fogadta el.

- No, báró, hun van az unokád? - kérdezte tőle Turi, a saját unokájával kevélykedve.

A vénember egyet mordult, s megrántotta a vállát.

- Látod! ezt a kis kölyköt nem adnám az egész életedért. Élet az, úgy élni, mint a kutya.

- Dugd az orrod a magadéba! - mordult rá a vad paraszt, aki nem válogatta a szót.

Az öreg Turi nagyot kacagott.

- Hej, báró. Irigykedsz.

- No, van mit. Nem tom hányszor fog még a tetves nagyapja ölébe ülni, míg él.

A durva vágás, amely mindnyájuknak a sebét véresre tépte, kínos csöndet idézett elő.

- Úgy füstöl ez a vizes kóró - mondta az öreg Turiné.

- Hadd füstöljön. Inkább itt füstöljön, mint másutt - szólt az ura, hogy kedvetlenségét egy odavetett tréfával leplezze. De csak ketten értették, ő meg a fia.

- Nem vagy álmos? - kérdezte Erzsi a kis fiától, lehajolva hozzá.

Dani felállott.

- Jó lesz, ha indulunk.

- Ha sietős, bizony jó lesz - mondta az apja.

Az öregasszony, aki a padkán gubbaszkodott, megszólalt, csitítva.

- No, kártyázatok egyet. Hová sietnétek. Mán az étel is meleg...

De Erzsi tűrhetetlennek érezte a levegőt, s határozottan készült. Öltöztette a gyereket.

Dani is rosszul érezte magát, szabadra vágyott már...

Keserves hangulattal mentek ki. Az anyjuk ugyan váltig biztatta őket, hogy a gyerekek is jönnek már haza a fonóból, de csak elmentek.

Ahogy kiértek az utcára, Dani komoran kopogott előre. Elgondolta, hogy most hazamennek, lefeküsznek. Átalusszák ezt a hosszú éjszakát. Reggelre megfájul a feje a sok alvástól, holnap jön az új nap, új semittevés. Elkezdett az esze járni, hol frissíthetné meg magát egy kicsit. Emberek közé vágyott. Ásított; egyet, s eszébe jutott, miket gondolt egy órával ezelőtt a feleségével való kibékülésről. Már nem volt szájíze ehhez sem. Nem megy az úgy...

- Bemegyek a tanítóhoz egy kicsit - mondta, és újra ásított.

Erzsi nem szólt, de igen rosszul esett neki. Ő is úgy várt valamit, maga sem tudta mit. Azt, hogy valami isteni csoda fog közbejönni. Valami el fog köztük múlni, s ma már minden úgy lesz, ahogy volt. Úgy érezte, az ura az ő kedvéért húzódott most el a szüleitől, a folytatását várta... Mint valami leszakadt eső, úgy fáztatta végig az ura szava. De mit tegyen. Nem szólt. Hátha a halált váltaná meg egy szava.

De mikor az ura csakugyan elvált tőlük, s átment a másik oldalra, a tanító háza felé, csaknem keserves zokogásba tört ki. Úgy fájt a szíve, mint azon a nyári éjszakán, mikor félmeztelenül szaladt itt a két gyerekével.

9

- Bora!

A leány megállt.

Turi Daninak hőség csapott a fejébe. A nyelve elakadt a hangokban.

- Hát te mindig az utcán tekeregsz?

- Én? Ó! Minek tekeregnék?

- Minden percben találkozni kell veled?

- Hát csak innen jövök! Papéknál fontunk.

El akart menni.

- Várj csak!

A lány féllábra nehezede, megállt.

- Mi bajod van? - kérdezte Dani.

- Nekem?

- Na.

- Nekem? Semmi - s kuncogva nevetett. - Mér vóna?

Dani sohasem érezte ezt a fojtó, tikkadt hőséget. Meg akarta fogni a lányt, s reszketett a keze. Az meg olyan fel sem vevően nézett rá. Nem tudta, mit mondjon neki. Szégyellte bevallani az érzést, a gyerekes reszketést. Tudta, hogy csak egy szó, s elveszti a leány előtt örökre a becsületét.

- Nagyon különös vagy máma - mormogta.

- Én?

Dani nagyot lélegzett.

Egy percig szótlannul állottak. Dani érezte, hogy vörös az arca. Úgy van evvel a gyerekjánnyal, mintha ő is gyereklegény volna. Pirult miatta.

- Te.

- Tessék.

Dani egyet nyelt, s a torkán reszketve, rendületlenül tolakodtak fel a hangok.

- Mondd meg az apádnak, jöjjön el holnap hozzám. Neki adom a tiszafarki káposztást.

A lány egész közel hajtotta hozzá az arcát, és a szemébe nézett, mintha egyenesen csókot akart vón neki kínálni a nagy ajándékért: bérbe egy földet, nekik!

- Köszönöm, Dani bácsi, édös!

Mire Dani kóválygó esze odáig tisztult, hogy átkapja a lányt, ez már el is szaladt. Olyan boldogan szaladt, repült, mint a madár. Sohasem hitte volna, hogy ilyen *szerecsét* csináljon! Soha ilyet. Hogy Dani bácsi fizesse meg! Istenem, jó most okos lenni!

És Turi Dani csak állott, állott, a vére lüktetett, pezsgett, forrt. Azt hitte, mindjárt elszédül s felbukik. De csak állott, s utána nézett a havas út fehér homályába hersegő cipővel elszaladó lánynak.

A szíve elszorult, és szégyellte magát halálosan.

10

Mikor benyitott a tanítóhoz, még akkor is reszketett; a szíve szorult, szédülése volt, s titkos lányravagyakozás gerjedezett benne.

A tanító ott volt a gyerekektől lármás első szobában, s kihallatszott a sötét konyhába, amint a gyerekekre kiabált, tréfásan ingerkedve velük; az volt a passziója, hogy folyton egymás ellen uszította őket.

Ahogy Dani benyitotta az ajtót, a nagy sovány ember borzasztóan piszkos, ócska szalonkabátjában meglepő fürgeséggel ugrott fel, s nagy lármával sietett a vendég elé.

- Isten hozott! Isten hozott, kedves bratyesz! - kiáltotta neki; a szakálla vagy inkább borostás álla tele volt dohányporral, ami ráhullott a cigarettából, amelyet éppen most nyálazott össze. Tegeződött az első parasztagzákkal, mert ez kölcsönös megtiszteltetés volt mindkettőjükre. - Hohó, hát még nem kezdett ki a rozsdá! Haha, én már azt hittem, hogy már legalábbis alispán lettél, vagy megyei huszár, hogy így kerülöd a szegény ember házá! Pusztuljatok! - kiáltott a lánykáira, akik ott sereglettek körülöttük, s báméskodva nézték Danit. Az apjuk szavára meg se mozdultak, de ez nagyot kurjantott:

- Hol a pipaszár! A meggyfa pipaszár!

Nem törődött tovább velük, mintha nem is volnának, s hosszú lábaival átlépte őket, ha beleakadt valamelyikbe.

Dani mindig úgy nézett rá, mikor találkozott vele, mintha azt kérdezné a szemével: Nem vagy bolond, pajtás?

Nem volt bolond a tanító, s nagy hahotái, szórakozott, kapkodó modora, erőltetett közvetlensége mind csak csinált takarói voltak rettenetes életnyomorának.

Előjött a mellékszobából a felesége is.

- Jaj, de odavan, komámasszony! - mondta neki Dani.

A sovány, petyhüdt bőrű asszony úgy járt-kelt, mintha a sírból lépett volna ki, a hangja is olyan gyomorhang volt, mintha mindig éhes volna, s nem bírta beszélni, nagy sötét szemei szórakozottan csapódtak ide-oda. Kissé mosolygott a Dani szavára, aztán a gyerekeinek szolt,

hogy menjenek odább a vendég elől, de azok neki éppúgy nem fogadtak szót, mint az apjuknak.

Daninak megesett rajtuk a szíve; körülnézett a lánykák csapatán. Öten voltak; csupa nagy-szemű, sápadt és szemtelen kis teremtés, feltűnően hasonlítottak az apjukhoz, egyikük gyönyörű szép volt, ez volt a Dani keresztlánya; ölébe is kapta az ötéves lánykát, ahogy székre ült, s magához ölelte. A lányka hajából, amely a válláig lógott, valami illatos olaj szaga érzett, s Dani érezte, hogy már most is lány ez, vékony testecskeje, sápadt arcocskája s tüzes fekete szemei már most is valami férfiveszejtő titkot őriznek. Szinte beleszédült ebbe az érzésbe, kissé megölelte a gyermeket, aztán átfogta két tenyérrel a bordáin s letette az öléből.

Ekkor jött be a legnagyobb lány, ez már tizennégy-tizenöt éves volt, s amint rögtön kitűnt, rokkant apja-anyja helyett ő tartotta már a kezében a házirend gyeplőjét.

- Mars kifelé! - kiáltott a húgaira. Azok nyelvet nyújtottak rá, de ő egyiket hajánál fogva cibálta meg, másikat hátba csapta, s hamarosan valamennyit kipofozta a szobából, át a benyílóba.

- Hahaha! - kacagott nagyokat a tanító - hej ez a Mariska, jó feleség lesz, megálljatok, ez még megtáncoltatja az urát.

Rágyújtott a vékony cigarettára, s néhány óriás szippantással elszítja, addig nem is szólott, s újra egészen elfelejtkezett a gyerekeiről. Az asszony ott ült a kemence padkáján, s kétségbeesetten, beteg szomorúsággal nézett rájuk.

Dani, aki már elszokott innen, nem tudta elgondolni, hogy lehet ez a szomorú, ez a nagyon gyászos ház a korhelység vidám tanyája!... Mert hisz itt minden este folyt a dáridó meg a kártya.

A tanító nem szólott, míg a cigarettájával nem végzett; a füstöt folyton az orrán bocsátotta ki. Dani szólalt meg:

- Hogyan vannak, komámasszony?

- Megvagyunk.

Dani bólogatott szórakozottan, mintha igent intett volna egy tucatszor egymás után.

- Hát jobb lesz már az új házban, ugye? Szépen épül az új iskola!

Az asszony kétségbeesetten legyintett.

- Az új ház! - hahotázott fel a tanító. - Annak lútték. Megvan az első vallási sérelem. Barátom, tudod, hogy kinevezték az elsőtanítót, a főtanítót! Mi?

- Nem tudom.

- Nem? - hunyorított vidám-nevetve a tanító, mint aki jó viccet akar mondani: - éspedig pápistát!

Dani összekapta a szemét, s az arca elvörösödött a dühtől. Úgy állott a dolog, hogy az iskolát államosították, eddig a református felekezet tartotta fenn egy tanítóval, aki százhusz gyereket tanított. Most átvette az állam, azzal az ígérettel, hogy a két tanító közül az első mindig református lesz, éspedig kántora lesz az egyháznak. Úgy gondolták, hogy a mostani tanítót átveszi az állam, ez természetes volt, s az egész falu örült, hogy a szerencsétlen, sorsüldözött család végre révbe jut. Ámde a kormánynak ősi, nemzedékről nemzedékre szálló politikája, amely a vallási erőszakosságokkal és tapintatlanságokkal századok óta bőven táplálja a jogos érzékenykedések keserűségét, most ismét elkövetett egy durva merényletet.

Dani dühösen hallgatta, majd káromkodott s fenyegetőzött, de a tanító hangosan kacagott, mintha mit se törődne a dologgal, bár a szemében könny csillogott, amely véres eres, vér-aláfutásos, gyűrött szemalját is elöntötte.

- Megyünk a Dunántúlra. Már be is adtam a pályázatomat.

- Mégy a fenébe - mondta Dani.

- Mit! én? aki megcsináltam nektek az egész dolgot! aki hat esztendeje prédikálom, hogy ne kínlódjatok, adjátok át az államnak az iskolát, akkor legalább én is kapok emberi lakást és kondíciót, én legyek most egy *főtanító* úrnak a lábkapcája! Egye meg a fene, valahon egy paraszt van a világon, egy se ütteti az magát agyon értem! Megyünk a Dunántúlra, nektek meg lesz két pápista uratok! Slussz!

Fütyülni kezdett, újra cigarettát sodort, s míg el nem szívta, megint nem beszélt. A szobában nyomott hangulat volt, csönd, csak a másik szobából hallatszott a gyerekek pokoli lármája, s mindannyit túlhasította a Mariska sivítása, aki csendet igyekezett csinálni.

Egyszer kinyílt az ajtó, mire még telibben rohant be a lárma, s annak közepette egy parányi, harmadféléves kisfiúcska.

A tanító, ahogy meglátta a kisfiút, nagyot hahotázott s rákiáltott:

- Hó, te kölyök! gyere csak te babszem! Gyere, fiam, egyem meg a lelked!

Felállott, lehajolt érte, felemelte a padlásig. Kabátjának fényes könyöke gyászosan csillogott a füstölgő lámpa világán.

- Hány fiú vagy?

- Hat! - kiáltotta odafenn a mestergerendáról a csöppség; tudniillik ő a *hatodik* gyerek, a fiú.

- Hány lesz még?

- Hat! - kiáltotta újra a gyerek.

- Akkor jó! - harsogott rekedt, elivott hangján a tanító, s az asztal közepére állította a fiát. Aztán kacagott neki.

- Hat? Mind olyan legyen, mint apátok! Mind hagyja ott a teológiát az utolsó vizsga előtt, házasodjon meg, rúgassa ki magát minden faluból, végig Magyarországon, csináljon hat gyereket, oszt dögöljön meg az árokba!

Dani ránézett a tanítóra, aki úgy hahotázott, ahogy bírt, hogy elfojtsa a zokogását.

11

- No, se baj - mondta később a tanító -, mért él az ember? Megérdemli egy rongyos emberélet? annyi munkát, amennyit az ember dolgozni tud? Mi vagyok én? hernyó? hogy csak a magam bendőjének dolgozzak! Nem azért teremtett az Isten két lábra, egyenes gerinccel, fölemelt fővel, égre tekintő szemekkel, hogy ne magamnak, hanem másnak szenteljem a szellememet? Nohát én másoknak szenteltem, én gondoskodtam százakról, nekem jó hely jut odafenn, ott majd én leszek a főtanító! Ott majd én pofozok vissza papot, parasztot, minisztert! Aj, de nehezen is várom.

Egy percre mintha kimerült volna, aztán borzas szőke haját hátrasúrolta, rendetlen, rágott bajuszát szédörzsölte tenyerével, amelybe belefektette eldurvult bőrű arcát, s Danira nézett.

- A te dolgotat is úgy megcsináltam komám, hogy fel se éred ökölled: hogy! Úgy megírtam én azt a folyamodványt a grófnéhez, hogy ha annyi szíve van, mint egy tyúknak - pedig az ilyen perverz grófnéknak van ám, nem úgy, mint az egészséges naiv, falusi asszonyságoknak -, hát akkor biztos, hogy nem a zsidónak adja el a Karay-birtokot, hanem nektek! Csakhát persze jusson a kezébe az írás! Már azt osztán nem tudom, meglesz-é!

Dani azért jött be éppen. De oly régen ment el az a folyamodvány, hogy már egészen letett a reménységről is, hogy valami sikere legyen. Nem volt kedve szólni a tanító beszédére, bár felizgatta őt, s új reménykedésre ösztönözte.

Az ablak alatt kopogás volt, nagy csizmák tappogtak a fagyon. Várták ki jön. Nemsokára nyílt az ajtó, s gubában jöttek Takács Gyuri meg Vincellér, egy másik nagygazda.

Erős hűhó kezdődött, kemény kézfogások, nagy lármájú beszéd.

Takács Gyuri, aki vakmerő csipkelődésekkel szokta bosszantani az embereket, azt mondta a tanítónak:

- Hun van még Gyertyaszentelő! mit csalogatod ki a medvét?

- Kigyün a magától is - mondta bámulatosan rekedt hangon Vincellér, s vastag fekete mutatóujjával, amin meglátszott, hogy most hányta ki a trágját, szétigazította egyforma kurtára kopott, kifakult végű barna csutkájú bajuszát. - Ugye, Turi?

Daninak semmi íze sem volt a tréfához. Nagyot nyújtózott, s úgy tett, mintha nem törődne velük, akármit beszélnek.

A kisszobában valamelyik gyerek elkezdett visítani, mintha nyúznák. A tanítóné, aki ülve fogott kezét az emberekkel, most felállott, bement oda, de a megjelenése semmivel sem csitította a lármát.

- Na, üljetek le, oszt ne povedáljatok, bratyekovszkik - mondta a tanító.

Lelőkték a gubát, s leültek. Mindjárt utánuk jött még két paraszt, egy Kása nevű szótalan, röhögő fiatal gazda, meg egy Kis nevű öregember, aki a szemét is kiszúratná egy kis italért.

Beszélgettek, hol ez, hol az vetett fel valamit; a tanító, aki iszonyúan unta őket, végre felkiáltott, hahotázó módján gorombáskodva velük.

- No, mi lesz? Hun az a pájinkás üveg?

Felállott, a rozoga lábú sublódhoz ment, amely téglával volt feltámasztva, s felvett róla egy zöld üveget, megkotyogtatta.

- Üres! - mondta.

Nagyobb biztosság okáért kivette a papirosdugóját, megszagolta, s felhajtotta azt a csöppet, ami még volt benne.

- Mondom, hogy üres.

- Egyen meg a fene, ha megiszod, hogyne vón üres! - mondta Takács Gyuri.

- Egyen meg benneteket, mért nem ütitek agyon a zsidót, ha nem ád a főtanító úrnak mán hitelbe. Ilyen koszos falu, ahun a főtanítónak sincs hitele.

- Főtanító! - röhögött a repedthangú Vincellér.

- Hát biz annak befűtött a miniszter! - mondta Takács Gyuri. - Neked is jobb vóna rektor, ha más eccer magadnak kapárnál ki valamit a tűzből.

- No, ne karattyoljatok, egyen meg benneteket a fene, komisz büdös parasztok - lármázott könnyes, részeg szemmel a tanító -, hát mi lesz? Mék vájja ki a fenekiből azt a pengőt egy kulacs borra?

- Borra? - mondta Takács Gyuri. - Bundapájinka nem jó hascsikarástul, abba a rossz bendődbe?

Turi Dani ma nagyon rosszul érezte itt magát. A belső zsebéből kivette a katonakori bugyellárist, és abból egy ötöst; odaadta a tanítónak.

A tanító elvette. Dani most látta, hogy a keze állandóan úgy reszket, mintha a hideg lelné.

- Mariska! Mariska! Gyere csak. Szaladj át a zsidóhoz, hozd tele az üveget borral... Te! hozzál egy kenyeret is, érted, meg egy fél kiló szalonnát.

- Há, a kánya, hogy kap a pénzen! - röhögött Vincellér.

- Ne egy fél kilót! - mondta heccelve Takács Gyuri - hozzál legalább egy fél oldal szalonnát.

A lányka nevetett, az ő érzéke is el volt tompulva a cudar életben.

- Hozzál, hozzál lányom az egészér kenyeret meg szalonnát; nesze itt a borra még egy forint - mondta Dani.

- Hej a kutya Turi Daniját! - kiáltotta Takács Gyuri - más ilyen kis lányokat is megfizet!

Daninak az arcába szökött a vér. Tudta, hogy Borára céloz a sógora. De nem szólt. Egyáltalán ma oly fásult s kedvetlen volt, hogy nem bírt szólani, pedig máskor könnyen állott nála a felelet s az ütés. Megzavarta az élet nyomorúsága, amely ebben a házban meglepte minden piszkával, lármájával, becstelenségével és savanyú szagával.

A hatforintos ajándék a többi parasztot valósággal föllázította, s még a szótlan Kása sem bírta megállani, hogy szót ne vesztegessen rá.

- No, ha annyi pénzed van, sógor - mondta Takács Gyuri, aki egészen nekiszilajodott, s minél csöndesebb maradt Dani, annál kihívóbb és kötekedőbb lett vele szemben -, hát akkor lássunk dologhoz. Rektor, hol a biblia?

A rektor gyomrából hahotázva vette elő a piszkos, zsíros kártyát az asztalfiókból, kenyér-hulladékok és tisztátalan, csorba evőeszközök közül.

- Huszonegy vagy harmincegy - mondta.

- Huszonegy! - kiáltott Gyuri, s felkönyökölt az asztalra. - Az az igazi. Semmi teketória. Egy, kettő - nyertem.

Ridegen hahotáztak.

Az alacsony, tágas, kevés bútorú, rosszul meszelt, alig megvilágított szobában egyszerre valami bünbarlangszerű hangulat áradt szét. Ott ült az asztalfőn Takács Gyuri, az arcán lázas, kapzsi feszültség volt, a szeme villogott; a többiek is mohón vetették bele magukat a kártya örvényébe. Már is alig várták, hogy sor kerüljön rá. Minden este össze szoktak ők itt gyűlni, hogy éjfélig, néha félhajnalig elüljenek a legprimitívbb játék ostoba szeszélyeit lesve. Rendesen kis tételekben játszottak, csak a tanító hazardírozott, mert ő szabadon tehetett, úgy sem fizetett senkinek, csak adós maradt, s azzal adott elégtételt, hogy megitta a parasztok borát, s részegen engedte, hogy akár szántsanak is a hátán.

Dani kedvetlenül nézte a többieket. Szeretett volna elmenni, de lenyűgözte a közhangulat, s mégsem akart kártyához nyúlni.

- Nem értek én ahhoz! - mondta.

- Hát iszen nagy tudomány! - szólt a sógora. - Aki ért hozzá, hordóba sózhatják a fejit... Mit teszel rá sógor?

Dani ímmel-ámmal fölvette a lapját. Disznó volt, tőkász.

- Egy koronát! - mondta.

- Óhó - szörnyedtek el a többiek, akik krajcáros tételekkel reggelig pizsmogtak -, amán nem járja! Koronával kezdeni! Még ilyen nem vót! Végezni is sok avval!

- Nem baj, tartom a bankot! - mondta Takács Gyuri. - Úgyis ritkán jut hozzá az ember egy kis friss zsírhoz, most olvasszuk a hájat.

Kiosztotta a másik kártyát. Dani fölvette, s mellé tette a másiknak, ez is ász volt.

Takács Gyuri magának is vett - egy lapot, kettőt, hármat -, akkor habozott, s merészen még egyet vett. Felragyogott az arca, s elkiáltotta magát:

- Huszonegy, sógor!

- Ez még több! - mondta Dani, s kiterítette a két kártyát, amely mindennél erősebb: a két ász.

Nagy volt az elszörnyedés. Mindenki érezte, hogy ma este vészes felhők jelentek meg fölöttük.

Takács Gyuri magányos, rideg életében, amelynek semmi igazi célja és alapja nem volt, éppolyan szenvedélyesen vetette magát neki a kártyázásnak, mint a tanító, aki páratlanul peches volt ebben is, mint minden egyébben az életen át.

Jött Mariska a borral. Töltöttek, koccintottak, fenéig itták.

Aztán nekidültek a kártyázásnak. Dani az első szerencse után óvatos volt, s egy óráig is elhúzták az időt, hogy csak gyakorolták az idegeiket és nézegették, próbálták a szerencse járását. A második órában, már közel az éjfélhez, Dani egyre merészebb lett, s mikor úgy érezte, hogy most végleg hozzá szegődött a szerencse, mind szilajabban, keményebben nézett bele a Takács Gyuri szemébe, aki már meglehetősen be is volt borozva, s a ragadós apró lapokkal kezükben veszett párbajba kezdtek, amelyből a többiek, akiknek nem volt okuk, hogy elveszítsék a fejüket, hirtelen kimaradtak.

Nehéz lett a lélegzet, és sóvár az arckifejezés, és rohanva nőttek a tétek, mint a lavina. Ezek a parasztok, akik nehéz, keserves munkával keresik a garast, most dühöngve, agyfájdítóan vágták az asztalra a nekik szokatlan nagy summákat.

- Írjad, rektor! - kiáltott Gyuri, mikor elfogyott a pénze. - Tartom a bankot!

A bankban éppen benne volt az egész summa, amit valamennyien magukkal hoztak, hetvennégy forint. Veszített.

- Újra tartom.

Újra veszített.

- Újra az egészet.

Nyert.

Dani sápadt lett, s a keze megreszketett. A szokatlan izgalomtól iszonyúan megfájdult a feje. Áttolta a pénzt, Gyuri átvette a bankot, a kártyát, s elkeverte.

Dani gögösen, vadul nézett a sógora szemébe. Mind a kettőnek ki volt kelve az arca, és izzadságcseppek folytak a homlokukról. Dani jobban lihegett, mint a nyári kaszáláskor, de kipirult arca megszépült, és valami hősiesség volt rajta. Gyuri vad volt és durva, nyakra-főre dobálta az ocsmány szókat, s válogatatlan trágárságokat csapkodott ki. Szerencse, hogy a másik szobában aludtak már a leánygyerekek. A lámpa már egészen kormos volt, s alig világította meg az asztal lapját. Senki se szólt tovább, a bor ott állott a poharakban, s meleg volt és utálatos a rossz lőre; csak az ivott, aki meg akarta nedvesíteni kiszáradt torkát.

Dani érezte, hogy a lábán forró hullámok futnak végig, s olyanforma kéjes, gyötrő izgatottságot érez, mint az este, mikor Borával beszélt.

Végre elült a tagok mozgolódása, a testek remegése.

- Mi a bank? - mondta Dani, s fölvette az első kártyát. Meghallotta, hogy a hangja fulladt.

- Ezer forint - szólt Takács Gyuri.

- Tartom.

Gyuri újra kínosan összeszorított foggal szedegette a kártyát. Dani még mindig a gyerek játékos maradt, aki felborítja a lapokat, nem öregbíti izgalmát azzal, hogy lassan csúsztassa ki egyiket a másik mögül, amit a paraszt kártyás sohasem mulaszt el, hogy teljesen átreszkesse az izgatottságot.

Gyuri újra gögös lett, s előre kivágta a huszonegyét, bár nem volt köteles vele.

Dani lecsapta rá a maga két lapját, újra két ász!

Nyert. Besöpörte a pénzt. Az emberek szeme szinte kiugrott.

Dani vissza akarta venni a bankot.

- Nem adom! - kiáltott Gyuri - disznó kutya! - utálatosan szitkozódott. - Tartom tovább! - s újra keverte a kártyát.

- Mi a bank?

- Ezer forint!

- Tartom.

A harmadik kártyájánál, bár a lapok összege csak tizenhét volt, Dani megállott.

Gyuri a szemébe nézett, de lihegő izgatottságában semmit sem tudott kiolvasni belőle. Kapkodta a kártyát, s mikor tizennyolc volt a kezében, még egyet vett.

- Pász! - mondta fakón, rekedten s mikor meglátta, hogy Daninak csak tizenhete van, csaknem megütötte a guta.

- Még egy bank! - ordította, hogy a másik szobában felsírt valamelyik gyerek.

- Mi a bank?

- Az apai jussom!

Dani megtorpadt s ránézett.

- Ne bolondozz, Gyuri - mondta neki.

- Gyáva paraszt, pfi, leköplek! Meghátrálsz, te sár, te sár!

Dani hallgatott.

- Az apai jussom; minden föld, ami az apámtól maradt. A Malomalján, a Rekettyésen, a nádas, a tiszafarki káposztás, a Hatöles föld.

- Tartom.

Amint fölvette s megnézte a kártyát, valami sejtelem lepte meg. Ász volt! Ez ma az ő szerencsekártyája.

- Takács Gyuri! - mondta, s az ajka remegett, a keze is, benne a kártyalap. De azért kimondta: - ne mondd, hogy semmi ember vagyok, felteszem az apai jussod ellen mindenféle vagyonomat, amim csak van az anyaszült meztelen testemen kívül.

Gyurinak ömlött az arcáról a tajték, s a melle fűjt, mint a kovácsfűjtató. Irtózatos volt és utálatos.

Dani felvette a kiosztott második kártyát.

Ránézett, felsóhajtott, s az ég felé pillantott.

Aztán újra jószág és békesség, és nagy nyugalom volt a szívében.

Ismét ászt kapott. Két ász volt a kezében, azt le nem veri semmi, csak ha a másiknál is az van.

De annál nincs, mert új kártyát vesz, harmadikat, aztán negyediket, ötödiket, hatodikat, és mégis összesen megint tizennyolc a kártyái értéke.

Iszonyatosan gyötrődik. Látja a Dani arcán a nyugalmat, és ekkor úgy érzi, hogy elveszi az isten az eszét, s még egy hetedik kártyát vesz fel. IX-es volt, kilencet érő.

- Pász.

Kiejti a kezéből a kártyát.

S aztán, mikor meglátja a Dani csudáját, a két ászt, azt hiszi rögtön megtébolyul, s a nyála megered száraz ínye közt az elbágyadástól, s lefolyik az állára, mint a haldoklóé.

Csönd van egy darabig.

Dani feláll, hogy elmenjen.

- Megállj csak, hé! - ordít utána Takács Gyuri, s a részeg tehetetlenségével felállva, ütőeszköz után kapkod réveteg kezeivel.

- Szöksz, tolvaj! Elszöksz, zsvány! Útonálló, pribék, bujnyik. Elszöknél. Hé!

Dani megáll s ránéz.

Nyugodtan, csöndesen mondja.

- Mi legyen a bank?

Felveszi a kártyacsomót s elkeveri.

- Mi? Mi? Megmondom! Megmondom, kutya. Az, ami a legbecstelenebb a házadban, ami a legkisebb előtted...

- Mi az? - mondja Dani feszülten.

- A feleséged!

Dani megszédül, mint a bunkócsapástól.

- És mit teszel ellene, Takács? - szólt fakóan, hörögve.

- Azt, ami a legkívánatosabb neked ezen a világon.

- Mi vón az?

- Bora!

Dani úgy áll, mint a szélütött.

Aztán dermedt kezeiből kiejti a kártyát, s az széthull a földre.

- Nincs bank! - mondja.

Nem tudja, mikor tér magához, mintha álomban hallaná a saját hangját, megfigyeli, hogy a szája mozog:

- Tanító úr, vegyen csak elő két árkus papírt, írjon.

A foga összekattan, mint valami géprész. S mikor ködlő szemén úgy látja, hogy a tanító írásra készen vár, diktál.

- Én, alantírótt Turi Dániel az alantírótt tanúk előtt elnyertem Takács György sógoromtól kétezer forintot, amit örökös ajándéku adok a Vásárhelyi Pál tanító gyermekeinek, azzal a kikötéssel, hogy a pénzt az árvaszék kezelje.

Az írást aláírta, s látta, hogy a keze, ez az idegen szerszám nem reszket, hanem a rendes ismert kacskaringós T betűt írja.

Mikor a két tanú is aláírta, Dani újra diktált. Egy csöppet sem ocsúdott lázas önkívületéből.

- Én, alantírótt Turi Dániel, az alantírótt tanúk előtt elnyertem Takács György sógoromtól az apai örökségét, vagyis a Malomalján tizenhat köblös földjét, a Rekettyésen harminc holdját, négy hold nádas illetőségét, a hat vékás tiszafarki káposztását meg a Hatöles földet, amely tizenhét hold. Ezt az egész vagyont, józan ésszel ajándékozom örökösen azokért a szíves-ségekért, amiket nekem tett...

Megállott, hogy bevárja, amíg a tanító befejezi a szókat. Akkor kimondta a rettenetes süvöltő igét:

- Ajándékozom Kis Borának, a Kis Pál uram hajadon lányának.

Mindenki úgy érezte magát, mintha rettenetes dolgoknak, világpusztulásnak lenne tanúja.

Takács Gyuri nem szólott, ült megsemmisülve. És Dani még egyszer látta, hogy írja le gyilkos keze a *Turi Dániel* gazda becsületes nevét.

Mikor a tanúk aláírták, egyik írást magához vette; a másikat a tanítónak adta; szédelegve fölvette a gubáját s elment.

Senki sem szólt hozzá egy szót sem, csak néztek utána, s még mikor elment is, úgy bámultak egymásra, reszketve, mint a szélütöttek, mint a földrengés rémeinek tanúi.

Dani pedig nyugodtan figyelte magát, ahogy kiment, kivitte a lába a kiskapun. S aztán odakint nem balra fordult, az úton, amely hazavitte volna, hanem jobbra. És egyszer csak ott találta magát a Kis Pál, a Güzü Kis Pál udvarán. Látta, hogy a keze megzörgette az ablakot. A lányt látta, aki mezítláb ajtót nyitott és reszketett a hidegben. És ő a kezébe adta az írást, és tisztán, értelmesen, csak néha dadogva elmondta, hogy mi van benne.

És a lány a nyakába ugrott, a guba alá bújt, s ott állva, mezítláb, a hidegtől reszketve ölelte át és csókolta őt.

És behúzta a házba, a sötét meleg szobába, s aztán ott járt-kelt, s valakinek suttogott, és a fekete sötétben valakik fölkeltek és kimentek. Az ólba ment aludni Güzü Kis Pál meg a felesége, mert hogy nem volt több szobájuk.

És neki valaki levette a gubát a válláról. Lehúzta a csizmát a lábáról. És ő tudta, ki teszi azt.

És mikor a meleg ágyban feküdt, s magához ölelte a szűz asszonyi testet, tudta, hogy nem a feleségét öleli.

És a szíve úgy fáj, úgy fáj, azt hitte rögtön megszakad.

12

Alig ment ki Dani a kapun, Takács Gyuri felugrott, kapta a gubáját s utánasietett. A másik két paraszt (a harmadik, az öreg Kis már elment) abban a percben, ahogy a két nagygazda nem ült az asztalnál, az ottfelejtettek kényelmetlenségével feszengett a széken. Gyerünk, no gyerünk mi is - noszogatták egymást.

- Ereggyetek hát - szólt a tanító -, nem látjátok, hogy ez késelni akar!

- A lehet! - nevetett ráncos tokájába Vincellér - azt jó lesz látni!

- Azt jó! - mondta a másik is, és elmentek.

- Forduljatok fel mindnyájan reggelre - morogta magában a tanító, aki torkig volt a paraszttal, a parasztsággal, megutálta az utálatot, s valami emelkedett hangulatot érzett magában. Valami szokatlant, szépet, nagyot akart tenni. Körülnézett bágyadt fényű szemével, piszkos körmével belekapart a szakállába, s átérezte helyzete fonákságát, át azt a lehetetlenséget, hogy ő itt valaha valahogyan hozzájusson emberi méltóságához illő egyetlen mozdulathoz. Füst volt ott és borbúz, és köpések és kimondott trágárságok undora, amely szinte beleévedt a rozoga bútorokba s vastaggá tette a levegőt. A lógó lábú lámpa azt izzadja ki üvegén, attól növeszti a hamvát, még ennek is az fogyasztja el a lángját. Hát az ember, az Isten képére teremtett, az élet, a társadalom, az öröklött és szerzett és rátukmált gyarlóságok embere, akit az alkohol vitt félre útra, s aki az alkoholtól várta a szabadulást, hiába - ez a gyarlandó ember hogyne állana szédülve remegő inain, s hogyne izzadná itt a jőtehetetlenség elernyesztő csöppjeit.

És egyszerre fellobbant benne az isteni szikra, az ész, az emberi dicsőség. S csaknem felbukik álltában, amint hirtelen tette lódítja az ötlet, a szép és jó és nagy tett ötlete:

Kinyitja az ablakot.

S amint betódul a tiszta éles, szabad levegő, amint berohan s körülszalad az első jeges szél-roham, a lámpa rémületében nagyot lobban, elalszik, az ember pedig összerázkódik, s vékony ruhájában reszket. De nem omlik össze és nem teszi be az ablakot, hanem örül az isteni szikrának, amely még ott pislog az agyában, és állva a hideg, a fagyasztóan tiszta éjszakában, rezegni, sugározni kezdenek a csillagok a szem nedves tükrén, s egyszerre csak újabb nagy és szép és jó tette tör ki egész lénye:

Zokogni kezd.

Takács Gyuri a kapuban állott, s lefelé nézett a falun. Ahogy a két ember utolérte, megfordult, s így szólt:

- Látjátok ezt a bitangot? Megyén a jányhoz - kis idő múlva ismételte -, a jányhoz megy!

- Hát te meg eriggy az asszonyhoz! - mondta neki egy kis röhejjel Vincellér.

Gyurit agyba vágta, hogy lassan forró gondolatát ilyen nyilvánosan dobták a szemébe.

- El is megyek! - morogta.

- El hát. Ű a jányhoz megy, te meg eriggy az asszonyhoz.

- Az a! - mondta a másik is. - Űgy dukál.

Takács Gyuri mogorván fordult meg, s elnézett a Dani háza irányába. Egészen elvette a kedvét, s lehűtötte őt ez a megszegyenítő tanácsolgtatás. Magától ha rájött volna, ha úgy tör ki belőle az elhatározás, önként, akkor hősiességet érez s tűzzel-vassal meg is teszi. Így pedig csak állott mogorva konoksággal. Vincellér, a fakó hangú paraszt, azt hitte, hogy noszogatnia kell, s egyre ismételte:

- Eriggy az asszonyhoz. Ű el mert menni a jányhoz, te is menj el az asszonyhoz.

A kisebbik paraszt azt hitte, kitalálja a Gyuri habozásának az okát.

- De hátha visszagyün Dani, hogy hát csak odaadja a lánynak az írást, oszt Ű visszagyün.

- Ha visszagyünne! - kiáltott Gyuri, s a hangjában benne volt, hogy azt szeretné, állana elébe.

- Gyün fenét - morogta Vincellér -, dehogyis gyün. Tán bolond. Éppen Turi Dani az a bolond, aki szúzen hagyja ott a jányt.

- Lehet a! - mondta a kis paraszt.

A szavuk, ritkán, fojtott hangon elejtegetett szavuk a hideg, fagyos téli éjszakában titkosan, fázósan, kísértetiesen hangzott.

Gyuri lassan megindult. Nem szólt.

A másik kettő vele mozdult.

A hó sercegve csikorgott a lábuk alatt, süvegüket szemükre nyomva, nehéz léptekkel mentek előre. Nem tudták, mi lesz még ma.

- Ami igazság, az az igazság - mondogatta Vincellér -, ha Ű a jányhoz megy, te eriggy az asszonyhoz.

- Szakaggyon rá az ég... - morogta Gyuri komor keserűséggel -, meg egy darab isten!

Tovább mentek, de akármilyen csendesen lépkedtek is, nemsokára odaértek a Daniék kapujába. Közel ahhoz megálltak az utca közepén. Elöl állott Gyuri, s rögtön mögötte a két ember.

- Eriggy csak be bátran - mondta Vincellér a maga módján -, te csak eriggy be. Ha Ű elment a jányhoz, neked itt a helyed.

- De mit mond a menyecske! - bökte ki a kisebbik paraszt azt a gondolatot, ami mindnyájukat szorította.

- Mit mondana - dünnyögte Vincellér -, nemigen haragusznak az asszonyok azért, ha olyankor megy látogatóba hozzájuk valaki, mikor nincs otthon a gazda... Osztán, ha valamit mond, meg kell neki felelni. Azér van az embernek nyelve, hogy asszonynak meg tudjon felelni. Osztán, ha a se elég, nem sokat kell teketóriázni, hanem...

Gyuri habozó lépést tett, menjen-e vagy se. Visszanézett az úton, mintha azon töprenkedne, eljön-e Dani?

- Nem jön az el onnan reggelig - mondta a kis paraszt -, a nem jön el, nem kell attól félni!

Gyurit vágta a szó. Nem félt, vágyott, kegyetlenül vágyott a veszedelemre, csak úgy feszítette a vágy.

Hirtelen megmozdult, s egyetlen szó nélkül otthagya a két embert, bement a kiskapun. A parasztok a helyükön maradtak s utánanéztek.

- Bemegy! - mondta a kis paraszt. A másik csak rábólintott fejfel.

- Hej, hogy fog onnan repülni kifelé... - kuncogta a kis ember.

Vártak, nem volt semmi nesz. A feszült várakozásban roppant hosszúnak tetszett minden pillanat.

- Má nem lesz baj!

- Minek lenne? - mondta vállat vonva a másik - nem kell őket féltetni, jól ismerik őket egymást. Már legénykorában is nagyon körülte volt ez a Gyuri annak a jányinak. Ki tudja, mi alszik a hamu alatt!

Pár percig vártak, hideg volt, dermesztő; s megnyugodva elmentek.

14

Erzsi nem feküdt le, mikor hazajött, hanem hozzáfogott varrni, mihelyt a gyereket elaltatta. Amint telt az idő, és Dani csak nem jött, sírdogálni kezdett. Sorra elismételte magában minden keserűségét, és szíve szerint kisírta magát. Szinte megkönnyebbült a zokogástól és visszaemlékezett arra a fogadalmára, hogy bármit is mér rá a sors, zúgolódás nélkül fogja elviselni. Még vigasztalást is talált magának a bajban. Istenem, hiszen olyan régóta nem volt már semmi igazi szenvedése, nem lehet büntetlenül maradnia azért, hogy ezeket a békés napokat is olyan bűnös könnyelműséggel engedte elmúlni. Csak most látta, milyen hiába-valóan szalasztotta el azokat a perceket, amelyekben az ura szívéhez közel férközhetett volna. Hiszen itt volt előtte az ember, puhán, jó szívvel és erős bizonyosságát adta annak, hogy igazán szereti a feleségét. Fél esztendeje sehova sem ment, semmi olyat nem tett, ami ellen valami kifogás lehetett volna. De ő pogány volt hozzá, s nem hajolt, pedig mégiscsak az asszonynak kell a gyöngébbnek, a békülőnek lenni...

Erzsi most, hogy nem volt a szeme előtt az ura, annyi, de annyi mentséget tudott a védelmére, amennyi kifogása volt ellene, mihelyt meglátta.

Amint patakozó könnyeit kissé felszárította, eltette a varrást, amely úgyszólván hiába hevert az ölében, és erősebb munkát talált, hirtelen elhatározással hozzáfogott kovászolni, reggel kenyeret sütni...

Éjfélig eltöltötte az időt, akkor megijedt. Hol maradhat ilyen sokáig az ura.

Újra csak megvigasztalta magát. Olyan régen nem volt kinn az ember a házból, hogy akár a komákhoz ment, akár a tanítóhoz, nem eresztik el.

Majd hazajön reggelre! S hozzáfogott egy kis kalácsnak való tésztát keverni a gyerekeknek. A nagy fatál tele volt híg tésztával. Erzsi meghintette a tetejét liszttel, keresztet vetett rá, aztán megmosta a kezét, lerakta maga elöl a kötényt, rendbeszedte magát, a tűzhelyen egy kis tüzet is rakott, mert igen hideg kezdett lenni, pedig meleg kell a tésztának s a gyerekeknek.

Ezt is elvégezte; mikor készen volt, újra felfakadt szemében a könny, s újra átengedte magát a keserűségnek.

Ki tudja, mióta sírt, sírdogált így, mikor csak hallja, hogy nyílik a kiskapu, nemsokára rá az ajtó, s idegen léptek hallatszanak a pitvarban.

Fölegyenesedett ültében. Az első pillanatban zagyva ijedtség ült ki a szemébe, a következőben már tiszta volt előtte, hogy az urával történt valami.

A vér mind átfutott a szívébe.

Amire ma egész este nem gondolt, most egy szemrebbenés idő alatt tiszta bizonyossággal rémedt fel.

Az ura összeakadt Gyurival, s baj lett belőle, *amiatt a jány miatt*.

Még egy átok sem nőhetett ki a nyelvén, mikor nyílt az ajtó és előtte állott maga Gyuri.

Egy percig úgy néztek egymásra. Egyik sem tudott szót szólani. Egymásra néztek, mint kísértetnézők.

Végre Gyuri erőre kapott, s elébe lépett. Ez a mozdulat magához térítette Erzsit.

- Mit akarsz itt? - kiáltott rá a férfitra s felállott.

- Mit? Veled akarok hálni!

Erzsi úgy megrémült, majd összeesett.

Gyuri előrelépett egy tapodtányit, de ott megállott, s kidülledő szemekkel nézett az asszonyra.

- Azt hát! - kiáltotta újra - meg akarom már én is próbálni, hogy milyen az urad mestersége!... Hát csak Turi Daninak szabad minden? Hát csak ű gázolhat keresztül mindenkinek az asszonyán? Hadd tanulja meg ű is, mi a!

- Megbolondultál?

- Dehogyan bolondultam! Inkább most jött meg az eszem!... Elnyertelek kártyán az uradtól, hát az enyém vagy.

- Hazudsz! - kiáltotta Erzsi.

- Én?

- Te hát! Akkor nem is jönnél a szemem elibe, mint egy bujnyik! Az nem igaz, az én uram nem tett fel engem egy kártyára.

- Hogy ismeri! - mondta Gyuri - hogy ismeri! Jól van, nem tett fel a kártyára. Hanem mikor elnyerte mindenemet, az apjai jussomat, a pénzemet, mikor kódussá tett, akkor megszökött!

- Asse igaz ám!

- Aszontam neki: most megszöksz? Hát megszökött!

- Hazudsz!

- Aszontam neki, tegye fel ami a legkisebb, a legbecstelenebb a házába!... téged!... én meg felteszem neki, ami a legkívánatosabb a bűnös lelkének, - azt a jányt!

Erzsi sápadozva hallgatott.

- Hát osztán, hát osztán!

- Megszökött a bitang! Nincs bank! aszongya, nincs bank!

Erzsi leült és keresztet vetett.

- Mária, szűz anyám!...

- Csak imádkozz, jól imádkozzál! Hun az urad? Ha szeret, itthon a helye! Mi! Hun az urad? Jól megbecsül... No! Minek vagyok én itt? Hogy kerülök én ide? Én vagyok az urad?

Erzsi hallgatott, de szilárd lélekkel, már nem mondhatott neki rosszat ez az ember az uráról. Olyan méltóságos érzéssel volt eltelve, hogy az élet minden megváltását elfeledte azért a szóért, hogy *nincs bank*.

- De az enyém lesz ma! - folytatta lihegve az ember, s erősen nézte az asszonyt, aki gúnyosan méregette őt.

Hallgattak, gyötrelmes csöndben.

- Hun az urad, jó asszony? - kezdte újra Takács Gyuri, és komiszkodott vele, mintha bosszút akarna állani az uráért, azért a nagy hitért, amit az urára tékozolt, azért a nagy eltaszításért, amiben az ő hosszútűró szerelmét fogadta. - Mondd meg na, hun a híres! Há, ha tudnád! Megmondanád, ha tudnád! - És cudarkodva nézett a szegény asszonyra.

Erzsi konokul, szilajon nézett maga elé.

- Jó is vóna azt tudni egy asszonynak, egy hűséges asszonynak, hogy hun jár az ura éjfél után két órakor. Úgyi, nem tudod?

- De tudom! - kiáltotta Erzsi.

- No, ki vele, ha tudod! Csak halljuk, hogyha tudod! Mondd ki csak no, ne félj, megmondom, jót gondolsz-e!

- Ott van, ahun te szeretnél lenni, isten gyávája. Azért jössz ide nekem fecsegni, mert tele van a májad irigységgel. Szégyen, hogy egy Takács Gyuri egy olyan lánnyal se bír el. Fí, sírni jössz a kötóm mellé, panaszkodni, hogy az uram, ember létére kedvesebb a jányoknál, mint egy vén legény. No hiszen majd megpirongatom az uramat, hogy máskor a kisöcsém lekváros kenyérét ne vegye el. Szégyelld magad, ilyen maflaszent, jobb lesz, ha mégy az anyádhoz szopni, mit neked jányok után járni! Hát van olyan jány, aki a te szódra füleljen!

Gyuri hunyorítva hallgatta a húga beszédét. Érezte a Takácsfajta éles nyelvét, s szinte tetszett neki. Nem haragudott meg érte, csaknem vidáman felelt rá.

- Elmehetek én már szopni az anyámhoz. Abba igazad van, úgy sincs más nekem a világon. Leszedte előlem Turi Dani a virágot, az én pénzemért vette meg, ne félj! A Takács-vagyonból telik ki neki az a csók, amit most nyal fel... Tudod-e, hogy azt az egész birtokot, amit tőlem elnyert, az apai jussomat, odaprezentelte az én truccomra Kis Borának, a Kis Pál jányának!

- Mit beszélsz? Megőrültél! - sikoltozott fel Erzsi. - A Takács-földeket merted elkártyázni!

- Te is csak most veszed észre, mikor azt hallod, hogy nem a tied, hanem a másé...

- Persze, hogy most! nekem csak van jussom hozzá.

Gyuri elmosolyodva legyintett.

De az asszony könnyel csukló hangon pörölt, zokogott.

- Bitang vagy, kutya vagy, még te mertél rám szemet vetni, te senki, te semmi. Te isten gyávája, te idéltlen szülött. Te rontottad meg az életemet, mert te nélküled sose jutott volna az uramnak eszébe, amit ma tett. Ó, te boldogtalan nyomorék, te világ zshiványja, te!...

Gyuri elkomorodott, és bosszús mogorván vetett rá szigorú pillantásokat.

- Elhallgass már, szerencsétlen. Ahelyett hogy a maga bajára gondolna!... Énrám haragudsz?... az uradra, aki most más jány ágyába hever, arra nem?

- Semmi közöd hozzá! A magad dolgával gondoldj! Én elvégzem a magamét.

- Na hát én is el a magamét! - kiáltotta Gyuri, hirtelen előre lépett, a gubát ledobta, s körülölelte Erzsit.

- Coki! - kiáltotta fojtva az asszony, s minden erejét összeszedte, hogy kiszabadítsa magát.

- Ezért jöttem - lihegte a férfi, s ölelte az asszonyt, és csókolta az arcát, a vállát, a ruháját, ahol érte.

Olyan hirtelen, olyan váratlan jött ez a rárohanás, hogy Erzsit elvesztette fejét a meglepetéstől. Tehetetlenség érezte magát az erős férfi karja közt, s az agyát elöntötte a vér a birokban.

- Majd megtanítalak én - lihegte Gyuri -, majd segítek én rajtad, ha a te számár eszed nem engedi, hogy egyszer boldog légy az életben. Te örült asszony, te marha asszony, az urad esztendőkön keresztül mindennap megcsal, te egyszer se üt! Csak szenvedsz itt nekem, eszed magad? Hiszen lerothadt már a csontodról a hús, leszopta a bánat, a keserűség! Azt hiszed, nem tudom, mennyit szenvedsz? mennyit sírsz, te boldogtalan, mi lett belőled? Mit csinált veled a gazember? De még ő is megfizet érte, mert nem hal meg szépen, azt az egyet tudom, hogy nem viszi el ezt a kutya életet szárazon! Én ontom ki a bélt, én. De csak érted! Nem ma kellett volna ezt tennem veled, hanem régen, legalább három esztendeje... Minek adta az Úristen, hogy szeresselek, ha nem azért, hogy azt tegyem veled, amit azzal kell tenni, akit szeretünk. Úgy sincs már semmi keresnivalóm ezen a világon, még annyit megteszek, hogy ma téged megszeretlek, holnap meg az uradat agyonverem. Mind a kettőt megadja nekem az én istenem, de csak egymás után. Az enyém lesz, Erzsit, egyszer ebbe az életbe. Csak rugódozz, csak rajta! Tudod, az a természetem, hogy annál tüzesebb vagyok, minél jobban ellenkezik az asszony. Ha nem így vóna, hogy tudtam vón ennyi ideig utánad eszenkedni? Mi!

Erzsit borzadva hallgatott, s jeges hullámok szaladgáltak végig, végig a testén. Valami ölé szerszám után keresett gondolatban, de emlékezett rá, hogy minden kést berakott este az asztal fiába. Ha most a kezébe kerül egy, megtenné.

- Haha - sustorogta Gyuri tovább az asszony fülébe -, elébb kellett vóna, mikor még szebb asszony voltál...

- Sssz! - szisszent fel az asszony, beleharapott a férfi arcába, ahol érte, éppen az ajkába, s elharapta a fél alsó ajkát.

Gyuri a fájdalomtól felordított, s vére kiszökött, s teljes erővel ellökte az asszonyt, hogy az hanyatt esett egy széken keresztül..

Velőt rázó gyereksikoltás iszonyata csapott beléjük.

Erzsi felugrott, mint egy anyatigris. A fia állott az ágyon, s az örület rettegésével, egész testében rázkódva, meredt az anyja gyilkosára.

Gyuri mozdulatot tett, hogy azért is, ha az egész világ összeomlik is, megteszi, amit akar, de Erzsi kapta az asztalról a fateknőt s bevágta a tésztát az arcába.

A tészta beborította az ember arcát, hogy lélegzethez sem tudott jutni, míg le nem vágta magáról. A teknő leesett a földre, az ember némi tétova után halálos elkeseredéssel és gyilkos szégyennel tapogatta, kereste s amint megtalálta, kitámolygott az ajtón.

Erzsi a fiához rohant, de az nem volt eszénél többé. Hanyatt bukott az ágyon, s a teste vitustáncban rángatózott, a szeme felfordult, s nemsokára egy kis hab bugyogott ki szegény eltorzult szájaszélén.

- Mennybéli Úristen! - sikoltott az egekig az anya hangja - fiam! fiam! fiam!

15

Bora virradat előtt kiment az ólba, odaadta az apjának az ajándékozásról való írást, és megmondta neki, hogy menjen vele rögtön a városba, az ügyvédhez. A szeplős Güzü megértette a lányát, s úgy iszkolt a papirossal, mint a kutya a lopott csonttal.

Akkor bement a lány. A szobában egészen sötét volt, s amint Bora belépett, mégis megérezte, hogy itt a férfi. Itt volt a szaga, a melege, itt az emléke. És Bora, elintézvén a dolgát, a lelkiismeretét olyan nyugodtnak, olyan tisztának és olyan melegnek érezte, mint a fiatal asszonyok az első reggelen.

Odaült az ura ágyának a szélére, és sokáig hallgatta a férfi lélegzetét. Az arca ellágyult, a szemében nedvesség szivárgott, s nagyon jólesett neki maga mellett érezni azt a híres nagy embert, akit annyit bámult, mint gyereklány. Elmosolyodott, a nyáron mennyi gerjedelmes vággyal marta, törte magát éjszakákban, gondolatban odaadogatva magát neki. Megsimította a férfi haját, de hogy meg ne érezze, hogy fel ne érezzen rá.

Azután lelökte a csizmát, s felkuperodott mellé az ágy melegébe. A férfi megmozdult álmában, s helyet csinált, mint a feleségének. A lány szívét nagy boldogság töltötte be, és úgy maradt ülve, mélézva, félkönyökre dülve.

Sokáig ült így, s már nem is gondolkozott, csak engedte, hogy a szíve dobogjon.

Olyan nagyon asszonymak érezte magát! anya a gyermeke bölcsője felett... De hiszen ő becsstelen személy... eladta magát... elmosolyodott: hiszen szereti!... Akkor nem adta volna el magát, ha feleségül megy hozzá? Akkor tán jobban szeretné? vagy ha ingyen adja oda magát, számául, cédaul egy perc miatt? Akkor különb volna? Nem jobb így mindkettőjüknek? Nem követel tőle többet semmit... És ha elmegy a férfi, tud reá várni, tud túrni, imádkozni, tud gyereket nevelni... Ha nem lesz semmi gondja, meg tudja neki őrizni a hűségét, a tisztaságát, a nevét...

Jóleső boldogsággal ült ott magának. Összekuperodva, mintegy macska, s dorombolva is.

Hiszen ennyire nem lett volna senki másé, mert így nem szeret senki mást a világon... Hiszen ha nem Danitól kapja meg ezt a vagyont, hanem a másiktól, a Gyuritól, akkor istenem, akkor milyen rohadt lenne az élete, micsoda szívfájás lenne egy párnán feküdni azzal, akit nem

szerelem... Milyen jó az Isten, meghallgatta egy szegény lány szíve vágyakozását s nem tette halállá az életét.

- Te jól imádkoztál!... - mondja magában félhangon.

Akkor arra gondol, micsoda nagyot tett ő vele ez a férfi, az ő Danija. Mit adott neki azért a semmiségért, amit ő adhatott és adhat ennek az embernek. Olyan valamit, amit akármelyik házban, akármelyik asszonyszemélytől megkapott Turi Dani, ha rászomjazott, csak intenie kellett, s kínálva vitték neki a kantát... Hát mivel érdemelte meg ő, hogy éppen ő az a kiválasztott, akinek ilyen jóval hálálta meg...

És olyan jó kislánynak érzi magát, amilyen sohasem volt még életében. S hirtelen szenvedély önti el a szívét, s ráomlik, ráborul a férfi arcára, a szájára és mohón, mohón, odaadással szívja, szívja, csókolja asszonyosan, feleség csókjával csókolgatja.

Dani felriad, túri, hagyja. A lány csókján valami idegent érez meg, valami puhát, odatapadót, mintha a felesége volna mellette, a régi, a hajadonkori felesége, aki olyan régen semmilyen se már hozzá, és kikoplalt férfiszíve megélemedik s elveszi, elfogadja, leszakítja a ráhulló örömet...

Aztán, aztán annál nagyobb fáradtság, lankadtság vesz erőt rajta.

Az asszonyi testet eltaszítja magától, s a hideg falnak veti hátát. A rosszul fűtött szoba vályogfala mint a jég. Jólesik a hideg. Keresztülszaladgál a testén.

A felesége... Az nem feküdt le egész éjjel... Tudja, hogy az ablakot lefüggönyözte, senki se lássa, hogy virraszt. Mert az ő felesége a legkülönb asszony, olyan nincs több... azért teheti meg vele ezt a komizságot meg a többit, amit tett s amit még tenni fog.

Az idegen ágyban hirtelen úgy érezte magát, mintha az istállóban feküdne a hidlás alatt a meleg trágyalében. Hányini tudott volna, ökröndözött, a feje szédült, az esti rossz bor hasogatta. Testi-lelki nyomorúság vett erőt rajta.

A személy egyet-egyet mozdult, s feléje nyújtotta nedves tapintású kezét. Mintha valami állatot érintett volna meg, hullót, borzadva húzódott előle, befordult s elaludt. Hova menjen? Megtisztálkodni. Mielőtt a felesége szeme elé kerül.

- Kőpedelem - undorodott -, ffi, mi lett belőlem!

Minden pillanatban felriadt.

Mennyivel különb ember nála a felesége... Lehet azt olyan rongynak elképzelni, amilyen ő? s más asszony? Mennyit kell annak túrni... Úristen... hova rothadt az életük e néhány esztendő alatt, amit együtt töltöttek.

Mintha az Isten számolószéke elé került volna... De hogy el is van bizakodva az ember a maga életének bőségében, mennyire nem gondol a rossz napokra, mikor ezeknek a magvát elveti... „Bűnös vagyok én?... vagy csak szerencsétlen? - vigasztalta magát - ki szalasztja el a jót, ami magától kínálkozik az ember szájának?”

Eszébe jutott az esküvője, a nagy lagzi, meg az első éjszaka... Hogy nőhetett egy olyan asszonynak ilyen szűz lánya?... Micsoda halálos rémület fogta el szegényt, mikor megértette, mi az, ami rávár... hogy védekezett, mint egy vadmacska... az éjjeli harc, mely máris elválással fenyegette... s akkor is nem a vérénél fogta meg, hanem a szívénel: a könyörületes szíve esett meg a kínjában gyötrődő és elesett urán... aki „annyira szenved érte, hogy őt bírja... hát legyen neki öröme...” Olyan szent az égben sincs, amilyen az volt. Az ő felesége.

De mit! ő nem volt szent, nem is akart az lenni. Ki tehet róla, ha nem telt az asszonynak öröme a szerelemben, s nem bírta el az ura csókját! Jól emlékezett az első hűtlenségére, az is olyan ocsmány volt, mint ez a mai. Harmadnapos házas volt... S a felesége rögtön rajtakapta.

Ne bocsátott volna meg! Tanította volna becsületre, törte volna meg őt... De hogy? Olyan ember ő, akit becsületre lehet tanítani? Mi lett volna abból? Gyilkolás! Más nem is.

A feje csontjai majdnem szétpattantak.

A szíve szorult, mintha mázsás teher volna rajta.

Fel akart ugrani és kirohanni, de nem bírt, hanem elgondolta, hogy milyen rettenetesen messze van a lépés a gondolattól.

Ott maradt, amint volt, s megint nem bírt gondolkodni, hanem valami esztelen kétségbeesés fogta el, s attól rezgett a nyakán a vastag ér, mintha a bitófára vinnék...

Minden, minden ellene esküdött, egész életében, hogy ne is lehessen boldog. Mi boldogság az, amit a sok percnyi siker adott, asszonyok ölén meg a pénzszerzésben, ha hiányzik az egészséges, csendes jó boldogság. Mit kap az otthonától, és mit teremt az asszonyának?... Van-e annak a szegény asszonynak a két gyermekén kívül valakije, akivel csak szót is válthasson? És ki az oka? Erzsi? Hát ő nem tudott volna úgy élni, hogy mindenki tisztelje és irigyelje? Hiszen Erzsiben azt szerette, hogy még ilyen állapotban is, ahogy ő mellette élt, nem lett rajta nevetség, mint más asszonyon lett volna, nem sopánkodtak felette, nem gúnyolták ki, hanem megbecsülték, s azt mondták, a saját füle hallatára, hogy derék asszony! Nem érdemli meg az a komisz Turi! Az ebfaj Turi!

És erről eszébe jutnak szülei meg az asszonya szülei; az egész zavaros lóp, mely az életük mögött terjengett.

Igaza van, igaza szegénynek - döntötte el a pört, amely a felesége és az anyja között kezdettől fogva folyt -, nem lehetett másképp... Eszébe jutott, hogy eleinte olyan szeretettel, olyan lelkesen járt a felesége az ő anyjához, mintha igazi lánya volna; hogy megrémült, mikor először hallotta, hogy nincsen ennivaló a házuknál, hogy vitt neki, hogy adott, lisztet vitt és zsírt, meg pénzt adott, meg a gyermekeknek ruhára, meg a zsidónak adósságot is fizetett értük... És kölcsönadott, és nem kapta meg... Dani akkor csak nevetett a kölcsönön. Kivált meg olyan nagy kölcsönön. Tíz forint! Hogy azt ők megadják! Ekkor meg akkor! Egy summában megadni tíz forintot. Azt nem teszi meg a napszámos paraszt. Azt csak az a jó gazda teszi meg, akin be lehet hajtani, s aki ad valamit a becsületére. De a szegényember? „Hát hiszen megadná, ha vóna, de ha nincs!” És soha sincs. Még akkor sem, ha van. Mert nincs benne a lelkében az, hogy van. Mert nincs biztos jövője, nem tudja, mi lesz holnap? S mert abba nőtt bele, mióta él, hogy ő szegény ember, akire minden ráfér, s aki úgy szerez, ahogy tud. Emlékszik a felesége szelíd méltatlankodására, azokon csak nevetett, aztán a haragos kifakadásokra, amiken ő dühbe jött. S azokra az apró sértésekre, amelyek, mint a raj, következtek el egymás után. Az adós ember megharagszik arra, akinek tartozik. Még ha meg nem kért, akkor is nehezen tudja elfelejteni neki a kölcsönt, de hát még ha nem engedi el! Akkor valósággal meggyűlöli, s türelmetlenül sértegeti. Hát még ha a menyével kerül ilyen viszonyba. Itt is vége lett hamar minden jó viszonynak, s Dani emlegette mint számtalanszor: nincs okos apám, anyám! ahelyett hogy segítettek volna a házasság nehéz dolgában rajtam; rontottak, de mennyit rontottak benne! Hideg verejték ütött ki a homlokán.

Elvetette magát és várt, mintha a világ végét várná. Nem jó ezeken gondolkozni! És elaludt.

Mikor felébredt, már világos volt. Bora tett-vett a szobában, s gyöngéden és örömmel köszöntötte, mint anya a gyerekét. Édesgetve, babusgatva szólt hozzá, de Dani mogorva volt és elfordította a szemét.

Csaknem a guta ütötte, mikor látta, hogy nappal van, s most már fel kell kelni, fel kell öltözni, ki kell menni a szobából, ki az utcára, az emberek szeme elé, a világ szeme elé, hogy levonja a tanulságot, és álljon azért, amit tett.

Bizony vétek volt, hogy nem kelt föl idején, sötétben, s nem lopta ki magát, mint a tolvaj, míg be volt hunyva a világ szeme. Most már szökhet a szégyenével, messze fog az kiabálni, előre süvít, amerre jár, hogy a gyerekek is azt viszik az utcáról az iskolába.

Egyelőre nem is törődött egyébvel, csak ennyivel, míg nagy mogorván felült, s lábát lelógatta az ágyról, és álmos szemekkel meredve nézett körül a csizmája után, egy percre megállott.

És Bora ebben a percben nagy szerelmétől elragadtatva leborult eléje, s ráhajolt a lábára, hófehér bőrű, szép formájú lábfejére, amely soha nem volt mezítláb, mint más parasztoké, és megcsókolta, átölelte, és sűrűn csókolta.

- Hagyj békét - mondta Dani, s dühösen rúgta el a leányt, hogy hanyatt bukott, s a kemence lábáig esett, s a ruhája szemérmetlenül borult fel. Dani ahogy veszett medve módra utána nézett, meglátta, mielőtt a lány összekaphatta volna magát, s odaköpött rá. Leköpte, beleköpött.

Bora halálosan megrettenve kuporodott össze a földön, a sarokban és egész testében reszketve, lángban égő arccal leskelt fel a gazdájára, mint a megkorbácsolt eb, aki mégsem álmodik hűtlenségről, bosszúról a gazdájával szemben; annak minden szabad!

Dani elfordította a szemét róla, s nem gondolt rá, mintha nem is volna. Szíjta a fogát, és szerette volna magát föbe verni az ostobaságáért, hogy reggel újra elaludt.

Felöltözött. Mikor mosdásra került a sor, Bora felállott és levette a falról a legszebb tálat, vizet öntött bele az asztal alatt levő korsóból s egy székre tette. Szegény teremtés, úgy félt, hogy nem fogja elfogadni a szolgálatát a férfi. Boldog lett, mikor Dani egy szó nélkül hozzáfogott nagy erővel mosdani. Előkészített tiszta törülközővel várta. Dani olyan közömbösen vette el a kendőt, mintha a fogasról akasztaná le.

Kissé felfrissült a hideg víztől.

Bora elővette a maga fésűjét, s míg ő törülközött, megtörülgette. Aztán gyáván, félve oda kínálta neki, s szépen meg is mondta:

- Az én fűsűm...

Dani elvette. A lánynak könny szökött a szemébe a meghiúsulástól, hogy hát mégsem utálja.

Már készen volt a férfi, indulni akart. De megállott s elővette a pipát, kikotorta, megtömte, töltötte az időt, csakhogy várjon; nem tudta, mit csináljon.

Bora fájó szívvel nézte. Nem mert közeledni hozzá. Félt tőle és féltette. Tudta, mi történik az ember lelkében, tudta, hogy az megutálta őt, és soha többet nem lesz találkozásuk. És nem bírta elviselni ennek a gondolatát, nem tudta, mit kell tennie, hogy csak egy percig megállásra bírja, hogy még egyszer egy szót kapjon tőle ebben az életben.

Hirtelen nagy öröm érte. Valami jutott eszébe. De hogy is feledkezhetett meg erről!

- Dani! - szólalt meg, s maga is meghökken a bizalmas hangtól. A férfiba is beleütött a szó.

Hallgattak. Az ember tömködté a pipáját, s nem látszott rajta semmi érdeklődés.

- Emlékszik-e, hogy az este valamit ígértem... - mondta csendesen, a szókat tördelve Bora, mert nem tudta, mit hogy mondjon neki.

A férfi úgy nem szólt rá semmit, mint a kő.

- Valamit ígértem... kelmednek...

Kinyögte a szót, s nem magázta, mint idegen korában, hanem kelmednek mondta, mintha felesége volna, s ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy tegezze, mint az éjszaka.

- Azt megmondanám most... - folytatta kínos zavarral, hogy az ember olyan bálványképpel áll. Jó ideig hallgattak.

Kívülről kiáltás hallatszott. Majd ökörbögés, a szomszédban kútgém nyikorgott, az ablakot megrázta valami szél. És ők ott állottak, s egyik sem szólott sokáig.

Csönd volt, még az ember motozó ujjja is megállott.

Akkor megszólalt Bora.

- Itt van a grófné!

Mintha villám csapott volna le mellette, Dani úgy fordult feléje. Az arca kikelt magából, s elmeredt, háborodott lett, rémült, indulattalan.

- Hogy tudod? - kérdezte, kifakadt, száradt hangon.

Bora tudta, hogy most már meghalt reá, de nem bánta. Örült, hogy ő mondhatja meg az emberének. Lopni ment volna neki és ölni és tömlöcöt ülni, csak kelljen neki.

- Azt nem tudja más - suttogta -, csak én. Mert nekem megizente tegnap, levelet hozott nekem a kasznár, akibe minden benne van...

- Hol az a levél? - lihegte az ember.

De a lány maga akarta elmondani, nem akarta elveszteni a szerencsáját, s gyorsan tovább mondta:

- Benne vót a levélbe, hogy a grófné máma itt lesz, oszt hogy én mondjam meg kendnek, hogy máma okvetlen ott legyen a kastélyban a föld miatt, mert hogy a földet oda fogja adni kendnek a grófné, hát hogy amiatt...

- Hun a levél?

- De nem amiatt kell ott lenni kendnek, nem amiatt - zuhogott a szó a lány szájából -, hanem a grófné miatt, a grófné asszony miatt, mer azt a nyavaja töri kendért...

- Hun a levél! - s az ember megragadta a lányt. - Hun a levél, te szajha, te ringyó, te!

- Itt van, itt van - nyögte a lány, s a homlokán, az arcán verejték verődött ki. - Itt van *édes uram, édes uram*.

Az ágy sarkából húzta ki, ahol háltak.

Dani elkapta tőle, elolvasta, újra elolvasta, és olvasás alatt az arca megnyugodott és megkeményedett.

Azután a zsebébe tette az összehajtogatott levelet, gyufát vett elő a lajbija zsebéből, meggyújtotta, s míg a kénesgyújtó lassan susterogva lángra kapott, a foga közé vette a pipacsutorát, s rágyújtott.

Csak a szeme volt összehúzódnak kicsire, s amint elment, nyugodtan biztos léptekkel, egyenesen ki az utcára, az emberek szeme láttára, az asszonyok bámészkodása közben, vissza sem nézve, soha többet ez életben vissza sem gondolva ide: a lány, az asszonylány nem mert egyetlen szót vetni feléje, utána, az útjába...

S csak hadd menjen, ha őt semmivé tette, hadd tegyen más asszonyt is, hadd a grófnét... hadd éljen, hadd örüljön, hadd gázoljon térdig a virágban az ember.

Úgy nézett utána könnyes szemmel, zagyva, szomorú, örvendező, lesújtott, felemelt, beteg és ujjongóan egészséges szívvel.

16

Dani belevágott a vasárnapló faluba, mintha a Tiszába vágatott volna bele a lovával. Szinte hallotta, hogy csapódik szerteszét a kíváncsiság vize, s az arcába freccsen a szemek éles sugara.

De ő olyan keményen és kevélyen haladt előre, senkire sem nézve, semmire sem ügyelve, mintha pocsolyában gázolna. Az arca hideg volt, elszánt és lelkesült, nagy eltökélés lett úrrá benne. Egyformán kész volt arra, hogy teljes erővel evezzen, s arra is, hogy vitesse magát az árral.

Emberek, asszonyok, gyerekek ácsorogtak mindenfelé az udvarokon és a kapuk előtt, mindenki tudta, honnan jön, mi történt, s Dani nem gondolta, hogy még többet is tudnak, mint ő, hogy pletykát már nemcsak róla fújnak, hanem ellene is.

Senki sem merte megszólítani, senki sem mert útjába állani. Bátran, keményen ment be a kapun. Fel az udvaron. Be az ajtón, be a tiszta szobába.

Hideg volt ott, de meg sem érezte. Előszedte a borotválkozó szerszámát, megfente a borotvát a nadrágszíjához, amelyet az ablak fordítójára akasztott, azután vizet öntött egy tálba a korsóból; nekivetkezett, habot vert, s tisztára aratta az arcát.

Mikor a gégéje felett járt a késsel azt gondolta magában, jobb volna, ha kettévágná a torkát, minthogy szépíti magát.

Öntelten elmosolyodott, s míg újra megfente a kést a karján, hogy még élesebb legyen, hátraszegte a fejét, félig lehunyta a szempilláját, s úgy tetszett neki, mintha a szeme előtt valami ködös képben feltűnt volna a grófnő, ahogy a nyáron látta. Amint az ablakban állt s átvilágított rajta a napfény.

A szeme nagyot lobbant, a kép eltűnt, s ő nyugodtan tovább sikárolta az arca másik felét.

- No - mondta magában -, vagy voltál valaha valaki, vagy se, ma nyalka legénynek húzd ki magad.

A ruhája, a fehéreneműje, mind ott állott abban a szobában; s míg előkereste, felhányta értük a két sifont, eszébe sem jutott a felesége, sem ellenségeskedést, sem ragaszkodó gyöngédséget nem érzett iránta. Mintha a legidegenebb asszony, egy cseléd volna a másik szobában, akihez semmi köze, akinek a szívéhez nincs köze. Tele van a grófnéval. Nincs már a számára sem élet, sem halál, nincsen a faluja, az ismerősei, a felesége, a szülei, az eddigi élete, az ezentúli boldogsága, nincs neki e világon több cél, csak egy: menni, menni, utánarohanni s megkapni, ölbe kapni!...

Nem siet, nem kapkod, pontosan, rendesen végzi a dolgát. Nem fog elkészni, s nem fog hamarabb helybe érní, mint kell. Ragyogóra tisztítja a ráncosszárú csizmáját, ahogy katona korában tanulta. S mikor fel van öltözve patyolatfehér ingbe, gatyába, azt gondolja:

- Így nem tud mosni egy asszony se a faluban, mint ez az én göthös feleségem.

Készen van. Leakasztja, vállára veti a drága, százötven pengős fűrtös gubát, megrázza magán, s most tudja, hogy nincsen nála külön legény hetedhét vármegyében.

Báránybórsüveget nyom a fejébe. Árpád daliái közt most vón helyén igazán!

Megindul, mint a hegy. S most már fel nem tartóztathatja senki, semmi.

Ahogy kilép az első szobából, nyílik a másik szoba ajtaja is. A felesége jön ki.

Dani rávet egy nyugodt, fagyott, természetes pillantást, s mikor meglátja az asszony halálos sápadt arcát, nem ébred büntudatra, s ma nem haragszik meg érte. Ebben a percben olyan idegen, mintha ezer mérföldre lenne tőle.

Erzsi megáll félig az ajtóban. Szólani akart, de hogy így látta meg az urát, a szó bennrekedt a mellében a fájdalmas, keserű felindulástól, s csodálkozva és csodálva bámult rá. A következő pillanatban már minden elkésett, Dani elment, fényesen, hidegen, vést hordva magával, mint üstökös, akit csak egyszer lát az életben az ember.

17

A grófné a túlfűtött szobájában az ablaknál ült.

Már nem volt olyan szép, mint a nyáron. Arcáról lefogyott a gyengéd puhaság, a harmatos teliség, időközben testi-lelki betegségen ment keresztül. Aranyos szőke hajkoronája alatt túlságosan fehér, szinte sápadt volt az arca. A szőke nők kora megvénülésének nyomai látszottak rajta. Kék szemei beestek, s a bőr megpetyhüdtö alatta, megjelentek azok a finom ráncok, amelyek jobban kétségbeejtették, mint maga a halál.

Kinézett az ablakon, elgondolkozva, elfeledkezve.

Kinn nagy fák állottak az ablak alatt, s vastagon borította minden águkat a hó, a zúzmara. A nap opálos fényel csillogott rajtuk, s a kis szellőre meg-megrezgő hókristályok szivárványos fényt szikráztak a szemébe.

Bent nagy volt a hőség, mert a grófné ugyanabban a zöld selyempongyolában volt, amelyben a nyáron...

Összeomolva ült, mintha elvesztette volna az akaratát. Félig nyitott szeme meg-megrebbent, s maga sem tudta eléggé elgondolni, hogy került ide. Volt valami több, mint emberileg érthető ebben az egész dologban. S amint parányi, lesóványodott, fehér kezével végigsimította homlokát, láz és keserűség fogta el. Egy percig restellte magát, és hideglelés borzongatta meg; arra gondolt, ha teljesen ki fog ábrándulni! Összebb húzódtott és betegnek érezte magát. Szeretett volna ágyban feküdni, pehelyvankos alá bújni, szeretett volna keserű orvosságot szedni, émelyítő orvosságot, mint gyerekkorában. Szerette volna, ha valaki az ágya mellé ül, akit szeret, akit jólesik látni, hallani... Úgy félt most minden idegentől és ismerőstől.

S elomolva a puha nagy székbén, az ablakon át beszivárgó hidegtől megborzongva, elernyedten hunyta le szemét, s Danira gondolt.

Oly sokat foglalkozott vele azóta.

Nem emlékezett rá tisztán, hiszen csak pár pillanaton át látta, s akkor is elveszett előtte az ember, aki színes, nagyszerű fantommá bomlott. Mennyit táplálkozott azóta abból a pár pillanattól a lelke. A csömör, a társaságba, az emberekbe, a világba, az életbe való belecsömörlés hozta ide. Szeretné, ha valaki durva volna hozzá, olyan valaki, akinek szabad az, aki arravaló. S míg erre vágyott, sokszorosan érezte a legkisebb gyöngédtelenséget, s fájt az élet legparányibb durvasága neki, és legjobban fájt a László gróf sebkímélő gyöngédsége, amely már túrheterenül vette körül, mint a beteget a rászakadó levegő.

Hirtelen elhatározás volt, mikor elszánta magát erre a vakmerő útra, de lassan érett meg. A nyár óta nem is élt normális emberi életet. Egyik túlzásból a másikba szédült, míg aztán a végletekig volt feszítve az üres, oktalan és céltalan élettől. Ekkor kapta véletlenül kézbe a Turi Dani folyamodványát, azt, amelyet a tanító írt. A különös írás felizgatta és fellelkesítette; kerítettett magának egy fiatal plebejust, akivel utánajaratott a történelemben a Karay-család múltjának, s boldog volt, hogy a fiatal diák, aki hazafias gyűlölettel tárgyalta az összes Karayak történetét, még nagyobb s még lelkesebb gyűlölködésre izgatta. A fiatalember az ifjúság lángolásával szentet látott benne, s honleányi tette sarkallta: vigye ki a grófnál, hogy adja vissza a parasztnak a földjeiket, pénzért, parcelláztatva. A grófnő beszélt az ügyészával, aki felvilágosította, hogy nem lehet a földbirtokhoz nyúlni, mert hitbizomány. Lassan mégis rájöttek, hogy éppen a Turi Dani esetében kivételt lehet tenni, mert ezek a földek ki vannak véve az egész vagyontömegeből. A grófnő erre megcsináltatta a szerződést, amely szerint egyik birtokát, a Pallagot Turi Dani veszi meg készpénzért, a másikat a község egyetemlegesen; ez a szerződés is úgy volt szerkesztve, hogy Turi Daninak kellett egyedül aláírni a község nevében.

Ki volt téve az írás az asztalra, s a grófnő, amint bágyadtan ült az ablakban, rápillantott.

Elmosolyodott.

Sosem gondolta volna, hogy ő is megfizesse a paraszt Don Juant, akit meg szoktak fizetni az asszonyok.

Már rég a paraszt hatalmában érezte magát. Az ismeretlen parasztban, aki talán nem is gondol azóta rá, aki oly nyugodtan él a maga világában, mint azelőtt.

A grófnő kipillantott erre a világra, amely ott terült el a gyönyörű fák mögött, az apró viskókban.

Valami meggyőződés derengett benne, hogy ő sem lehetett közönyös a parasztnak, a férfinak, s felömlött benne a láz.

Összekuporodott a székben, s titokzatosan, elszántan, cinikusan mosolygott bele a tükörbe!

Abban a pillanatban kimondott egy rövid kis mondatot. Nem hallucinált, nem vizionált, egyszerűen, váratlanul kimondott gondolatban egy kicsi kis mondatot, tisztán, hanggal, hangsúllyal, idegen hanggal és idegen hanglejtéssel. A Boráéval.

Kimondta azt az ártatlan kis mondást, amit a nyáron Bora súgott a fülébe. És elmosolyodott és meghökkent, és bizsergés futott végig, erkölcsi izgalom a lelkén és testi gerjedelem a testén.

Lassan, ki-kirohanó izgalmakkal ébresztette fel ez a szoba mindazt a gyalázatos, édes, kínos, elpirító vérverődést, amin keresztül ment a nyáron.

És nevetve, összeszorított foggal, buján, cudarul mondta ki a paraszt Don Juan gúnynevét, és látja azt a különös, becstelen lányt, aki maga is meredt nyihogással s durva bájjal mondta ki.

Pillanatokig tartotta így fogacskáit, az ajkát, amely kéjgörcsben úgy maradt...

És újra kimondta a szót.

Amint fölnézett, előtte állott a belépő Turi Dani.

18

A grófnőben lehült a hőség a paraszt láttára.

Egy pillanat alatt kiábrándult.

Nyugodt lett, s fesztelen tartással ült tovább. Hideg lett a pillantása, s gúnyosan nézett az emberre, aki mint valami nagyon közönséges, szelídített medve állott előtte nagy szörgubájában.

Megbosszantotta a nevetlensége, s régi, rossz érzést idézett fel, hogy a süvegét most sem vette le.

Hallgatott, várt; várta, hogy megszólaljon a paraszt, és esetlen szava teljesen kirázza előbbi borzasztó izgatottságának utolsó maradványából is.

Közönségességében akarta látni a parasztot, hogy ezzel megbüntesse magát. Akarta, hogy olyannak lássa, mint a suta félállatot, aki semmi, semmi, és egy pillantást sem érdemel.

És kicsinyelve, nem is gyűlölve, nem is utálva, közönyösen nézte a szörsüveget, a szörgubát, a csizmát. Mikor erre nézett, megakadt a szeme rajta. A csizma szép formájú volt, karcsú, hegyes, fényes.

Elmosolyodott, s az arcára nézett. Az sem volt csúnya. Ismét feltűnt neki, mennyire hasonlít László grófhoz.

- Ez hát az egész - mondta magában, s csúfondárosan húzta el a száját egy árnyalatnyira.

A paraszt állott; könnyedén és biztosan állott. Nem szólt.

Kínosan sokáig tartott a csönd.

A grófnő végül úgy vette észre, hogy már nem nézi le a parasztot, s nem is közönyös, nem is jóakarátú iránta. Úgy rémlett neki, mintha valami tréfáról volna szó, valami tréfáról önmagával szemben.

Olyan nyugodt volt már, olyan magaura s olyan fölényes, mintha a leégett templomra kéregető parasztot látta.

Megjött a hangja, s könnyedén szólalt meg, s a hangja oly fesztelen volt, olyan természetes, mint a szél susogása a gazban.

- Megkaptam a kérvényüket...

De a paraszt nem szólott. Úgy állott, mint a szobor. Az arca meg se mozdult. Pillája sem rezdült. Nyugodtan állott a süveg a fején.

A grófnőt bosszantotta a paraszt parasztsága.

Kellemetlenebb lett a hangja.

- Elintéztem a kérésüket. Ott van az asztalon a két szerződés. A gróf mindenkét aláírta...

A paraszt nem szólalt meg, nem mozdult meg. Állott. A grófnőt felháborította ez a butaság.

- Ott van a tinta, toll az asztalon, írja alá.

Várta, mi lesz.

A paraszt a nyakát hátraszegte. Örülni kezdett a grófnő, hogy úriasság tört ki belőle, s visszadobja az ajánlatot.

De nem. A paraszt félvállra vetette a gubát s az asztalhoz lépett.

Felvette az egyik szerződést, s a tiszta írást nyugodtan végigolvasta.

A községnek szóló szerződés volt. Azok a föltételek, amiket ők ajánlottak.

Fogta a tollat, s ráhajolva a papirosra, aláírta.

Felvette a másik ívet.

Olvasás közben megütődött. A Pallagról szóló szerződés volt. Az őneki eladandó birtokról. Azon hökkent meg, hogy a vételár felényire volt szabva, mint amit ő ajánlott, viszont a részletek helyett rögtöni fizetésről szólt az írás.

Egy percig, csak egy jó másodpercig habozott, akkor a szeme kigyúlt, s egy könnyű mozdulattal hátrább tolta a süvegét, hogy egy fűrthaj kiborult a homlokára, lehajolt, s ezt is aláírta. Kap ő pénzt arra a birtokra még ma!

A grófnő oly tisztán olvasta az arcát, mint a könyvet, csak az utolsó gondolatát nem sejtette.

Kis ideig elnézte a parasztot, aki most festői szép pózban állt előtte. Tetszett neki. Mint egy kép.

A paraszt letette az írást, s oldalra fordítva fejét, szótlanul odanézett a grófnéra.

Ez pedig fölállott, s megindult, hogy megtegye.

Fölvette a tollat, tintába mártotta és sietve odaírta a szerződés végére, a Turi Dániel gyatra, nevetséges betűi alá, hogy:

„Az egész összeget átvettem.” És a nevét.

Turi Dániel nem látta, mit ír az asszony, mert egyebet látott.

A lehajló asszony teljes magamegfeledkezésében állt előtte, s meglátta az egész asszonyt.

Minden vér a fejébe tódult, úgyszólván fekete lett az arca a vérömléstől.

Megértette az asszony titkát. Lehet már a hangja akármilyen; megértette, mit szánt neki, mit vár tőle a nőstény.

Pedig a grófnő gúnyosan, megvetéssel szólt:

- No, Turi Dániel!... A kiskaraiaknak nem lehet többet panaszuk a hazaárulóra!...

Felsóhajtott: másképp remélte ezt a jelenetet!

Letette a papírt az asztalra, s rápillantott a férfi arcára.

És megrémült.

A paraszt olyan szemmel nézett rá, irtóztatóbb nem lehet a vérebé, a téli farkasé...

Az asszony megdermedve állott. Ruhájához akart kapni, hogy összefogja; megérezte, egész testében érezte a megböszült fenevadat.

Nem bírta fölemelni a kezét, ott állott védtelenül, kiszolgáltatva a tajtékzó kannak.

És ez fölemelte a karját, kinyújtotta, torkon ragadta őt, a ruháját, s egyetlen moccanással lábujjhegyig szakasztotta rajta a zöld selyemleplet.

Valami távoli dörrenésre, kettős dörrenésre felpattantak a szempillái. A hosszú pillák alól bágyadtan, megtört fénnel csillant ki az okos két szem. Aztán úgy maradt nyitva, sokáig nem domborodott ki a ványadt szaruhártyákon az élet ruganyos csilláma.

Végre öntudat verődött az agyvelő belsejében.

S rájött a grófnő, hogy hihetetlenül gyöngé...

Nincs semmi fájdalma, de nem bírja megemelni a kezét... Lába lecsüng a díványról... jobb lába valahol messze lóg az űrben, s nincs hatalom, hogy közelebb vonja magához. Milyen jó, hogy a karja nem esett le, milyen jó, hogy az legalább itt fekszik mellette a pamlag puha bársonyán.

Az öntudat új szünete.

Azután valami apró nesz, valami egyhangú, egyenletes nesz...

Csöpp, csöpp, csöpp.

Nagyon jó így elterülni, ily kényelmesen, ilyen teljesen.

Csak a jobb lábafejét húzza valami súly... Szeretné elereszteni, térdízületben elbocsátani, hadd essen le, ahová kívánkozik...

Az ember még a saját testének sem ura. Mért nem lehet lebocsátani azt a lábat. Mért van az odanőve térdben. Milyen jó annak, akinek falába van. Az lecsatolhatja, mikor így lóg le az űrbe...

Elmosolyodik... Azt hiszi, elmosolyodott erre a naiv gondolatra. Tréfál... azt hiszi tréfál önmagával... Milyen jó, milyen nagyon jó lenne, ha sehol sem függénének össze oly nagyon a tagjai. Csak úgy feküdnének egymás mellett. Az volna a tökéletes boldogság...

Aztán sokáig, egy évezredig, két ezredévig némán fekszik, mit sem tud önmagáról.

Majd egész tisztán felvillan előtte, hogy ő ruhátlanul hever a díványon.

Aztán mindent tud.

Elmered az arca, s elmosolyodik. Azt hiszi, elmosolyodott, pedig merev az arca...

S újabb ezredévek jönnek, mennek... Milyen soká él az ember.

Valami új nesz.

Csöpp, csöpp, csöpp...

Milyen boldog volt ma... Most. Milyen nagyon, nagyon boldog.

Ez jó volt. Ezért érdemes meghalni. Ez jó volt...

Valami megszakadt benne, s most elfolyik a vére. Nem baj... Jó...

Honnan tudja, hogy az ő vére csöpög?

Csöpp, csöpp, csöpp...

Ezért érdemes meghalni. Ez jó volt. Ez jó volt.

Ki mondta meg, hogy az ő vére csöpög?

Nincs semmi fájdalma. Olyan kellemesen gyöngé; nagyon jó gyöngének, ilyen nagyon gyöngének lenni.

Nagyon jó ilyen puhán feküdni. Meleg folyadékban feküdni; nagyon, nagyon jó a saját vérében feküdni.

Ki mondta meg, hogy a saját vére csöpög?

A komornának nem szabad bejönni, míg nem csenget. Milyen jó, hogy annak nem szabad bejönni, míg ő meg nem hal. Ez nagyon jó, nagyon helyes.

Szegény paraszt... Szegényke...

Borzasztó súly van ráakva az ember testére.

Miért csöpög az embernek a vére.

Szegény paraszt. Szép... Erős!... Szerelem! Szerelem!... Ez a szerelem...

Istenem Uram... legyen áldott a te neved... nagyon jó így feküdni... Istenem, de jó...

Csöpp, csöpp, csöpp...

20

A süvege kissé félre volt csapva, a guba könnyen, félvállon lógott, s az arcán nagy, torkigjöllakott érzés tündöklött. Fúlásig volt a meglelégedéssel, s olyan elteltnek érezte gyomrát, száját, szívét, hogy nem vágyott többet semmire! Mit neki már étel-ital, asszony! Mi jöhet azután, ami volt.

Megállott a lépcső felső fokán s körülnézett a kápráztatóan fehér világon. Nem is hunyorított, inkább kitágult a szeme a déli napsütéses fehér fehérségtől. Vakuljon meg, aki nem akar többet látni.

Megrázta a fejét, s ökölbe szorítva kivágta a karját.

Hogy mint egy isten roskassza meg ezt a világot.

Aztán megindult s lement a lépcsőn.

Ment, nem maradhatott. Mennie kellett. De hová? Miért? Miért?

Olyan semminek látszott előtte az élet, olyan üresnek. Mit csináljon ő már ezután? Egyszerre kicsi lett előtte a falu, hóbefült szemétdomb. És ő maga olyan nagy lett, hatalmas, erős, szerencsés, kevély.

Úgy ment előre, a hersegő havon, mintha most váгна neki istenigazában a vak sorsnak. S bizony a Végzet roppant elébe.

Amint a vasveretű nagy kapu elé ért, nyílt a belesarkalt kis ajtó, s László gróf állott szembe vele.

Mind a ketten halálig meghökkentek.

A gróf a puskájához kapott, s az első pillanatban lövésre emelte. Belesajgott a lelkébe, hogy a paraszt arcáról teljes bizonyossággal lerikolt minden, amitől fél, ami ellen torlásra indult.

De az elcivilizált ember nem engedett az állati ösztönnek, s megállott az ujjá a fegyver ravaszán.

Szembe néztek, s szeme nem bírta követni, részleteiben meglátni a becsstelen átalakulást, amelyen a másik ember arca e pillanat kis része alatt átment. Csak egy szemrándulás, és egy egészen új ember állott előtte. Egy hazug őszinte arc torpant a szeme előtt, amely minden pszichológiai igazságot megcsúfolt.

Az átélt hősiesség vagy gazság vagy szerencse gyönyörétől sugárzott előbb a paraszt ábrázata.

És lett belőle egy közönséges, ravasz kicsinyes parasztpofa, amely elbáméskodik a ráemelt puskán, s aki nem érti, mit akar vele az úr, s aki bárgyúan kíváncsi, nem bolond-e ez, aki kikezd vele.

A gróf már nem tudta, nem káprázik-e a szeme. Megremegett kezében a fegyver, s szégyenkezés kezdte környékezni.

Ez a paraszt! Ez a barom!

És pirult a grófnő helyett és a grófnőért.

Ha igazán találkoztak, jóisten, micsoda kiábrándulás érhetette azt a szegény asszonyt. Hiszen őbenne is nagyra nőtt a távolban az asszony szuggesztíójára ez a paraszt. Túlnőtt a paraszton, el az emberig, túl az emberen, fel a ködökig.

S itt van előtte egy kicsinyes, ravasz, komisz kutya. Fegyvert erre?

Korbácsot! Végigválni a képén! Pofon ütni kétszer és kirúgatni a huszárral. Leeresztette a fegyvert.

- Mit akarsz itt?

És a paraszt lenyelte a hangsúlyt, mint nagyapja a huszonötöt a deresen.

A gróf föllélegzett, s egész megenyhült az arca.

Pillanatokig hallgatott, és érezte, élvezte a megkönnyebbülést.

Aztán ridegen kiáltott rá a parasztra:

- Mars!

A fegyvert leeresztve tartotta, de fenyegetően; nem gondolt többé arra, hogy használja, de jelezte, hogy kész volna rá, s már csak külsőleg volt haragos, csak a vonásai fenyegettek, a lelke szórakozott volt, és szeretett volna rohanni az asszonyához, és rettegetten gondolt rá, hogy rögtön látni fogja.

Ebben a pillanatban, mikor szórakozottabb volt, mint valaha, úgy tűnt fel neki, mintha szörnyet villámlott volna. Sötéten és zölden villámlott meg a másik ember szeme, s leütött a mennykő is.

Turi Dani lángot vetett, az arcába ugrott, szembe, vadul, vicsorgón, s mint az éhfarkas ragadta torkon s tiporta a hóba.

Arccal vágta le a testét és arccal gyúrta bele a hóba, és vasmarokkal szorította a torkát, és a boldogtalan tetemet hagyta, hogy gyászosan vonagoljon, rugdosson, vergődjön, kinyúljon. És irtózatosan rövid volt a küzdelem. A büszke emberállat, olyan rövid ideig tombolt a markában, mint egy tyúk a gazdaasszony kezében. S a paraszt, aki a vértolulások szenvedély irgalmatlanságában is tisztán figyelte a nagy test vonaglását, türelmetlenségében már meglazította ujjai kapcsát. S ahogy újra megmozdult és újra kapálni kezdett sarkával az égre, eleresztette a jobb tenyérrel, hogy balba fogja a nyakát, a jól megfogható gégejét, és a jobb öklével üthesse-vághassa, és ütötte-vágta, ütötte-vágta.

És olyan volt, mintha megbomlottak volna az izmai, és szabályosan kezdett sújtani a csontos bunkóval a puha, szakállas és véres és szétlapított fejre, és ütötte-vágta, és cafatokban verte le róla a húst, és mállasztotta le a lógó porcogóst. És ütötte-vágta, és amikor ez is kevés volt, felugrott, két karba kapta a lábszáraknál fogva és úgy csapta a kapuállványhoz a fejét, hogy szétment és újra kanyarított a nyomorult tetemmel és paskolta vele a kőfalat, mintha az volna az ősi ellenség, amit egy hitvány húsostorral, nyavalyás szétfolyó húszloppal kellett volna szétvernie.

És mikor már rongy volt, alakatlan, haszontalan tömeg volt csak a kezében, és mikor eldobta a hóba, hát keveselte a munkáját, ökölbe szorította az öklét, és fűjt és toporzékolt és nem bírta kilihegni a vad tüzet.

Felkapta a puskát, s kezébe szorította a csövét, s haptákba állott mint a katona, és őrt állott meredten, mint egy véres akasztófa.

A karja ki volt rúgva, mint egy acélrúd, és az arca dermedt volt, és isteni dühödés tüzében égett.

És most érezte a legfőbb gyönyört, amit ember érezhet. Egyszerre érezte minden erejének tűz-okádását.

Megbánás, szánalom, emberi erkölcs holmi párája, sisteregtek el a levegőbe.

Égett, messzelövellő hősugarakkal szinte felolvasztotta a hóba fagyott világot. Átment a legfelsőbb emberi izzáson: Gyilkolt.

És százszorosan érezte azt az emberin felüli lelkiállapotot, amely már ott a lépcső csúcsán elfogta. Mi keresnivalója van még ezen a földön?

S agyában oly tisztán szikrázott ki a gondolat, mint az isteni kijelentés a Sinai hegyen. Faltam, öleltem, öltem.

S azzal a göggel mosolygott, amivel a földön csak neki volt joga elnézni az élet és az emberek és önmaga fölött. Csak neki, aki annyit rabolt az élettől, amennyit embereknek ezrei nem is álmodnak meg.

És amint ott állott a nyitott kapuban, mint az örökítélet kielégítetlen, új pokolra szomjazó, vérivó arkangyala, egy szegény, lihegve rohanó ember támadt eléje. A sógor, Gyuri sógor, aki egész nap az ő lépteit leste, és tudta, hogy a grófnénál van, a magányos grófnénál, és meghallotta, hogy jött a gróf, és rögtön szaladt, hogy ott legyen, hogy a sógor ellen legyen, a grófnak segítse, a kíváncsiságát, bosszúját, maga érdekét hajtsa. És amint szembe került a véres emberi roncsoson vérbeborultan őrt álló, izgalomra szaglászó bősüzt fenevaddal, megállt, visszatorpant, halotti sápadtság és színtelen verejték öntötte el az egész testét.

Turi Dani nyugodtan nézte.

Elnézte és nem mozdult. Nem mozdult, de mint a tenger vihara háborodott fel a lelke mélyén, fel a lenyugodott burok belsejében a vér és a szenvedély és titáni cudarság gyönyöre.

A másik úgy meg volt dermedve a tekintete előtt, mint a madár, ha kígyó szemébe néz.

És Turi Dani fölemelte a fegyverét. Szabályosan, katonamódra a katonafegyvert.

Lőtt.

S a boldogtalan, kettészakadt gerinccel csuklott össze, meg sem lassítva a messzesüvöltő golyót puha akadállyal.

És Turi Dani újra lövésre kapta a fegyvert.

És újra lőtt. Vakon, rögtön, mert le kellett lőnie még valamit, valami életet kellett még elpusztítania. Boldog életet, nyugodt létet, amihez semmi köze, ami útjában áll túláradt egyetlen önös életérzésének, az istent megtipró erejének.

S egy lassú keringéssel arra szálló fekete varjú pukkanva ment szét a levegőben.

A fekete tollak keringve szállottak, rezegve hullottak lefelé.

21

Pillanatok szűntek el, de mintha végtelenségek múltak volna.

Valahonnan a mélyről, mint a fenékről felszálló tengeráramlást, megérezte a helyzet mélységét. Percenetekre megszakadt az öntudata, s csak állott egy helyen, mint előbbi valójának üres jelszobra.

Hirtelen, átfutóan, mint mikor vihar előtt egy szemhunyasig sebes szélforgó jelenik meg, elkapta a rémület, hogy valami kegyetlen veszély fenyegeti.

Nem tudta, túl van-e, innen van-e valamin, s a szeme megüvegesedett s révetegen járt körül a levegőben.

Akkor visszatért az öntudata. Tudta, hogy megölte a grófot, s tudta, hogy lelőtte a sógorát. Még a lehullott madárról is tudott. Mindent tudott és semmit sem bánt, mindennek megvolt az oka, s kimondta az okot: *dühömbé!*...

Ebben a percben fölemelte kezét; idegen érzést érzett rajta s megnézte.

Elsápadt tőle, a szeme összehúzódott kicsire s ellenségesen, riadtan nézett a kezére; az orrából hánytató inger folyt vissza le a gyomrába, s undorodás és kétségbeesés fogta el; azt hitte, ledobban. A keze csupa vér volt. Friss vér. Embervér. Halálosan megrémült tőle.

Pedig tisztán tudta, hogy nem bánja, nem sajnálja, örül neki, bánná, ha meg nem tette volna, amit tett, de azért, elkezdett reszketni, és minden porcikája külön reszketett, s nem volt annyi önuralma, hogy idébb vagy odább bírta volna mozdítani kezét. Ott tartotta azt a szeme előtt, és látta, hogy reszket, mintha villanyáram rázná a kaszáryjai fürdőben. S félt, rettegett, iszonyodott. Odavolt. Ha valaki meglátta! ha egyszer csak rábukkan itt valaki. Ha egy gyermek meglátná s árulója lenne.

Elkezdett vele forogni a föld, érezte, hogy rögtön felbukik álltában, s mintha le volna fagyva a lába, nem bírja a meredt oszlopokat.

Behunyta a szemét, a sötétben fölfordult, előrebukott s a térdeire könyökölt, úgy maradt leguggolva, reszketve, két talpán inogva. Nagy részegség fogta el; agyát, testét elárasztotta az ijedtség mámora, amely rácsapott, mintha a levegővel lélegzette volna be.

Káromkodást próbált kinyögni, az istent szidta, de csak keservesen bírta vacogó fogait összeszorítani.

Kétszer-háromszor rájött rohamban a buta és a jóvátehetetlen reszketés. Sápadt volt, mint a viasz, s a szíve úgy szorult, hogy néha fel kellett tátani a száját, hogy lélegzetet kapjon, mintha vízbe fúlna.

Hosszú időnek kellett eltelnie, míg a teste keresztül ment az első vad rémület lázán. Hideg verejték verte ki a homlokát, a testét, s nem volt mozdultányi ereje.

Mikor végre annyira bírt, hogy gondolatok verődtek az agyában; percről percre rémítőbb ötletei támadtak: ha meghallotta valaki a lövést! ha utánajönnek Gyurinak! ha ez eljött, más is jöhet! ha valaki elmegy az úton s benéz! legalább a kapu volna becsukva! a testeket elta-
karítani!... Menekülni, menekülni innen! rohanni neki a mezőnek, hajadonfővel neki a hónak, át a vízen, át a világon! Másutt új életet lehet kezdeni. De itt minden perc halál! Amerikába!

Valami idegen, ismeretlen, gyáva szellem költözött belé, az beszélt belőlről kifelé, s a rendes, okos, erős, magabizó lelke ott gubbasztott a felső rácson, s megkötözve, de gúnyosan figyelt arra, ami körülötte történik odabent az emberi burok kalickájában.

Megint érezte azt a kettős lelket, amely benne tanyáz, de most ez az idegen lélek még váratlanabban támadt rá, mint a tegnap esti. S megint új volt és erős, de csak őrajta, mert őt tönkretette, s minden erejét elvette másokkal szemben. Gyávábbá tette a gyermeknél, s alacsonyabbá a földön csúszó féregnél.

És hirtelen fölforrott benne az indulat. Mért nem jött előbb ez a buta gyávaság? Honnan került elő a pokolból, hogy tönkregye azt, akihez semmi köze, aki soha nem ismerte az életben. Ökölbe szorította a kezét, s habozott egy percig, hova vágjon magán, hol fészkel ez a bitang idegen? Aztán teljes erővel megfeszítve izmait, csak éppen megrázta magát.

Nagyot lélegzett utána, kétszer-háromszor mélyet, teli a tüdőt. S úgy tetszett neki, hogy csakugyan emberebbnek érzi magát. Most már legalább van benne dac, és szembe mer szállani a fenyegető sorssal.

Felhasználta a percnyi erejét, felkapta a gubát a hóból s vállára vetette, fel a süveget, amit mélyen benyomott a homlokába, s gyilkos nekibuzdulással, vissza sem nézve, kiment az udvarról.

Komor volt, elszánt, és kevélység fojtogatta, hogy magamagát le tudta győzni. Ámbár érezte, hogyha megállana, összerogyana, ha magára maradna, megsemmisülne, ha nem vívna ilyen kemény harcot, végigmenvén vérbeborulva, végig a nyílt utcán, vonaglana a földön, és még sírni sem volna ereje.

Csak ment előre, s minden lelkierejét lefoglalta, hogy embernek látsszék, s emberi módra viselje magát. Egy gyerek állott a legelső kapuban, szótlánul bámult rá s utána fordult. Dani rápillantott s majdnem összerogyott a rémülettől. A gyermek nézésében ott látta a *véres csizmán* való nagy csodálkozást. És a lábát ettől kezdve mintha valami meleg, kövér égő lében tartotta volna. Kapkodta, hogy kivonja belőle, de lehetetlen volt; egyre jobban izzott a lábán a kapca, az égő csizma befelé perzselt. S a lelkét még jobban perzselte a kis gyereknek elkapott pillantása. Rettenetesnek, bírójának ismerte el a gyermeket, akinek joga van rábámulni, megcsodálni őt és elítélni, és aki előtt neki föld alá kell süllyedni a rémülettől.

Rezzelve nézett körül, mint az üldözött vad. Rést keresett a szeme, ahol kimeneküljön a világból, és szűkölni tudott vón, mint a kutya a bot előtt. De csak állati vad rémülete árulta el így az embert, akinek esze élt és okoskodott:

- Hát hova akkor? Ha ilyen gyáva, cudar vagyok? Akkor mi lesz? Mit akarok? Hova megyek?

És csak ment, ment. S a szeme előtt megvillant a gyermek csodálkozó pillantása, s végigsajgott benne.

Az ő fia is így fog ránézni?

Rettenetes nagy, mohó ásítás fogta el: haza! Otthon nincs semmi baj! S meggyorsította lépteit, rémülten, rettegve, üldözéstől irtózva, s behúzta a derekát és a farkcsigolyáit, s kínos bizserélést érzett bennük, amely üldözte, előre kergette, mintha ostorcsapás érte volna. Egyre jobban

állattá lett; az agyában megszűnt az ész működése, s előre nézve, se jobbra, se balra nem ügyelve, mintha ellenző volna a szemén, mint a lónak, úgy igyekezett, gépies menéssel előre; mint a falu végén megriasztott állat, amely hanyatt-homlok rohan haza.

Oda, oda akart menni, haza. Haza. Bebújni a vacokba, amelyről már csak annyit tud, hogy *ott a helye*. Oda el kell jutni. Ott otthon van. Ott majd számot tud vetni magával, s onnan bátran kiugrat majd az üldözőkre.

Egy-egy pillanatra mégis tiszta elme berzen föl agyában. Hisz olyan hosszú, olyan hihetetlenül, pogányul hosszú a falu rövid utcája... Észreveszi, hogy nagyon rohan. Ez gyanút kelthet, s meglassítja lépteit. Később megijed, hogy nagyon is kétségbeesett az arca, aki ránéz, rögtön kitalál valamit! S derültebbre, mosolygóra vonja az ábrázatát, de merev, farkasnevetésre torzul el az akarat. Nemsokára eszébe jut, hogy aki nevetni látja most, később majd elemlegeti, hogy kacagott, mikor a gyilkosságról jött. Erre ijedtté és halálosan csüggedtté válik az arc kifejezése, s megint nincs több vágya tovább, csak menni, menni, hazaérni, elbújni és elereszteni magát, s reszketni, mint az imént ott... S már előre érzi a reszketést az inaiban, s hihetetlen gyötrelmet szenved el.

Mindenféle emberek, asszonyok ácsorognak, kapuban, utcaközépen, minden szem rá van fordítva, és ő halálraváltan rettegi, hogy megszólítsák. Tudja, hogy csak egy hang szóljon hozzá, szét kell omlania, porrá, mint a mesében az életre boszorkányozott halottnak.

Az állkapcsai megmerednek és elernyednek, a szemei megüvegesednek, és a szíve rendületlenül ver, irtózatossá gyötrelmei vannak, s vastagon izzadja ki a jéghideg verejtéket. Az élet minden bűnéért megvezekel ezen a rövid úton, s hallatlanabb kínjai vannak, mint amit a Dante poklának összes bűnhődői átélnek; azok lélek létükre testi szenvedésekben főnek, ő testét lelki tűzökön érzi szertesztét olvadni.

Már látja a kapuját, már csak száz lépés, már csak húsz, s minél közelebb éri, annál elérhetlenebb távolságban látja.

Félhalottan bukik be rajta. Lábát nem bírja fölemelni; előre tudja, és valóban meg is botlik a küszöbön. Alig-alig őrzi meg, hogy el nem vágódik. Ha felbukna, nem bírna többé fölemelkedni! Hátról érzi, hogy erős markok nyúlnak utána, hogy megfogják.

Mikor bejut a pitvar küszöbén, végre megáll s hátával beteszi az ajtót, aztán nekidül és eleresztve magát, teljes erővel kitör rajta a hideglelős reszketés. Egy ízén nem bír többé uralkodni, s úgy rázkódik kidagadt erekkel, kimeredt szemmel, hogy az ajtó zörög a sarkán és kilincsén.

És ő hallja ezt a zörgést, amely olyan, mint a messziről közeledő, majd elhaló s újra közeledő kocsizörgés... láncok csörömpölése....

Olyan gyengének és nyomorultnak érzi magát, mintha halálos beteg volna. A belei kóvályognak és vonaglanak, mint a kígyóboly, s gilisztanyál fakad fel a szájában. A feje szédül s nehéz, mint egy dézsa; nem is bírja a nyakán megtartani; lebillen, mint a hervadt száron a tők.

Hallja, hogy a felesége feláll odabenn. Megnyikordul a szék. A hallása ijesztően éles, és azt is hallja, hogy valahol messze *ordítás* van. Egyszerre figyel oda ki, ahol nincs semmi, s be a szobába, ahol az élet ártatlan mozgása lármáz. Mind a kettő egyformán ijeszti.

Az ajtó megnyílik, s kilép a felesége. A konyhaablak világosságában jelenik meg. Amint meglátja őt Dani, mintha üde szél fújná el a ködöt, egészen elmúlik a láza reszketése, lelki szorongása. Soha sem látta ilyennek az asszonyát. Sápadt arcából nem gyűlölködve parázslík ki a nagy fekete szeme, hanem bánatosan, megtörtén. Szomorúan néz, olyan szomorúan, mint

aki beletörődött a sors haragjába, mint aki temetett, s már csak csüggedtségével gyászolja a halottat. A férfi kitágult szemmel néz rá, s beszítja ezt a szomorúságot, mint mező a csöndes esőt, s fellélegzik, és elpárolog a forróság tikkadtsága.

Egymás szemébe néznek hosszan.

Erzsi látja, hogy az ura meg van rokkanva, megérzi, hogy a szeméből könnyöregés száll feléje. Nem tudja miért, de sejti, hogy nagy és mély bűnbánat szállotta meg az urát. És ő már kisírta magát, kis betege mellett könnyekben adta ki az indulatát, nincs tovább haragja, csak fájdalom. Teli van nagy bánatával, s az abban való részvételt olvassa le az ura szeméből. Tompán beveszi őt a maga fájdalomának sáncába, hiszen ebben az egyben közös az érzésük joga.

Hosszú csönd van, amely mégis mintha étellel volna tele, tartalommal. A férfinak jólesik a felesége anygali szomorúsága, az asszonynak a férfi megtörtsége.

És ettől kezdve valami új szint vesz föl a köztük levő viszony; a szomorúság szépsége árad és borong bennük.

Az asszony fáradtan, de nem idegenül, valami megadó bizalmatlansággal int az urának. Int a szemével, de kíséri egész testével a mozdulatot, maga után hívja, s a férfi megy; nyugodt, fáradt, nem kínos léptekkel. Bemegy a szobába.

Az asszony az ágy elé áll, amely meg van bontva, s ott fekszik benne egy kis test. A fia.

Első percben azt hiszi, halott. Megijedt, de nem az előbbi féktelen rémülettel; van az ijedelmében valami öröm; meghalni jó! Csak ez jó!

A gyermek fehér, de lélegzik. Kis teste megmozdul. Csak a lába van könnyű lepedővel letakarva. Olyan furcsa és szomorú ez az apró emberke, nagyemberes ingecskéjével, gatyájával. Amint ránéz, magán ijed meg. Ha ő így feketne halálos ágyon! Gyermekül, *ártatlanul*, betegen! Örökre elérhetetlen boldog állapot! Kérdőn néz a feleségére.

Erzsi már beleélte magát, hogy az ura mindent tud. Megütődik kérdő pillantásán. Látja, hogy semmit sem hallott az ember. És nem ez bántja; asszonyi, megenyhült szívében valami új aggodalom kél: mi baj akkor? Rögtön leinti önmagát; nem bánja! maga kereste magának!

Csöndesen leül az ágy szélére. Lankadtan hajtja oldalra a fejét, s hosszan nézi pihegő kis fiát. A másiknak szabályos lélegzése hallik a bölcsőből. Az is alszik.

- Nem voltál itthon az éjszaka - szólalt meg az asszony, s oly szomorú a hangja, olyan lemondásteli, lágy s haragtalanul szemrehányó -, rabló tört rám. A gyermek megijedt. Kifogta a frász. Vagy tízszer rájött. Most alszik.

Daninak eszébe villant, ki járt itt. Kinek kellett itt járni. Leereszkedik egy székre s megszólal. Csöndesen, nyugodtan, komolyan.

- Megöltem Takács Gyurit.

Az asszony mintha golyót kapott volna a testébe, még jobban elfehéredik, alélás kerülgeti, s reszketni kezd. És a férfi újra megszólal.

- A grófot is megöltem. A Karay grófot.

Nincs kegyetlenség a szavában, és mégis valami belső fásultság van abban, ridegség, szív-telenség. Tudja, hogy megöli a feleségét, de éppen akarja is azt. Mintha magán könnyítene vele. Pedig fáj neki, soha életében így nem fáj a szívének, ha a gyöngét bántotta.

Megvillan a fejében, hogy szemrehányást tesz az asszonynak, mert voltaképpen miatta volt, minden miatta, az egész elromlott élet miatta volt. Valami ingerült kegyetlenség rángatta meg a száját, hogy erőset mondjon, keserűt, szívszakajtót. De nem szólt, csak szétnyitotta a gubát, s megmutatta véres ruháját.

Aztán örült neki, keservesen, sírósan örült, hogy így átragadt az ő reszketése az asszonyra. Soká ültek némán.

Az asszony lassan sírni kezdett. Csak megeredtek a könnyei. Nagy fájdalomnak kellett lenni, ami még könnyet tudott kihozni agyonsírt szeméből.

A férfi komoran, egyre komorabban ült. Egyszerre csak tompán fölkiáltott:

- Felakasztanak!

A hangja iszonyatos volt. Értelen és elfelejthetetlenül ijedt. Ebben a pillanatban tűnt föl neki először teljes rémületességében a sorsa. Az arcán megkövült a halálirtózatnak egész borzalma. Az ajka a hang után lepittyedve maradt, a nyelve a fogai közé dagadt, szeme kidülledt, lélegzete elállott, s üvegesülten szürkére hályogosodott a szemtükre. Erzsi olyan rémülten nézett bele ebbe az arcba, mintha máris az akasztófán látná.

És ebben a percben elfelejtett neki mindent. Az egész életre való szenvedést, a sok méltatlanságot, megbántást, durvaságot, kegyetlenséget, az emberi bűnöket, mindent, mindent. Mi az ő szenvedése ehhez! Mi az ő bűnhődése ehhez! És ha még százszorta nagyobb volna is a szenvedése, mint amilyen: ő a szerelméért szenved! Méltatlanul! S ez magában hordja a belső feloldozás és vigasztalás csíráit. De ez a férfi a bűneiért bűnhődik! S a lélek a legszigorúbb bírója! Önmaga előtt nem állhat meg!

S olyan véghetetlen szájalom fogta el, hogy leborult elébe térdre, s összekulcsolta a kezét, s nem iszonyodott véres ruhájától, és asszonyi szívvel hazudott vigaszt, s adott bátorító szót!

- Édes uram! Ne hagyd el magad. Ne hagyd el magad!

És odaborult a véres kézre.

- Okod volt rá! - kiáltotta, s a könny elfojtotta hangját.

- Elítélnek! De kiszabadulsz! Hazajössz nekem! És akkor elbújunk egy sarokba! Békességbe! Istenhez békülsz. Boldogan élünk!...

Valami krisztusi hit és szeretet kiáltott ki a szavaiból, s a férfi magához tért tőle. A mentő szalmaszál. Egy villanásra tisztán állott előtte az igazság. Az az igazság, ami a felesége gondolatában volt.

Nem fogják halálra ítélni: *oka volt!* És a börtönből kiszabadul! És akkorra lehül a tüzes vére. És meg fogja váltani a bűneiből ez az asszony.

És úgy tűnt föl neki most ez az asszony, mint egy Megváltó.

S valami nagy, nagy meghódolásra tört össze, s levágta magát a földre, az asszony lába elé, s megcsókolta előtte a földet. A másik pillanatban már csak érezte, hogy kimerült, fáradt fejét jólesik a hideg földre tenni. Megszédült vele a szilárd föld, s egy pillanat alatt el tudott volna aludni; szelíden és örökre.

Erzsi rátette a kezét a férje fejére, s könnyek peregtek rá az arcáról. És olyan igazán bízott abban a jövőben, mint a túlvilági üdvösségben.

Dani egyszerre rettenve kapta fel a fejét. Fülelt, mint a vadat álló kopó. Csakugyan lépések odakinn. Az ajtó nyílik, s mielőtt a férfi felugorhatna, vasvillás emberek jönnek be.

- Ne félj! - sikoltja Erzsi.

Átkarolja reszkető férjének a fejét s erősen megcsókolja.

- Ne félj! - suttogja a fülébe. - Ha bátor vagy, megmenekülsz. Hazajössz. Boldogok leszünk!

És Dani nem fél.

Olyan nyugodt, olyan fölényes, gyönyörűség látni. Gyönyörűség egy asszonynak tudni, hogy az erős férfinak ő ad erőt. Őt magát is megerősíti ez.

Turi Dani nyugodtan, méltóságosan, a jövőben bízva állt a vasvillások közé.

És amint az ajtóból még egyszer visszanézett rá, szinte várva, hogy az asszony utána rohanjon, látta, hogy a beteg gyermek az ágyon összevonaglott. És Erzsi egy pillanatig habozva állt, az ura után vesse-e magát vagy a fia elé. És ezt tette. Leomlott az ágy elébe, s remegő, simogató tenyerével ráborulva a kínlódó gyermekre, könnyaláfutott arcát az ura után fordította: elköszönve, fájdalmasan; visszahívta, ígéretesen.

S a férfi megértette.

S megtudta, úgy értette, hogy az isten akarata volt, hogy beteget adott a gyöngye asszonynak: erőt adott a várakozásra!

Tiszta volt az esze, csak a szíve szorult odalent.

De mi ez a semmi szorongás ahhoz a boldogsághoz, hogy tudja, ma tudja először, mi vár rá a jövődőben.

Vétkezett, özön vétekkal. Bűnhődni kell és bűnhődni fog érte.

Kifizeti az adósságot.

Aztán új életet kezd. Lehiggadt vérrel, amely nem viszi új bűnbe... S boldog lesz az asszonyával. Az ő édes szent, vékony, imádságos szemű asszonyával!

S boldogan lép a falu szájatáti népe között, mintha nem veszteni: felmagasztalni vinnék.

Váratlan eset.

Velőtrázó sikoltással rohan ki Bora, s odaveti magát a Dani nyakába.

A lány még mit sem hallott a szétfutott hírből. Csak azt látta, hogy Danit kísérik, mint a rabot.

Magából kikelve sivített.

Egy pillanatra látta a Dani véres kezét, véres ruháját.

- Én, én! - sikoltotta s kitarva karját, útját állotta az embereknek.

- Mit te! - mordult rá egyik ember. - Lódulj.

- Én küldtem oda! Én uszítottam rá!

- Fogjátok meg.

Dani szelíden nézett a lányra.

- Ó, a bolond! - mondta gyöngéden.

Valaki megragadta a lányt.

- Hagyjátok. - Intett neki. - Mit tud ez? Hát kérdezd meg tőle, mi történt! Kit öltem meg?

- Tudom, tudom! - rikoltott a lány eszelősen, és hátrafesztve két könyökét, toporzékolt és rázta az öklét. - Énmiattam van. Én vagyok a ringyó. Engem vigyenek el. Én vagyok a szajha. Engem akasszanak fel. Én uszítottam fel. Az éccaka nálam hált, velem hált az éccaka. Akkor csináltam ki. Én béreltem fel. Én vagyok a szajha!

- Lódulj! - ordított rá egy vasvillás, és nyakon vágta a lányt. Dani abban a percben, mint a megveszett farkas ugrott rá. Orrtövön vágta, hogy fölbukott: rávetette magát s állkapcson csapta, hogy kiugrott a szája. Torkon ragadta.

De ekkor hatalmas ütést kapott a feje hátuljára. A vasvillások nekiestek, és ott ütötték-verték, ahol érték.

A lány ordított, és földhöz verte magát, és nekiment az embereknek, míg őt is le nem verték vasvillával.

Az anyja rohant ki érte, jajszóval átkozva a gyilkosokat és Turi Danit.

Saroglyán vitték a községházára Danit. Belökték a faskamrába, rázárták az ajtót, s két embert állítottak elébe. Csendőrökért küldtek. Besötétedett, mikor Dani eszméletre tért. Lassan tisztult ki előtte, hol van, mi történt? Nem volt többé a lelkében semmi indulat. Fájdalom volt, szomorúság, életutálat.

A két asszonyra gondolt. Arra a drága, imádnivaló szentre, aki meg tudta volna váltani őt, s arra a szegény boldogtalan bűnösre, aki fel tudta volna áldozni magát érte.

És tudta, hogy mind a kettő hiába pazarolja már őreá a lelkét. Neki nem lesz többé segítségére asszonyi szív. Valami csudát, valami félelmes igazságot sejtett meg:

Egy asszony! ha csak egy igazi asszony élt volna az életében: boldoggá tette volna! De kettő, három, tíz, száz... százszorosan elveszejtik őt. Bevégezve látta a sorsát.

Az imént még bízott a jövőben, a szép, nyugodt, boldog egyasszonyos jövőendőben. Most már nem bízik.

- Ha ezerszer föltámadnék, tízezerszer fölfalnának az asszonyok.

Soká, soká hevert erőtlenül. Kábult fejét csak egy gondolat nyugtatta meg. Ő megtette a magáét mindenkiért. A többi nem az ő dolga.

Magasabb hatalmak kezében van immár a sorsa. Az emberi igazságszolgáltatásában.

És teljesen megnyugtatta, hogy az örök ítélet kezében van immár a fáklya, amely arra való volt, hogy világítson, s lőn gyújtogatóvá...

- Minek éltem? - mondta. - Hát ugyan minek lettem erre a világra!

Mi az élet?

Sár.

És az ember benne?

Arany a sárban.

Ki hát a bűnös, ha ebből az aranyból semmi sem lett?

- Ki?

Az Isten, aki nem csinált belőle semmit.

-&-